

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ**

RUSKÁ ARMÁDA A REVOLUCE, 1917 – 1918

2011

Bc. Lukáš Man

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

RUSKÁ ARMÁDA A REVOLUCE, 1917 – 1918

Bc. Lukáš Man

Diplomová práce

2011

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 26. 6. 2011

.....

Lukáš Man

Rád bych poděkoval všem, kteří mi pomáhali v průběhu psaní diplomové práce. Zvláštní dík patří mé drahé polovičce a zaměstnancům Slovanské knihovny.

Anotace

Práce se zaměřuje na ruskou armádu v letech 1917 – 1918. Podává přehled událostí v Rusku od Únorové revoluce do přelomu roku 1917/1918 na základě svědectví přímých účastníků. Dále popisuje každodenní život vojáka a jejich reflexe dynamických politických změn na pozadí první světové války. Důraz je kladen na zpracování korespondence, memoárů a vydaných edic.

Klíčová slova

Rusko; armáda; Únorová revoluce; Prozatímní vláda; Kerensky; Lenin

Title

Russian army and revolution, 1917 – 1918

Anotation

The Master's thesis focuses on Russian Army in 1917 – 1918. Based on personal accounts, it summarized the events in Russia from the February Revolution to the break of 1917/1918. The work describes an every day life of soldier and its reflexions of dynamic political changes in the background of the Firts World War. It all is concentrated on letter-writing, memoirs and published editions.

Keywords

Russia; army; February Revolution; Provisional government; Kerensky; Lenin

OBSAH

ÚVOD.....	1 – 4
CARSKÁ ARMÁDA	5
DŮSTOJNICKÝ SBOR A SYSTÉM ŠKOL V ARMÁDĚ	5 – 10
BRANNÁ POVINNOST A ŽIVOT VOJÁKA	10 – 14
VRCHNÍ VELENÍ A SUCHOMLINOV	14 – 16
NOVÉ REFORMY	16 – 18
ZBROJENÍ A POČETNÍ STAVY PŘED 1. SVĚTOVOU VÁLKOU.....	18 – 20
VOJENSKÁ A POLITICKÁ SITUACE RUSKA DO ÚNORA 1917	21
ZAČÁTEK PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY.....	21 – 22
TAŽENÍ DO VÝCHODNÍHO PRUSKA	22 – 24
PRVNÍ BOJE V HALIČI A ZHROUCENÍ RAKOUSKÉ FRONTY	24 – 25
BITVA U VARŠAVY	25 – 26
ZIMNÍ BOJE U ŁÓDŽE A V KARPATECH.....	26 – 28
KAVKAZSKÁ FRONTA A PRŮLOM U GORLICE.....	28 – 29
ÚSTUP.....	29 – 32
BRUSILOVA OFENZÍVA A RUMUNSKÁ FRONTA.....	32 – 35
PŘELOM ROKU 1916 / 17 A VŠEOBECNÁ KRIZE V RUSKU.....	35 – 36
RUSKÁ ARMÁDA V ROCE 1917.....	37
„SLAVNÝ ÚNOR“	37 – 48
LIBERÁLNÍ JARO	48 – 73
BOUŘLIVÉ LÉTO	73 – 96
BOLŠEVICKÝ PODZIM.....	96 – 117
ZÁVĚR	118 – 120
RESUMÉ	121
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	122

ÚVOD

„*Není cara – nebude ani velkého Ruska!*“¹ Tento a mnoho podobných výroků provázelo konec monarchie v Rusku roku 1917. Proměna autokratického režimu po Únorové revoluci a snahy o liberálně – demokratický stát, stejně jako jeho krátká cesta k bolševickému puči v říjnu 1917, patří bezesporu k jedné z nejzajímavějších kapitol novodobé historie této země. Mnohé fascinoval boj ruských stran širokého politického spektra po vzniku nového státu nebo rychlý vzestup Lenina a bolševiků, včetně jejich uchopení moci navzdory všem protivníkům. Je to pochopitelné, neboť tato část ruské historie byla dlouho úmyslně dezinterpretována a překrucována komunistickým režimem v Rusku. Už jen tento fakt apeloval na přirozenou lidskou zvědavost s touhou odhalit pomyslný závoj nad událostmi a dospět k pravdivému výkladu.

Převážně ve stínu tohoto bádání tak zůstává ruská armáda a její situace po abdikaci cara v březnu 1917. Ruská armáda byla pilířem stoletých hodnot starého režimu, ale na druhou stranu rovněž nástrojem útisku prostých lidí. V této pozici nastoupila v roce 1917 trnitou cestu, na jejímž konci byl její zánik. Změny ve společnosti se dotkly také přímo ruského vojáka v zákopech první světové války. Nová liberální vláda a její politika narazily na specifické podmínky panující v ruské armádě, kde zůstala zakonzervována část starého režimu. Proces demokratizace armády tak nevyhnutelně zapříčinil konflikt mezi důstojníky a prostými vojáky, mezi nově získanou občanskou svobodou a vojenským řádem, mezi snahou osobně se v týlu účastnit těchto změn a povinností držet dále pozice proti nepříteli. Jednou ze zásadních událostí této nové doby byl proces zpolitizování vojenské masy, která se tak stala aktivním prvkem v politice Ruska. V porovnání s ostatním obyvatelstvem Ruska měla armáda na novou vládu své specifické požadavky a přání. Vojáci ruské armády sdíleli také odlišný pohled na vývoj událostí v porovnání s civilní sférou. Toto vše se odrazilo v korespondenci mezi frontou a zázemím, a také ve psaných pamětech nebo komentářích přímých účastníků revolučních událostí.

Hlavní náplní této diplomové práce je zpracování vybraných písemných svědectví přímých účastníků pohnutých let 1917 – 1918, v nichž se objevuje především reflexe myšlenek ruského vojáka z dostupných pramenů. Studovaná písemná dokumentace přibližuje každodenní život ruského vojáka a dokládá jeho reakci na významné politické události tohoto

¹ Pervye mesjacy posle Febral'skoj revoljucii v zapasnom batal'one lejb – gvardii Izmajlovskogo polka. In *1917 god v sud'bach Rossii i mira. Fevral'skaja revoljucija*, s. 313.

období. Zcela ojedinělým pohledem se vyznačují prameny české provenience, které nebyly, v souvislosti s komentováním vnitropolitického vývoje v Rusku, doposud zpracovány.

Jádro této práce se opírá o edice pramenů, z nichž se jako nejhodnotnější ukázala ediční řada *Armija i politika*, která kromě korespondence nabízí velké množství dalších druhů pramenů z tohoto období. Zhruba ve stejné míře jsou tu zastoupeny novinové články, rozkazy a nařízení, vyhlášky, paměti vojáků a v neposlední řadě i nově odtajněné dokumenty.² Aspekty práce moderní ruské historiografie jsou nedílnou součástí edice *Fevral'skaja revoljucija* kolektivu autorů Historického oddělení Akademie věd pod vedením P. V. Volobueva. Autoři uspořádáním dokumentů (zejm. pamětí) široce překročili téma Únorové revoluce, což z edice učinilo neobyčejně zajímavý pramen pro sledování vývoje událostí v revolučním Rusku.³ Na dalším místě je třeba vzpomenout ediční počín Marka D. Steinberga, který se soustředil výlučně na studium korespondence ve sledovaném období, ovšem dopisy vojáků tvoří jen část této práce.⁴ Poslední z použitých edic *Soldatskie pis'ma 1917 goda* se zaměřuje výhradně na dopisy zaslané Petrohradskému sovětu. Zajímavostí je, že tato edice obsahuje menší množství dopisů obsahujících bolševickou agitaci, než by se mohlo zdát z data jejího vydání.⁵

Další stěžejní zdroj této práce představují publikované paměti svědků událostí pro dané období. Na prvním místě je třeba zmínit dvoudílné paměti generála Antona Ivanoviče Děnikina, který se jakožto důstojník generálního štábu zabývá podrobným vývojem politické situace v průběhu roku 1917.⁶ Generál Děnikin, blízký spolubojovník generála Lavra Georgijeviče Kornilova, podává cenné svědectví, jež objasňuje složité pozadí tzv. Kornilovova puče, jeho přípravy, průběh i konec. Zároveň se také jedná o důležitý pramen k problematice týkající se formování protibolševických sil. Vysoké posty v armádních strukturách zastával rovněž generál Alexej Alexejevič Brusilov, který byl v průběhu května až července 1917 vrchním velitelem ruské armády. Brusilovovo přesvědčení a názory na nastalou situaci ostře kontrastují s Děnikinem. Je jen na škodu, že jeho paměti jsou poměrně

² PANOV, A. I. (ed.). *Armija i politika: Oficerskij korpus v političeskoj istorii Rossii. Dokumenty i materialy 1917 – 1919 gg.* Tom. 2. Ejdos: Moskva, 2002. ISBN 5-93810-027-5.

³ VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *1917 god v sud'bach Rossii i mira. Fevral'skaja revoljucija: Ot novych istočnikov k novomu osmysleniju.* Institut rossijskoj Istrii: Moskva, 1997. ISBN 5-201-00624-8.

⁴ STEINBERG Mark D. (ed.). *Voices of Revolution, 1917.* Yale University Press: New Haven – London, 2001. ISBN 0-300-09016-1.

⁵ ČAADAEV, O. N. (ed.). *Soldatskie pis'ma 1917 goda.* Gosudarstvennoe izdatel'stvo: Moskva – Leningrad, 1927.

⁶ DENIKIN, A. I. *Očerki ruskkoj smuty: Krušenie vlasti i armii. Febral' – sentjabr' 1917 g.* Nauka: Moskva, 1991. ISBN 5-02-008582-0; DENIKIN, A. I. *Očerki ruskkoj smuty: Bor'ba generala Kornilova. Avgust 1917 g. – April' 1918 g.* Nauka: Moskva, 1991. ISBN 5-02-008583-9.

skoupé na popis událostí po Únorové revoluci.⁷ Nicméně střízlivý pohled na věc a větší vcítění do problémů vojáků činí tuto práci hodnotnější. Paměti dalších vysokých důstojníků na postech velitelů jednotek jsou čerpány z vydaných edic a materiálů.⁸

Zástupcem nižšího důstojnictva s nejrozsáhlejšími memoáry je praporčík Fedor Stepun.⁹ Po dlouhé službě u jednotky na frontě byl Stepun v květnu 1917 jmenován vojenským komisařem, takže jeho vzpomínky se vztahovaly i k jeho působení v této významné funkci. Další zástupci této třídy poddůstojníků vystupovali především jako sestavovatelé a pisatelé většiny dopisů, neboť prostý voják byl negramotný. Ohlasy prostého vojáka splývaly s vojenskou masou, která v dopisech diktovala své požadavky. Nezastupitelné místo v této práci mají také paměti českých vojáků, které jsou často psány formou několika vět¹⁰, ale setkáváme se také se samostatně vydanými knihami.¹¹ Působivý pohled na život ruského vojáka nám zanechali dva aktivní čeští poddůstojníci ruské armády, Jan Řehounek a Bedřich Opletal, kteří se později připojili k české družině. Odlišnou stranu českého působení v Rusku zastupoval Josef Dufka, který se přidal k bolševikům a krátce bojoval v jejich řadách.

Dějiny revolučních událostí roku 1917 – 1918 v Rusku jsou poměrně obsáhle a podrobně zdokumentované, jak českou, tak světovou historiografií, včetně té nejnovější ruské.¹² Ovšem s bližším pohledem na vývoj událostí pouze v ruské armádě dostává tato ucelenost povážlivě trhliny. Většina klasických prací o první světové válce a východní frontě

⁷ *Vzpomínky na světovou válku a vlastní životopis. Vzpomínky a úvahy A. A. Brusilova.* „Orbis“ a „Čin“: Praha, 1929.

⁸ PANOV, A. I. (ed.). *Armija i politika: Oficerskij korpus v političeskoj istorii Rossii. Dokumenty i materialy 1917 – 1919 gg.* Tom. 2. Ejdos: Moskva, 2002. ISBN 5-93810-027-5; VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *1917 god v sud'bach Rossii i mira. Fevral'skaja revolucija: Ot novych istočnikov k novomu osmysleniju.* Institut rossijskoj Istrii: Moskva, 1997. ISBN 5-201-00624-8; *Lavr Georgievič Kornilov. Život a dílo velkého atamana.* Knihtiskárna „Družiny čsl. legionářů“: Praha, 1923.

⁹ STEPUN, Fedor. *Byvšee i nesbyvšeesja.* Aletejja: Sankt – Peterburg, 2000. ISBN 5-893229-195-6; STEPUN, Fedor. *Iz pisem praporščika – artilerista.* Vodolej: Tomsk, 2000. ISBN 5-7137-0134-4.

¹⁰ JAKL, Tomáš a kol. *Zborov 1917 – 2007.* Ministerstvo obrany České republiky: Praha, 2008. ISBN 978-80-7278-462-2; *Českoslovenští legionáři 1914 – 1920: Rodáci a občané okresu Jihlava.* Okresní úřad Jihlava – Státní okresní archiv v Jihlavě: Jihlava, 2001.

¹¹ DUFKA, Josef. *Přál jsem si míti křídla: Vzpomínky hluckého legionáře z let 1915 – 1920.* Tomáš Ježek – Ottobre 12: Velehrad, 2002. ISBN 80-86528-08-1; OPLETAL, Bedřich. *Anabáze hanáckého medika 1914 – 1920: Zápisky z velké války.* Ladislav Horáček – Paseka: Praha a Litomyšl, 1998. ISBN 80-7185-168-X; ŘEHOUNEK, Jan. *Příběh legionáře: V zavšivené košili a se šrapnelem v těle kolem světa.* Jan Řehounek – Kaplanka: Nymburk, 2011. ISBN 978-80-903783-8-4.

¹² ŠVANKMAJER, Milan et al. *Dějiny Ruska.* Lidové noviny: Praha, 1996. ISBN 80-7106-216-2; FIGES, Orlando. *Lidská tragédie: Ruská revoluce 1891 – 1924.* BETA – Dobrovský a Ševčík: Praha – Plzeň, 2000. ISBN 80-86278-74-3. ISBN 80-7291-006-X; PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce.* Argo: Praha, 1998. ISBN 80-7203-081-7; KENEZ, Peter. *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End.* Cambridge University Press: New York, 1999. ISBN 0-521-31198-5; KOŽINOV, Vadim Valerianovič. *Rossija. Vek XX-j: (1901 – 2001): ot načala stoletija do „zagadočnogo“ 1937 goda: opyt bespristrastnogo issledovanija.* Algoritm: Moskva, 2001. ISBN 5-9265-0033-8.

se podrobně věnuje válečným operacím do zimy 1916/1917, ale revoluční změny a poslední boje staré ruské armády zůstávají poněkud stranou.¹³

Na tomto místě je potřeba zmínit dva autory, jejichž práce vybočují z obvyklých standardů. Prvním je ruský emigrant Nikolaj Nikolajevič Golovin a jeho rozsáhlé dílo, ve kterém se zabývá nejen ruskou armádou v době po Únorové revoluci, ale i jejím zánikem v zimě 1917/1918 a bojem jednotlivých frakcí v občanské válce.¹⁴ Druhým autorem je Allan K. Wildmann, jehož dvousvazková práce je založena na dlouhodobém výzkumu v ruských archivech.¹⁵ Na základě rozsáhlého archivního materiálu vykresluje Wildmann nejen činnost armády po Únorové revoluci, ale i dopad revolučních událostí na ruského vojáka. V české historiografii bohužel jakékoliv práce na dané téma chybějí, i když z politického pohledu je rok 1917 celkem dobře zmapován, a to nejen v souvislosti s vystoupením českých legionářů v Rusku.¹⁶ Z dalších autorů, kteří věnují částečnou pozornost ruskému vojáku, je třeba vyzdvihnout práce Orlanda Figese a Richarda Pipesa.¹⁷ Ruská historiografie posledních dvaceti let se poměrně obsáhle věnuje důstojnickému sboru, ale na práci, která by se zabývala prostým ruským vojákem, se ještě stále čeká.¹⁸

¹³ KEEGAN, John. *První světová válka*. BETA – Dobrovský a Ševčík: Praha – Plzeň, 2003. ISBN 80-7306-062-0. ISBN 80-7291-070-1; STONE, Norman. *The Eastern Front 1914 – 1917*. Penguin Books: Harmondsworth, 1998. ISBN 0-14-026725-5.

¹⁴ GOLOVIN, Nikolaj Nikolajevič. *Vojennyje usilija Rossii v Mirovoj vojne*. Kučkovo pole: Moskva, 2001. ISBN 5-86090-067-8; GOLOVIN, Nikolaj Nikolajevič. *Rossijskaja kontrrevoljucija v 1917 – 1918 g: Zaroždenije kontrrevoljucii i pervaja jeja vspyška*. Illjistrovannaja Rossia: Talline, 1937.

¹⁵ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army: The Old Army and the soldiers' Revolt (March – April 1917)*. Princeton University press: New Jersey, 1980. ISBN 0-691-05287-5; WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army: The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987. ISBN 0-691-05504-1.

¹⁶ JAKL, Tomáš a kol. *Zborov 1917 – 2007*. Ministerstvo obrany České republiky: Praha, 2008. ISBN 978-80-7278-462-2; *Českoslovenští legionáři 1914 – 1920: Rodáci a občané okresu Jihlava*. Okresní úřad Jihlava – Státní okresní archiv v Jihlavě: Jihlava, 2001; VEBER, Václav. *Mikuláš II. a jeho svět, (Rusko 1894 – 1917)*. Karolinum: Praha, 2000. ISBN 80-7184-793-3; VEBER, Václav. *Leninova vláda: (Rusko 1917 – 1924)*. Triton: Praha, 2003. ISBN 80-7254-356-3; HOLZER, Jan. *Politický systém Ruska: Hledání státu*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno, 2001. ISBN 80-85959-97-6; HOLZER, Jan. *Politické strany Ruska: Hledání identity*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno, 2004. ISBN 80-7325-032-2.

¹⁷ FIGES, Orlando. *Lidská tragédie: Ruská revoluce 1891 – 1924*. BETA – Dobrovský a Ševčík: Praha – Plzeň, 2000. ISBN 80-86278-74-3. ISBN 80-7291-006-X; PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*. Argo: Praha, 1998. ISBN 80-7203-081-7.

¹⁸ *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus russkoj armii: Opyt samopoznanija*. Vypust 17. Russkij Put': Moskva, 2000. ISBN 5-85887-076-7; VOLKOV, S. V. *Russkij oficerskij korpus*. Voennoe izdatel'stvo: Moskva, 1993. ISBN 5-203-01334-9.

CARSKÁ ARMÁDA

DŮSTOJNICKÝ SBOR A SYSTÉM ŠKOL V ARMÁDĚ

Ruská imperiální armáda více než jakákoliv jiná carská instituce symbolizovala trvanlivost samovlády napříč stoletím a představovala nejenom vojenskou sílu říše, ale také záruku její bezpečnosti proti revoluci a nepokojům. Bez armády by zbytek propracovaného byrokratického a policejního aparátu v Rusku nemohl přežít do 20. století, a proto stály potřeby vojska s námořnictvem u cara většinou na prvním místě. Všechny nejdůležitější reformy armády v ruských dějinách byly provedeny za účelem udržení si postavení a kvality, aby byla schopna zastavit nepřítele nebo naopak podpořit expanzivní politiku impéria. V porovnání se západoevropskými poměry byla zpravidla ovládána lidmi z horních vrstev společnosti, takže se ve špičkách velení kromě carského příbuzenstva objevovali představitelé vysoce postavených nebo vojenských rodin. Své místo v nejvyšším velení měla i asimilovaná aristokracie z podrobených oblastí, jako například v důstojnickém sboru hojně zastoupená pobaltská šlechta. Patrimoniální princip v armádě přežíval déle než v jiných institucích Ruska a důstojníci s vojáky byli vůči carovi ve vazalském poměru. Každý nový vládce vyžadoval zvláštní přísahu ozbrojených složek. Také panovník a všechny jeho děti včetně dcer byli zapsáni u různých gardových pluků a naopak gardoví důstojníci carské suity bývali považováni za členy početné domácnosti Romanovců.¹⁹

Nebylo většího symbolu posvátné vojenské služby k carovi a vzoru loajality pro ostatní než carské gardy. Prvními gardovými jednotkami v historii Ruska byly regimenty vytvořené z obyvatel vesnic Preobraženskoje a Semenovskoje, které mladý carevič Petr I. využíval pro své hry na vojáky.²⁰ Spolu se změnou funkce se jejich početní stav léty začal navyšovat, zvláště za Alexandra I., až dosáhl na sklonku 19. století počtu deseti pluků pěchoty, deseti pluků jezdeckta, několika oddílů dělostřelectva a ženistů a dalších druhů jednotek.²¹ Garda byla nepostradatelnou součástí lesku impéria a ve svých parádních uniformách stála trvale na

¹⁹ FIGES, Orlando. *Lidská tragédie: Ruská revoluce 1891 – 1924*. BETA – Dobrovský a Ševčík: Praha – Plzeň, 2000, s. 83 – 85; STONE, Norman. *The Eastern Front 1914 – 1917*. Penguin Books: Harmondsworth, 1998, s. 22; WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army: The Old Army and the soldiers' Revolt (March – April 1917)*. Princeton University press: New Jersey, 1980, s. 3.

²⁰ Petr I. Alexejevič nebo také Petr I. Veliký, ruský car (1682 – 1725).

²¹ Alexandr I. Pavlovič, ruský car (1801 – 1825).

stráží kolem Zimního paláce nebo u svého panovníka a jeho rodiny při letních manévrech v Krasnem selu.²²

V životě uchazeče o gardovou službu začala příprava velmi brzy, většinou bylo o jeho budoucím zařazení do jednotky rozhodnuto už od narození. První kroky ve výcviku gardového důstojníka vedly do Pážecího sboru, nejprestižnější školy pro šlechtické děti v Rusku. Teprve roku 1870 se díky Miljutinovým reformám sjednotil studijní plán tohoto sboru s ostatními vojenskými školami, poté došlo k rozšíření míst pro zápis a Alexandr III. zavedl přijímací zkoušky.²³ Při vstupním pohovoru bylo však stále více zapotřebí konexí a rodinné tradice vojenské služby než dobrých známek. Volná místa nezaplňená absolventy Pážecího sboru byla přiřazena nejlepším kadetům z elitních profesionálních vojenských škol, jakými byla Pavlovská škola pro pěchotu, Nikolajevská škola jezdeckva a Konstantinovská škola dělostřelectva. Přestože bylo obsazení míst oznamováno s jistým úředním zpožděním, každý z uchazečů již dopředu věděl své zařazení a nesnažil si podat přihlášku na post rezervovaný někomu jinému. Tento systém si ostatně garda žárlivě střežila, aby nedošlo k přijetí někoho nevhodného nebo dokonce málo urozeného. Nováček přijatý do gardového pluku poměrně brzy upadl do každodenního koloběhu života důstojníků, kdy se svěřil do péče vojenských sluhů, vykonávání vojenských záležitostí nechal na svých poddůstojnících a veškerý čas trávil hazardem, souboji nebo se ženami. Být příliš svědomitým nebo dokonce číst vojenskou vědu bylo v armádní praxi s výjimkou jízdy na koni a přehlídek považováno za vrchol nevkusy. Gardisté tak v armádě tvořili zvláštní uzavřenou skupinu s vlastním systémem hodnocení a postupu na žebříčku hodností, který se razantně odlišoval od tradičních tabulek povýšení běžného důstojnického sboru. S těmito důstojníky byli koneckonců členové gardy skrze svá privilegia jen zřídka v kontaktu a většinou se pohybovali v kruhu své kasty. Existence carské gardy se stále více neslučovala s požadavky na moderní armádu a koncem 19. století ji někteří považovali za vyložený přežitek. Avšak Mikuláš II., pro nějž se stala loajální obrannou zdí proti jakémukoliv nepříteli trůnu a samoděržaví, gardu nejen zachovával, ale navíc ji zahrnoval neutuchující přízní.²⁴

²² WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 5 – 10; GLINOECKIJ, Nikolaj Pavlovič. Istoričeskij očerk razvitija oficerskich činov i sistemy činoproizvodstva v russoj armii. In *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus russoj armii. Opyt samopoznaniya*. Vypusk 17, s. 23 – 31; MESSNER, E. – VAKAR, S. – VERBICKIJ, F. Rossijskie oficy. In *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus russoj armii. Opyt samopoznaniya*. Vypusk 17, s. 128 – 130; VOLKOV, s. V. *Russkij oficerskij korpus*. Voennoe izdatel'stvo: Moskva, 1993, s. 103 – 110.

²³ Dmitrij Alexejevič Miljutin, ministr války (1861 – 1881); Alexandr III. Alexandrovič, ruský car (1881 – 1894).

²⁴ WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 5 – 10; GLINOECKIJ, Nikolaj Pavlovič. Istoričeskij očerk razvitija oficerskich činov i sistemy činoproizvodstva v russoj armii. In *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus*

Potřeba doplnit každý rok nezbytné množství odvedených důstojníků vedla v carské armádě k praktikám takzvaného junkerského systému. Junkeři byli profesionální vojáci různého původu, kteří se díky vzdělání nebo službě vypracovali k povýšení na důstojníka. Absolventu střední školy nebo univerzity stačilo šest měsíců služby, u šlechtického syna bez vzdělání byly vyžadovány už dva roky a nevzdělaní synové úřednické šlechty, bohatých měšťanů a řemeslníků museli sloužit dokonce šest let, než byli přijati za důstojníky. Vojáci, kteří se stali poddůstojníky po dvanácti letech služby bez kázeňského trestu, se mohli o vyšší hodnost ucházet teprve po uplynutí dalšího dvanáctiročního turnusu a složení jednoduché zkoušky.²⁵

Jedním z účelů reforem Dmitrije Alexejeviče Miljutina zahájených v roce 1870 mělo být překonání v té době již nevyhovujícího systému a předpokládaný vznik třídy profesionálních důstojníků, znalých vojenské teorie a po zásluze povýšených. Miljutin měl v úmyslu vytvořit nové vojenské školy otevřené pro všechny osoby, které měly středoškolské vzdělání nebo mohly projít přijímací zkouškou. Dosavadní kadetské školy měly přijímat bez rozdílu tříd a byly proto převedeny do civilních gymnázií pod ministerstvem školství. U vojenských vysokých škol bylo chystáno zavedení dvou až tříletého studia podle druhu zbraní a pro junkery z mužstev zvláštních kurzů připravujících je na vstupní zkoušky. Ale reformy narazily již tradičně na odpor, byly proto provedeny jen částečně a Miljutin i přes vytrvalé úsilí nedosáhl kýženého cíle. Kadetské školy, financované a podporované většinou bohatými mecenáši, se staly vysoce ceněnou institucí pro šlechtu. Fungovaly jako vojenská gymnázia do doby, než se za Alexandra III. navrátily ke svému starému názvu i činnosti až na zachování civilního lektora namísto vojenského. Několik nejlepších kadetských škol splýnulo s vojenskými školami a vytvořily tak studijní instituce jednotlivých složek armády – Pavlovskou a Alexandrovskou školu pro pěchotu, Nikolajevskou školu tradičně spojenou s kavalérií, Konstantinovskou školu, která nahradila dosavadní dělostřelecké *učiliště* povýšené na akademii. Vojenské školy tak převzaly hlavní zátěž odborného výcviku budoucích profesionálů. Jedinou výjimkou byl Pážecí sbor, jenž nadále umožňoval studium

russoj armii. Opyt samopoznanija. Vypusk 17, s. 23 – 31; MESSNER, E. – VAKAR, S. – VERBICKIJ, F. Rossijskie oficery. In Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus russoj armii. Opyt samopoznanija. Vypusk 17, s. 128 – 30; VOLKOV, S. V. Russkij oficerskij korpus. Voennoe izdatel'stvo: Moskva, 1993, s. 103 – 110.

²⁵ WILDMANN, Allan K. C. d., s. 12 – 24; STONE, Norman. C. d., s. 20 – 22; GLINOECKIJ, Nikolaj Pavlovič. Istoričeskij očerk razvitija oficerskich činov i sistemy činoproizvodstva v russoj armii. In *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus russoj armii. Opyt samopoznanija. Vypusk 17, s. 31 – 38; REŽEPO, Petr Alexandrovič. Oficerskij vopros v načale xx veka. In Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus russoj armii. Opyt samopoznanija. Vypusk 17, s. 100 – 126; MESSNER, E. – VAKAR, S. – VERBICKIJ, F. Rossijskie oficery. In Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus russoj armii. Opyt samopoznanija. Vypusk 17, s. 130 – 135; VOLKOV, S. V. Russkij oficerskij korpus. Voennoe izdatel'stvo: Moskva, 1993, s. 59 – 72 a 111 – 138.*

pro všechny druhy vojsk. Nadále byl sice požadován šlechtický původ, ale i absolventi vojenských a civilních gymnázií mohli být pozváni k přijímacím zkouškám. Junkerům a dobrovolníkům z mužstva se naskytovala příležitost ve zvláštních školách pro vojenský výcvik, kam byl vstup podmíněn složením zkoušky a doporučením od jednotky. Po dvou letech výuky byli úspěšní absolventi povýšeni do vyšších hodností. Kladení důrazu na předchozí vzdělání ale poněkud omezilo možnosti vstupu pro nižší vrstvy, které měly špatné podmínky pro studium na školách. Junkerské školy tedy vyučovaly hlavní akademické předměty, aby poněkud vyrovnaly kvalitativní rozdíl mezi nimi a vojenskými gymnázii. Co se týče možností další kariéry, byli jejich absolventi oproti svým šlechtickým kolegům značně omezeni a až po čtyřech letech činné služby si mohli podat přihlášku na Akademii generálního štábu za stejných podmínek jako uchazeči z elitních škol.²⁶

Tyto nerovné podmínky napravil až generál Alexej Nikolajevič Kuropatkin v letech před rusko-japonským konfliktem.²⁷ Ve výuce a normách zrovnoprávnil junkerské školy s vojenskými, čímž urychlil postup nešlechtických uchazečů do důstojnických funkcí a zvedl zájem střední vrstvy o vojenskou kariéru, která spolu s vyhlídkou na slušný žold při dobré službě motivovala uchazeče k pilné přípravě na přijímací zkoušky. Ty se v konkurenci stejně smýšlejících mladých lidí vyznačovaly velikým bojem o místo. V roce 1894 bylo 53 % posluchačů v junkerských školách ještě vznešeného původu, ale do roku 1905 klesl tento stav už na 37 %. Zatímco Miljutinova reforma ve skutečnosti zvýšila rozšiřováním profesionálních vojenských škol, které byly složeny prakticky čistě z aristokratických posluchačů, procento šlechtických důstojníků, Kuropatkin tento stav výrazně obrátil, takže v prvním desetiletí 20. století získaly junkerské školy v počtu úspěšných absolventů převahu. Vzhledem k tomu, že v podstatě všichni žáci junkerských škol počítali s doživotní vojenskou dráhou a studenty vojenských škol naopak odčerpával civilní sektor nebo gardová služba, se nižší důstojnické posty brzy staly hájemstvím středních a nižších vrstev. Před zavedením této reformy dosahovali absolventi junkerských škol zřídka vyšší hodnosti než kapitána, ale zrovnoprávnění škol Kuropatkinem jim umožnilo úspěšně se ucházet o místo na Akademii generálního štábu. Tuto možnost budou posléze stále častěji využívat někteří odvážlivci, kteří

²⁶ WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 12 – 24; STONE, Norman. *C. d.*, s. 20 – 22; GLINOECKIJ, Nikolaj Pavlovič. *Istoričeskij očerk razvitija oficerskich činov i sistemy činoproizvodstva v ruskoj armii*. In *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus ruskoj armii. Opyt samopoznanija*. Vypusk 17, s. 31 – 38; REŽEPO, Petr Alexandrovič. *Oficerskij vopros v načale xx veka*. In: *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus ruskoj armii. Opyt samopoznanija*, s. 100 – 126; MESSNER, E. – VAKAR, S. – VERBICKIJ, F. *Rossijskie oficery*. In *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus ruskoj armii. Opyt samopoznanija*. Vypusk 17, s. 130; VOLKOV, S. V. *Russkij oficerskij korpus*. Voennoe izdatel'stvo: Moskva, 1993, s. 59 – 72 a 111 – 138.

²⁷ Alexej Nikolajevič Kuropatkin, ministr války (1898 – 1904).

tak svou přítomností později zlomí šlechtickou výlučnost ve sboru generálů. Finální tečkou tohoto zrovnoprávnění bylo roku 1911 převedení junkerských a vojenských škol pod jeden název jako vojenská učiliště.²⁸

Jak se vzdělání stále více stávalo vstupenkou k vojenské kariéře, projevilo se naplno znevýhodnění negramotných nižších vrstev společnosti, ale pro zmírnění této nespravedlnosti bylo uděláno jen velice málo. Nicméně dobré známky z vojenské školy znamenaly poměrně rychlý start začátku kariéry, poté byl však uchazeč zbrzděn hodnostním systémem – *činoproizvodstvem*, založeném na odsloužených letech a nepostradatelných konexích. V praxi to znamenalo, že po předepsaném počtu let služby měl důstojník sice povoleno zapsat se do seznamů pro povýšení, ale volná místa v něm byla udělována striktně podle pořadníku složeného z mnoha dalších uchazečů. Postup po jeho stupíncích už potom závisel na množství příznivých okolností a nezbytných kontaktech kandidáta. Tento systém zapříčinil držení hlavních postů přestárlými generály a hemžení prospěchářských živlů, což naprosto neprospívalo kvalitě velitelského sboru carské armády. S přílivem nové generace vojenských profesionálů, kteří byli výsledkem reformy vojenského školství a ve většině případů spojili svou kariéru s armádou, nastala kritika archaické vojenské doktríny elitních akademií i generálního štábu. Bylo poukazováno na obsazování velitelských míst za zásluhy neschopnými prospěcháři a aristokracií, na nesmyslný důraz na klíčovou úlohu kavalérie, v té době už dosluhujícího druhu vojsk, ve válce, a voláno po modernizaci se zavedením technických novinek – těžkého dělostřelectva, kulometů, motorizované dopravy a letectva. Takové hlasy ale většinou narazily na odmítavý postoj či nezájem dvora a vyššího velení. Proto měla v generálním štábu hlavní slovo stále carská aristokratická suita a docházelo k posilování jezdeckta na úkor pěchoty či výcviku jednotek v pořadovém cvičení místo praktické přípravy v poli. Výsledkem byla generalita vyznávající doktríny vedení války z počátku 19. století a vojáci, kteří sice na přehlídce dokonale drželi krok, ale nikdo je už nenaučil jak se zakopávat a stavět ženíjní fortifikace.²⁹

²⁸ WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 12 – 24; STONE, Norman. *C. d.*, s. 20 – 22; GLINOECKIJ, Nikolaj Pavlovič. Istoričeskij očerk razvitija oficerskich činov i sistemy činoproizvodstva v russoj armii. In *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus russoj armii. Opyt samopoznanija*. Vypusk 17, s. 31 – 38; REŽEPO, Petr Alexandrovič. Oficerskij vopros v načale xx veka. In *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus russoj armii. Opyt samopoznanija*. Vypusk 17, s. 100 – 126; MESSNER, E. – VAKAR, S. – VERBICKIJ, F. Rossijskie oficerij. In *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus russoj armii. Opyt samopoznanija*. Vypusk 17, s. 130 – 135. VOLKOV, S. V. *Rusckij oficerskij korpus*. Voennoe izdatel'stvo: Moskva, 1993, s. 59 – 72 a 111 – 138.

²⁹ FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 80 – 81; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 24; MESSNER, E. – VAKAR, S. – VERBICKIJ, F. Rossijskie oficerij. In *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus russoj armii. Opyt samopoznanija*. Vypusk 17, s. 138 – 43; KAMENEV A. Oficer – professija idejnaja. In *Rossijskij voennyj*

BRANNÁ POVINNOST A ŽIVOT VOJÁKA

Vojenští rekruti do carské armády byli od časů Petra I. až po panování Mikuláše I. odváděni výhradně z řad poddaného rolnictva a prostých městských občanů, kteří platili daně z hlavy.³⁰ Budoucí voják byl vybrán panstvem nebo vesnickou komunitou a čekalo ho dvacet až dvacet pět let služby, kdy byl natrvalo odloučen od svého dosavadního života a domova. Výhodou tohoto systému pro stát bylo, že za tuto dlouhou dobu mohli být vojáci dobře vycvičeni a v případě války je nebyl problém okamžitě nasadit s výzbrojí do pole. Nevýhodou byly obrovské náklady na udržování armády v době míru a prakticky žádné vycvičené rezervy.³¹

Brzy po svém nástupu na trůn musel Alexandr II. neodkladně řešit naléhavou potřebu míru v krymské válce a problém nedostatku státních financí.³² Obrovská armáda, která mu zbyla po prohrané válce a čítala něco přes dva miliony mužů, byla postupně rozpuštěna, což se však neobešlo bez problémů. I tak se do roku 1862 podařilo celkový počet vojáků snížit na 800 000 a koncem 60. let už to bylo jen kolem půl milionu veteránů. Úspěchy pruské armády a hlavně její branné povinnosti přesvědčily Alexandra o potřebě zavedení podobného systému odvodů i v Rusku, jenž by vzal v úvahu zejména nový statut rolníka osvobozeného od nevolnictví. Tak byl roku 1874 vydán zákon o všeobecné branné povinnosti, který platil bez výjimek pro všechny osoby mužského pohlaví bez rozdílu třídy. Jediná možnost odložení či dokonce zkrácení této služby byla udělována na základě vzdělání brance. Protože finanční a jiné důvody neumožňovaly vycvičení všech mladých mužů věkově podléhajícím branné službě, byli branci losováni, dokud se nenaplnily stanovené kvóty pro roční odvod. Liberální výjimkou byli jeden či dva živitelé rodiny od otce nebo děda, kteří nebyli vloženi do osudí. Tato úleva se paradoxně nevztahovala na hlavy nově založených rodin a tak byl podpořen patrimoniální princip *obščiny*. Cílem zákona bylo udržovat stálou vojenskou sílu čítající v době míru kolem 800 000 vojáků a dalších 550 000 vycvičených rezerv. Délka činné služby byla stanovena na šest let a dalších devět let byl voják veden jako záložník. Roku 1888 byla pro ušetření nákladů na vojsko délka aktivní služby snížena na čtyři roky, ale záložník zůstával v pohotovosti osmnáct let. A konečně po rusko-japonské válce byla branná povinnost

sbornik. Oficerskij korpus russoj armii. Opyt samopoznaniya. Vypusk 17, s. 464 – 469; VOLKOV, S. V. Russkij oficerskij korpus. Voennoe izdatel'stvo: Moskva, 1993, s. 72 – 87.

³⁰ Mikuláš I. Pavlovič, ruský car (1825 – 1855).

³¹ WILDMANN, Allan K. C. *d.*, s. 24 – 26; GLINOECKIJ, Nikolaj Pavlovič. Istoričeskij očerk razvitiya oficerskich činov i sistemy činoproizvodstva v russoj armii. In *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus russoj armii. Opyt samopoznaniya. Vypusk 17, s. 23 – 38.*

³² Alexandr II. Nikolajevič, ruský car (1855 – 1881).

upravena na tři roky, pro záložníky byla stanovena patnáctiletá doba a po jejím uplynutí byl branec veden jako případná domobrana ještě dalších pět let.³³

Mladí muži, kteří nebyli vytaženi losem, byli podle věku a rodinné situace rozděleni do dvou tříd domobranské rezervy, takzvaných *ratniki*, kteří měli sloužit v případě války jako náhrada za padlé záložníky. První kategorie třiceti devíti až čtyřiceti tříletých domobranců, nazvaná *razrjad*, měla být použita na doplnění prvoliniových jednotek a druhá třída, pokud byla povolána, měla plnit různé úkoly v týlu. Carský režim se dál nestaral o nějaký výcvik těchto *ratniki* ani o jejich přiřazení k daným jednotkám. Bylo pouze stanoveno, že v případě války se mají dotyční dostavit do určených shromaždišť ve vojenských oblastech, kde měl proběhnout urychlený výcvik se zbraní. Tento systém byl navržen tak, aby vyhověl struktuře rolnické velkorodiny, takže většina mužů nezaložila novou domácnost dříve než po splnění činné služby a návratu domů. Pokud byl branec už ženatý nebo měl dokonce děti, přecházela starost o jejich obživu na rodinu z otcovy strany. Nepředpokládaný problém nastal však po vypuknutí rusko-japonské války, kdy se naplno projevila slabá místa tohoto systému. Při vyhlášení mobilizace narukovali totiž všichni záložníci do věku třiceti devíti let bez ohledu na jejich rodinnou situaci a postupně byli povoláváni i *ratniki* podle tříd. Tak přišli některé rodiny o svého jediného živitele, někdy o hlavy rodiny ve věku čtyřicet tří let, co odešli s *razrjadem* rovnou na frontu, zatímco jejich mladí a zdraví synové zůstali jako příslušníci druhé třídy *ratniki* nevyužití doma. Tato nespravedlnost jen povzbuzovala revoluční nálady u takto odvedených vojáků a vláda si bohužel z nastalé situace nevzala poučení, protože jen s mírnou obměnou byl tento systém použit i v první světové válce se stejnými důsledky.³⁴

Velkorysé zkrácení doby činné služby se dostalo těm brancům, kteří měli nějaké vzdělání, což si mohly finančně dovolit stejně pouze majetnější vrstvy. Absolventům gymnázií byla branná povinnost upravena na osmáct měsíců služby a studentům univerzit dokonce na šest. Tato cesta byla často využívána junkery nebo dobrovolníky, ale vysoká šlechta ji využívala jen jako krajního řešení. Zvláštní statut byl vytvořen také pro absolventy šesti ročníků gymnázia ve věku sedmáct až dvacet jedna let. Takový branec šel na jeden, později na dva roky pravidelného výcviku. Po jeho zakončení obdržel hodnost praporčíka

³³ WILDMANN, Allan K. C. *d.*, s. 24 – 26; GLINOECKIJ, Nikolaj Pavlovič. Istoričeskij očerk razvitija oficerskich činov i sistemy činoproizvodstva v russoj armii. In *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus russoj armii. Opyt samopoznanija*. Vypusk 17, s. 23 – 38.

³⁴ WILDMANN, Allan K. C. *d.*, s. 26 – 31; MESSNER, E. – VAKAR, S. – VERBICKIJ, F. Rossijskie oficerij. In *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus russoj armii. Opyt samopoznanija*. Vypusk 17, s. 130 – 135; VOLKOV, S. V. *Russkij oficerskij korpus*. Voennoe izdatel'stvo: Moskva, 1993, s. 111 – 138; REŽEPO, Petr Alexandrovič. Oficerskij vopros v načale xx veka. In *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus russoj armii. Opyt samopoznanija*. Vypusk 17, s. 100 – 126.

zálohy a už jen vzácně se účastnil polních cvičení nebo válečné služby. Mohl si vybrat jednotku, byl zproštěn pracovní služby, nemusel žít v kasárnách a měl nárok na vykáni od nadřízených. Jinak ale podléhal stejným předpisům a jedl to samé jídlo jako ostatní vojáci. Tuto formu branné povinnosti využívala nejčastěji vzdělaná střední vrstva a někteří z vyšší šlechty si tak plnili závazek před úřednickou kariérou. S dobrými konexemi se dalo dokonce z tohoto postavení dostat až do gardových jednotek. Některé profese jako učitelé, doktoři, veterináři a částečně duchovenstvo byly ze služby vyňaty úplně. Tento nový prvek v armádě, vzdělaní civilisté v uniformě, vnesl do vojska doslova revoluční myšlenky.³⁵

Navíc se stále častěji a s větší mírou začala armáda účastnit potlačování občanských nepokojů. Síť jejich posádek rozesetých po Rusku poskytovala okamžitou pomoc gubernátorům nebo policii. Jen v letech 1883 až 1903 se tak stalo v 1 500 případech a tyto akce měly na vojáky notně demoralizující charakter. Převaha rolníků v ruské armádě společně s malým, ale podstatným zastoupením politicky nespolehlivého intelektuálního živlu způsobila při jejich nasazení proti selským bouřím odmítání poslušnosti a vzpoury. Časté případy takto vzbouřených jednotek z let 1905 až 1906 dovedly armádu až na pokraj kolapsu a trvalo ještě několik let, než se podařilo zavést částečný pořádek. Vrchol tohoto pro carský režim nepříznivého vývoje nastal v časech první světové války, kdy bylo při mobilizaci povoláno velké množství záložních důstojníků z řad civilistů, kteří následně působili prostřednictvím svých revolučních myšlenek a nálad jako jeden z nejvíce rozkladných prvků v armádě.³⁶

Život vojáka v době míru vyplňovala každodenní rutina jako občasná strážní služba, kontroly nadřízeným důstojníkem, nekonečné pracovní povinnosti a všudypřítomná nuda. Při nástupu do služby nafasoval branec tři uniformy, boty z hrubé kůže, plášť pro všechna období, tlumok a pušku. Během prvních šesti měsíců se voják naučil většinu ze základních dovedností a dokola opakovaná cvičení či málo časté taktické manévry sloužily k jejich zdokonalení. Spal na slamníku na dřevěném kavalci zakrytý pouze svým kabátem a od jeho rodiny se očekávalo, že mu dodá zbytek denních potřeb jako spodní prádlo nebo mýdlo. Také skrovný plat činící 35 kopějek za měsíc vystačil jen na cigarety a tak musel být na různé úplatky pro své poddůstojníky financován z domova. Denní strava vojáků byla neměnná

³⁵ WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 26 – 31; MESSNER, E. – VAKAR, S. – VERBICKIJ, F. *Rossijskie oficery. In Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus russoj armii. Opyt samopoznanija*. Vypusk 17, s. 130 – 135; VOLKOV, S. V. *Russkij oficerskij korpus. Voennoe izdatel'stvo: Moskva, 1993, s. 111 – 138; REŽEPO, Petr Alexandrovič. Oficerskij vopros v načale xx veka. In Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus russoj armii. Opyt samopoznanija*. Vypusk 17, s. 100 – 126.

³⁶ FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 81 – 82; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 31.

a jednotná pro celou armádu. K snídani měl chléb, k obědu zelnou polévka s masem (*šči*) a k večeři kaši z pohanky či jiné obiloviny (*kaša*). Koncem 19. století počal význam armády v očích panovníka postupně upadat a to se odrazilo klesajícím podílem dotací ze státního rozpočtu, což jen mezi lety 1881 až 1902 činilo rozdíl až 12 %. Tento nastalý nedostatek financí se vojsko snažilo alespoň částečně zmírnit vlastní iniciativou a samozásobením. Ruský voják si tak pěstoval potraviny i tabák, musel si sám opravit uniformu nebo výstroj, udržoval v provozuschopném stavu vojenské zařízení, takže obvykle využíval svou civilní profesi i v armádě. Nebylo výjimkou, že zkušený voják mohl být dokonce nadřazeným důstojníkem vyměněn za někoho z jiného pluku, jehož povolání bylo v jednotce více zapotřebí. Pro armádu byl také schválen systém, který umožňoval pronájem vojáků k jejich profesi blízkému průmyslovému odvětví nebo zemědělství a odvedení třetiny jejich mzdy do plukovní pokladny pro nadstandardní výdaje neproplácené státem. Využití těchto prostředků se nechávalo na vynalézavosti i zájmu velitele, kterým mohl být nově vymalovaný interiér kasáren, zařízení knihovny, vybudování sprch nebo změny v jídelníčku.³⁷

Disciplína a zdaleka ne mírné tresty byly lidštější než v době nevolnické armády. Tělesný trest byl sice stále povolený, ale o jeho udělení rozhodoval vojenský soud a už nezáleželo jen na libovůli důstojníka. V roce 1904 byl dokonce zrušen, ale tento záblesk liberálního myšlení v nejvyšších kruzích dlouho nevydržel, neboť krátce před první světovou válkou byl v plné míře obnoven a rozhodnutí bylo opět přenecháno na důstojnících bez soudních procedur. Netřeba ani dodávat, že to v armádě vedlo ke značné vlně nespokojenosti. Typickým menším trestem byl pobyt ve vězení o chlebu a vodě nebo dlouhé hodiny stání v pozoru s plnou polní. Poddůstojníci také často používali bití pěstí nebo nadávky, přičemž pro vyšší důstojníky platilo obecné pravidlo se k těmto praktikám vůbec nesnižovat. Jen co rekrut narukoval do armády, musel se naučit oslovování jednotlivých velitelských hodností jako například «Vaše blahorodí», «excellence» nebo «jasnosti» a nekonečným drilem mu byly do hlavy vtoukány předpisové odpovědi na otázky důstojníků. Salutování plukovníkovi nebo vyšší hodnosti se provádělo zastavením a úskokem stranou do pozoru, ve kterém musel voják vytrvat po určitý počet kroků kolem procházející zdravené osoby, přičemž se trestala každá nepřesnost. Za malý přestupek mohl voják čekat ránu pěstí či pažbou zbraně do obličeje nebo zbičování. Ani na dovolence neměl práva ostatních občanů. Nesměl kouřit na veřejných

³⁷ WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 31 – 33; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 81 – 82.

prostranstvích, chodit do restaurací a divadel, jezdit tramvají nebo vlakem v první a druhé třídě.³⁸

VRCHNÍ VELENÍ A SUCHOMLINOV

Potupná porážka ve válce s Japonskem, která probíhala v letech 1904 až 1905, sice notně pošramotila pověst carské armády, ale dokázala alespoň přesvědčit i ty nejzarytější konzervativce o potřebě změny systému velení.³⁹

Již skutečnost, že byl generální štáb před rokem 1905 jedním z mnoha oddělení ministerstva války, logicky ukazovala, jakou pozici zastával v ruské armádě. Generál-inspektoři jednotlivých druhů vojsk, obvykle velkoknížata carské rodiny, se už z principu odmítali podřídit rozkazům kohokoliv kromě cara. Stejně tak i velitelé pluků a náčelníci tuctu vojenských oblastí pohlíželi na generální štáb jako na zdroj překážek své činnosti a něco hodně vzdáleného. Až řada zpráv od vlivných generálů o neschopnosti koordinovaného postupu armády, nátlak několika vlivných členů jeho okolí a fakt, že ministerstvo války bylo nyní podřízeno dohledu Dumy, přesvědčily cara o potřebě přeorganizovat systém velení. Roku 1905 se generální štáb stal nezávislým na ministerstvu války a jeho náčelník, generál Fedor Fedorovič Palycin, se podle nové úpravy zodpovídal přímo carovi.⁴⁰ Pod jeho velení mělo nyní spadat dělostřelectvo, ženijní jednotky, výcvik, pevnosti, železnice nebo plánování válečných operací a ministerstvu války byla ponechána běžná agenda. Nový systém byl korunován Radou obrany, ve které zasedali předseda vlády, ministr války, náčelník generálního štábu se svým námořním protějškem a generál-inspektoři jednotlivých druhů vojsk. Radě obvykle předsedal velkokníže Nikolaj, který byl vybaven rozsáhlými pravomocemi.⁴¹

Mnozí z důstojníků nově zavedeného generálního štábu, který vznikl téměř ve stejné době jako Duma, byli bratry či bratřenci liberálů a *progresistů* sedících v lavicích právě tohoto prvního parlamentu Ruska. Tito zástupci buržoazie chtěli štáb jako možnost kariéry pro nadané důstojníky, což ale nezahrnovalo mnoho z těch, které preferoval starý systém. Prosadit ve vládě a v Dumě reformu důstojnického sboru, systému odvodů či technického stavu si jako politický cíl vytyčil předák oktjabristů Alexandr Ivanovič Gučkov, od konce

³⁸ FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 82; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 33 – 35.

³⁹ STONE, Norman. *C. d.*, s. 19 – 20; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 64 – 65.

⁴⁰ Fedor Fedorovič Palycin, náčelník generálního štábu (1905 – 8).

⁴¹ STONE, Norman. *C. d.*, s. 19 – 20; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 64 – 65.

Nikolaj Nikolajevič, ruský velkokníže, předseda Rady obrany (1905 – 1908), vrchní velitel ozbrojených sil (1914 – 1915), velitel Kavkazského frontu (1915 – 1917).

roku 1907 předseda komise říšské obrany, avšak narazil na vytrvalý odpor.⁴² I štáb se poměrně brzy po zahájení své činnosti setkal s opozicí. Ačkoli jeho důstojníci byli plni vynikajících myšlenek, nedokázali je v praxi použít. Varování z nedávné války si nevzali příliš k srdci a brzy se doslova zamotali do koloběhu mocenských bojů uvnitř armády. Tato rozepře si brzy vyžádala pozornost Rady obrany a generální štáb byl ministry odsouzen jako neschopný dosáhnout v tomto směru pokroku.⁴³

Spor mezi armádou a námořnictvem o dotace měl za následek konec tohoto systému v roce 1908. Car ve vzácné shodě s Dumou podporoval loďstvo, ale armáda se postavila proti jeho výstavbě s návrhem přidělit ušetřené finance jí. Generál-inspektor dělostřelectva velkokníže Sergej Michajlovič měl přirozeně na mysli jen prospěch svých zbraní, Nikolaj byl zase neústupný kavalerista.⁴⁴ Náčelník generálního štábu Palicyn se sice stejně jako většina generálního štábu zastával pěšího vojska, nikdy by ale nepodporoval zájmy důstojníků pěchoty, kteří pocházeli většinou z nižších tříd, na úkor svých aristokratických kolegů v dělostřelectvu a jezdecktvu. Rada obrany se nakonec ukázala neschopnou spor mezi jednotlivými druhy vojsk vyřešit. Musel tedy zakročit car a finance uspořádat za zády velkoknížete Nikolaje, když se přiklonil k požadavkům námořnictva. Na podzim roku 1908 zastavil fungování Rady obrany, propustil Palycyna a Nikolaj se vrátil na své dřívější posty. Nástupcem Palycina se stal Vladimír Alexandrovič Suchomlinov, dosavadní velitel Kyjevské vojenské oblasti, který byl považován za konzervativce staré školy.⁴⁵ Všeobecně se očekávalo, že se Suchomlinov postaví proti Dumě a liberálním členům generálního štábu, kteří podporovali reformy.⁴⁶

Jakmile ale Suchomlinov převzal nad generálním štábem kontrolu, počal pracovat stylem, který by si Palycin nikdy nedovolil praktikovat. Zasáhl ve prospěch pěšího vojska na úkor dělostřelectva, jezdecktvu a pevností, zúžil výhody Gardového sboru a začal přebírat kompetence generál-inspektorů. Na očekávaný odboj aristokracie Suchomlinov odpověděl vyzdvižením několika schopných důstojníků z nižších tříd společnosti na posty, které by jim za Palycyna zůstaly nedostupné. Na druhou stranu ani Suchomlinov nemohl s podporou profesionálů z nižších tříd společnosti zajít příliš daleko. Dvě pětiny důstojníků do hodnosti

⁴² Alexandr Ivanovič Gučkov, zakladatel a předseda strany oktjabristů.

⁴³ STONE, Norman. *C. d.*, s. 22 – 24; VEBER, Václav. *Mikuláš II. a jeho svět, (Rusko 1894 – 1917)*. Karolinum: Praha, 2000, s. 298 – 301.

⁴⁴ Sergej Michajlovič, ruský velkokníže a generál – inspektor dělostřelectva.

⁴⁵ Vladimír Alexandrovič Suchomlinov, náčelník generálního štábu (1908 – 09), ministr války (1909 – 1915).

⁴⁶ WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 66 – 67; Stone: *Eastern front*, str. 24. O Suchomlinovi: FULLER William C., *The Foe Within. Fantasies of Treason and the End of Imperial Russia*. Cornell University Press: Ithaca – London, 2006. ISBN 978-0-8014-4426-5.

plukovníka mohlo být nízkého původu, ale jen malý zlomek z nich se stal generálem. Roku 1909 byl Suchomlinov jmenován ministrem války. Svého nového postavení vzápětí politicky využil, když podřídil generální štáb opět ministerstvu a moc soustředil fakticky do svých rukou. Došlo také na vypořádání s opozicí, jak té přítomné, tak možné budoucí. Funkce náčelníka generálního štábu proto neustále přecházela z jednoho generála na druhého a žádný z nich si tuto pozici nadlouho nedržel. Velkokníže Nikolaj a jeho skupina věrných byli odsunuti do vojenských oblastí, Palicyn prováděl inspekci pevností na Kavkaze a všichni jejich stoupenci ke svému zklamání skončili jako velitelé pluků v odlehlých oblastech. Důležité posty Suchomlinov zaplnil jemu oddanými lidmi a nižší funkce na generálním štábu rozdělil mezi důstojníky prostého původu. Zde však musel dodržovat již zmiňované obecné kvóty, aby nevzbudil carovo podezření.⁴⁷

Důstojnický sbor carské armády se tak rozštěpil na příznivce Suchomlina a jeho opozici. Když vypukla válka, převzalo velení nad armádou od ministerstva války hlavní velitelství (*Stavka*) vedené velkoknížetem Nikolajem. Boj těchto dvou stran se odrážel v obsazování vlivných postů u vojska a to lidmi často docela neschopnými. V praxi vypadala situace tak, že pokud byl kandidát jedné strany jmenován velitelem jednotky, druhá strana k té samé jednotce přidělila svého člověka na místo náčelníka štábu a první zase kontrolovala situaci obsazením archaické hodnosti vrchního ubytovatele. Výjimkou tak nebýval velitel divize, který nemluvil se svým náčelníkem štábu, ale výborně si rozuměl s „kvartýrmistrem“. Pro očernění druhé strany se hodila každá záminka a odvolání velitelé, často opravdu pro svou neschopnost, se objevovali opět na jiném místě, jak se to právě hodilo jejich patronům. O tom, že tento boj armádních struktur nepřispěl ke společné spolupráci a za probíhající války přinesl pro Rusko smrtelné nebezpečí, nelze pochybovat.⁴⁸

NOVÉ REFORMY

Až po stvrzení anexe Bosny a Hercegoviny Rakousko-Uherskem koncem března 1909, které pro Rusko znamenalo diplomatické ponížení, byla znovu otevřena politická diskuze o nedostatku bojeschopné síly pro účinnou zahraniční politiku. Navíc vítězství námořnictva před několika měsíci na úkor armády v otázkách dotací ještě přidalo Suchomlinovově snaze

⁴⁷ WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 66 – 7; STONE, Norman. *C. d.*, s. 25.

⁴⁸ STONE, Norman. *C. d.*, s. 25 – 28; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 67 – 71.

prosadit změny i v pozemním vojsku. Plánu reforem navržených Gučkovem bylo konečně dopráno sluchu a po dalších úpravách byl přijat za základní směrnici.⁴⁹

Tyto reformy probíhaly v letech 1909 až 1914 a měly hned několik cílů. Byl navržen systém zvýšení počtu bojových divizí ze záložních sborů v případě války stejně tak, jak byl praktikován v Německu nebo ve Francii. V praxi měly mít mírové jednotky navíc zvláštní skupinu velení, takzvaný «tajný kádr», který by se v případě války osamostatnil a vytvořil jádro nové divize. Po doplnění jejího stavu z řad povolovaných záložníků by se jednotka stala plně bojeschopnou. Systém měl ale velkou nevýhodu, a to že převážnou část personálu těchto rezervních divizí tvořili branci, u kterých kvalita výcviku vždy kolísala. Ale pro nejvyšší velení a vládu byla podstatná hlavně skutečnost, že Rusko mohlo do pole postavit větší množství vojenských jednotek, bez toho aniž by platilo za jejich údržbu v době míru. Suchomlinov tak mohl ke stávajícím sedmdesáti frontovým divizím postavit dalších třicet pět druhořadých. Ve výsledku ale generálové tyto jednotky odmítali nasadit, jelikož nedůvěřovali jejich kvalitě, a v některých případech je dokonce nechtělo podporovat ani dělostřelectvo, aby neplýtvalo drahou municí.⁵⁰

Jinak se přechotě a dělostřelcům konečně dostalo výcviku založeného na moderních základech. Byly provedeny i technická a organizační zlepšení, do pravidelných bojových sestav byly zavedeny kulometry, dělostřelectvo, jednotky ženistů a bylo vylepšeno vybavení polních kuchyní. Dále byly uskutečněny některé experimenty se zavedením nových zbraní jako například letadel, těžkého dělostřelectva a motorizované dopravy. Byl promyšlen a vypracován nový plán mobilizace opírající se o rozmach železniční sítě v Rusku v prvních dvou desetiletí 20. století. Namísto umístění většiny vojenských jednotek i se štáby a výstrojí v pohraničních oblastech, kam museli branci dorazit, byla nyní vojska shromažďována ve vojenských obvodech a na pozice dopravována vlakem již v plné bojové pohotovosti. Účinnost tohoto systému byla pravidelně testována zkušební mobilizací.⁵¹

Obrovský odpor zvedl Suchomlinův návrh zrušit většinu ruských pevností, které byly postaveny ve druhé polovině 19. století, aby zdržely postup německé armády do vnitrozemí Ruska při jejich předpokládané rychlejší mobilizaci. Novogeorgijevsk s Ivangorodem na řece Visle a Osowiec či Grodno a Kovno při hranicích severního Polska sice zastaraly už na přelomu století, ale stále polykaly obrovské finanční částky, kterých se dalo použít užitečněji. Navíc dělostřelci v čele s velkoknížetem Sergejem Michajlovičem pěstovali vášeň pro těžké

⁴⁹ VEBER, Václav. *C. d.*, s. 305 – 306.

⁵⁰ STONE, Norman. *C. d.*, s. 30.

⁵¹ WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 65 – 66.

pevnostní dělostřelectvo na úkor polních jednotek. Tak byla například vznesena objednávka na pět tisíc moderních děl pro pevnosti, ale armádě mělo stačit méně než pět set kusů. Protesty těchto kruhů byly tak velké, že musel být Suchomlinův plán v roce 1912 dán k ledu.⁵²

Následkem této situace byl nenapravitelný zásah do vývoje ruského dělostřelectva, což se nepříznivě projevilo během první světové války. Zatímco soupeři Ruska dokázali rychle zavést do praxe nové trendy v odvětví, mobilní lehkou polní houfnici a moderní organizaci dělostřelectva do baterie po šesti dělech, ruská armáda dál utrácela finance za větší a větší kalibry statických děl pro zastaralé pevnosti. Ve výsledku tak pěchota, které chyběla podpora mobilního dělostřelectva, nevydržela většinou nápor nepřítele a dala se na ústup, přičemž byly tyto drahé pevnosti evakuovány bez jediného výstřelu.⁵³

V letech 1911 až 1912 proběhla velká prověrka důstojnického sboru. Všichni důstojníci museli prokázat své znalosti a v případě neúspěchu je čekalo převelení nebo dokonce propuštění z armády. Stalo se tak celkem u 50 % důstojníků, v některých vojenských kruzích ale až u 80 %. Nutno však podotknout, že i přes viditelnou neschopnost se někteří postižení brzy objevili na jiném významném místě. Podporu jejich patronů a hodnostní systém v ruské armádě se ještě stále nepodařilo překonat. Byla také stanovena horní věková hranice pro důstojníky a pro zkvalitnění přípravy nového důstojnického sboru byly provedeny změny u vojenských škol. Ze stejného důvodu byla prodloužena i služba důstojnických rezervistů.⁵⁴

ZBROJENÍ A POČETNÍ STAVY PŘED 1. SVĚTOVOU VÁLKOU

V letech následujících po skončení války s Japonskem vynaložilo Rusko na obnovu a materiální vybavení své armády obrovskou sumu peněz, což bylo možné především díky období jedinečného ekonomického růstu a hospodářské prosperity, které nastalo po roce 1906.⁵⁵

Mezi lety 1909 až 1914 byla pro armádu vyhrazena částka kolem tří miliard rublů a pro námořnictvo jedna miliarda rublů. Celkem představovala tato suma asi jednu třetinu vládních příjmů. Zároveň byly vypsány mimořádné výdaje, které měly být oběma složkám rozdělovány ve třech stupních, a to v rámci takzvaného «malého programu» z let 1908 až 1909, «přestavby» roku 1910 a «velkého plánu» z roku 1914, kdy měla armáda dostat ještě další

⁵² STONE, Norman. *C. d.*, s. 30 – 32.

⁵³ TAMTÉŽ.

⁵⁴ VEBER, Václav. *C. d.*, s. 306 – 307; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 71 – 72.

⁵⁵ STONE, Norman. *C. d.*, s. 28 – 29.

investice v hodnotě přes jednu miliardu rublů a námořnictvo kolem osmi set milionů rublů. Velký vojenský program počítal dokonce s dalším zvětšením armády asi o jednu třetinu a k tomu s odpovídajícím vybavením výzbrojí. I když se z tohoto plánu povedlo do začátku první světové války uskutečnit jen velmi málo, vydalo Rusko v této době na svou armádu mnohem více peněz než Německo.⁵⁶

Konflikt s Japonskem postihl nejhůře ruské námořní síly. Pacifická flotila klesla na dno v Port Arthuru a flotila baltská byla po dobrodružné plavbě přes půl světa na Dálný východ potopena v námořní bitvě u Cušimy. Patnáct řadových bitevních lodí a padesát čtyři jiných plavidel byly ohromnými ztrátami. S budováním nového loďstva bylo započato, jak jen to bylo možné, a během let nabíralo stále větší obrátky. O tom, že to nebylo levnou záležitostí, svědčí i cena jedné řadové bitevní lodí, která činila čtyřicet milionů rublů. Rusko, které v roce 1908 utratilo za loďstvo o 65 % méně financí než Německo, jej už roku 1914 předstihlo o 5 %.⁵⁷

Při užití těchto velkých prostředků se ale naplno projevila zaostalost země i v ekonomické sféře, protože oproti svým evropským kolegům byla v Rusku celá polovina z dotací promrhána. Než se peníze vydané Dumou dostaly k cíli, byly často utraceny v nevýznamných a mnohdy zbytečných projektech. Nákup komodit stál ruskou armádu až jeden krát více než jejich evropské protějšky, obchodní jednání se protahovalo a ruské továrny měly nevyzkoušenou kapacitu výroby, takže se na dodávky čekalo dlouhou dobu.⁵⁸

Provedením «velkého plánu», vyjednaném v roce 1913 a uzákoněném v červnu 1914, kterým byly vlastně nevratné investice ruské vlády do zbrojení v hodnotě přes půl miliardy rublů, by se ruská armáda zdánlivě stala ohromnou silou i na evropské poměry. Každoroční příjem branců pro tříletou službu byl zvýšen na 585 000 osob a početní stavy v míru dosáhly hranice téměř dvou milionů mužů, tedy třikrát více než mělo Německo. Rusko tak mohlo nasadit 122 a půl pěších divizí oproti 96 německým, ale ve výzbroji technikou poněkud ztrácelo. Plný efekt programu se měl naplno projevit až v roce 1917, avšak první světová válka tento slibný vývoj přerušila. I když měla být až o 20 % zvětšena palebná síla včetně zavedení těžkého dělostřelectva, ve skutečnosti mohla každá divize disponovat pouze dvanácti houfnicemi, když více než polovina německých jednotek jich vlastnila osmnáct, a ve vybavení těžkými děly byl nepoměr čtyř ruských zbraní k osmi dělům protivníka. Tři dny před vypuknutím byl urychleně zaveden zákon o polní správě v dobách války, který od rusko-

⁵⁶ TAMTÉŽ.

⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 17 a 24.

⁵⁸ WILDMANN, Allan K. C. *d.*, s. 72; STONE, Norman. C. *d.*, s. 29.

-japonské války připravován různými komisemi. Velký pokrok byl také učiněn v dalším budování sítě a infrastruktury strategicky důležité železnice, což bylo ostatně i požadavkem komerčních sfér. Výsledky tohoto vývoje zhatily všechny plány nepřítele založené na pomalé ruské mobilizaci. Ta, když v roce 1914 skutečně nastala, skončila pro dvě třetiny z celkového množství 744 praporů a 621 eskadron jezdeckva ještě před osmnáctým dnem, tedy jen s třídním opožděním za Německem.⁵⁹

V předvečer tohoto konfliktu představovala carská armáda sice hrozivou sílu, schopnou mobilizací až pětkrát zvětšit svůj objem, to se ale paradoxně stalo i jejím velkým problémem, jelikož i přes vybavení moderní výzbrojí a technikou, zůstala rozptýlena v obrovských početních stavech jednotek. V ruské armádě složené převážně z rolníků nebyl navíc v podstatě skoro nikdo, kdo by dokázal tyto technické věci ovládat, a dělníci s inteligencí, kteří by toto díky své kvalifikaci uměli, zase nenarukovali nebo se dokázali odvodu jinak vyhnout. Přestože se ruské armádě konečně dostalo financí, vojska a materiálu v příznivém poměru k protivníkovi, vnitřně ji neustále rozkládal boj mezi jednotlivými frakcemi velení a trápila ji řada dalších nešvarů, které nebyly nikdy uspokojivě odstraněny. Tak zvláště Rusku ukáže první světová válka jednu bolestnou pravdu, a to že ve věku železa a oceli nabývá palebná síla většího významu než takřka nevyčerpatelné lidské zdroje.⁶⁰

⁵⁹ STONE, Norman. *C. d.*, s. 35 – 43; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 72 – 74; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 306 – 307.

⁶⁰ VEBER, Václav. *C. d.*, s.332 – 333. FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 257; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 74.

VOJENSKÁ A POLITICKÁ SITUACE RUSKA DO ÚNORA 1917

ZAČÁTEK PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

Osudové výstřely Gavрила Prinčipa 28. června 1914 v Sarajevu, kterým podlehl František Ferdinand d'Este se svou chotí Žofíí, rozpoutaly řetězec událostí, na jehož konci vypukla první světová válka, ničivá smršť plná hrůzy a utrpení, jakou si lidstvo v té době jen ztěžší dokázalo představit.⁶¹ Změnu v zatím kladném přijetí nóty srbskou vládou ale způsobily příznivé zprávy z Ruska, protože car Mikuláš II. se rozhodl vyhlásit preventivní „období přípravy na válku“. Toto rozhodnutí bylo ve dnech 26. až 27. července doprovázeno srbskou mobilizací, kterou se Rakousko rozhodlo částečně opětovat na balkánských hranicích. Ruská částečná mobilizace vyrovnávala německý náskok v rychlejším nástupu vojsk. Vrchol nastal v noci z 31. července na 1. srpna rakouskou a ruskou úplnou mobilizací, na kterou Němci reagovali podle složitého vztahu vzájemných smluv odesláním ultimáta Rusku o stažení jeho vojsk. Jeho odmítnutí vedlo 1. srpna k vyhlášení války Rusku. Rakousko-Uhersko, částečný viník tohoto nastávajícího střetu velmocí, se za svým spojencem ve vypovězení nepřítelství opozdilo o pět dní.⁶²

Podle ruského *Plánu 19* se carská armáda v očekávání německé invaze do Francie zavazovala svému spojenci mobilizací dostatečných jednotek do tří týdnů a pomocí vpádem do zad Německa. Všeobecně bylo generalitami obou zemí očekáváno vítězství do šesti týdnů. Německý Schlieffenův plán skutečně ponechával k obraně východní hranice jen jednu ze svých osmi armád, protože počítal s rychlým vítězstvím proti Francii, které mělo být pojištěno nasazením všech dostupných jednotek na západní frontě.⁶³ V zápětí po vyhlášení války došlo k ustanovení Stavky, hlavního stanu vrchního velitele. Přestože se ministr války Suchomlinov carovi Mikulášovi II. nabízel na post vrchního velitele, tato funkce byla nabídnuta velkoknížeti Nikolaji Nikolajeviči. V rámci protiváhy moci mu byl Suchomlinovem za náčelníka štábu dosazen neschopný generál Nikolaj Nikolajevič Januškevič.⁶⁴ Skutečným

⁶¹ Gavriilo Prinčip, bosenskosrbský politický aktivista; František Ferdinand d'Este, následník trůnu Rakouska – Uherska; Žofie, vévodkyně z Hohenbergu, rozená hraběnka Chotková z Chotkova a Vojnína. Pro větší srozumitelnost datují události první světové války v gregoriánském kalendáři.

⁶² KEEGAN, John. *První světová válka*. BETA – Dobrovský a Ševčík: Praha – Plzeň, 2003, s. 47 – 63; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 316 – 319; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 254 – 255.

⁶³ Alfred von Schlieffen, německý polní maršál a náčelník německého císařského generálního štábu (1891 – 1906).

⁶⁴ Nikolaj Nikolajevič Januškevič, náčelník hlavního štábu (1914 – 1915).

mozkem Stavky se ale stal Jurij Nikiforovič Danilov v hodnosti generála vrchního ubytovatele.⁶⁵ Za hlavní působiště Stavky bylo vybráno Baranoviče, malé městečko v dnešním Bělorusku, kde se křížily hlavní železniční tepny ve všech směrech a které tak vyhovovalo plánům na přesun štábu podle potřeby po kolejích.⁶⁶

Jinak byl vstup Ruska do války přijímán s všeobecným patriotickým nadšením a veřejnými projevy podpory cara. Ten měl v několika dnech k veřejnosti za všeobecného svolání slávy řadu projevů a k občanům vydal také manifest. Tento stav se ale nijak nelišil od situace v ostatních evropských zemích, kde se stejně jako v Rusku myslelo, že případná válka bude trvat jen pár týdnů. V rámci protiněmeckých nálad byl 31. srpna germánsky znějící název města Sankt-Petěrburg změněn na slovansky více znějící Petrohrad. Mobilizace byla vskutku dobře naplánována a vykonána, ale nadšení rolníků-rezervistů už nebylo tak veliké. Podle některých očitých svědků reagovali rolníci s ponurou rezignací, mladší vojáci z nich byli ještě smělí a lhostejní, ale muži odtržení od svých rodin naprosto deprimovaní. Ačkoliv rolníci nebyli nakloněni vypuknutí otevřeného povstání, pohlíželi na válku jako na neplodný odvážný podnik vyšších tříd, za který musí platit oni. Dostupné dokumenty svědčí o značném rozsahu nepokojů a nepořádků doprovázejících mobilizaci.⁶⁷

TAŽENÍ DO VÝCHODNÍHO PRUSKA

Ruská armáda byla schopna postavit do pole ohromující sílu 67 prvořadých a 31 druhořadých pěších divizí, 37 a půl divizí jezdecky spolu s 5 800 děly. I když Danilov plánoval původně výpad do východního Pruska za součinnosti tří armád, kryjících si navzájem boky, nakonec bylo Jakovu Grigorjeviči Žilinskému nařízeno použít k útoku jen dvě armády.⁶⁸ Část vojska mu byla odebrána v rámci nového fantaskního plánu Stavky na další ofenzívu vedenou od Varšavy přímo na Berlín. Ruské prvořadě jednotky, které se až na výjimky skládaly z nedávno vycvičených vojáků, překonávaly často v boji dokonce i Němce. Druhořadě jednotky, v nichž sloužili záložníci v činné službě od roku 1909, byly také dobře vycvičené a disciplinované, ale jejich počet byl zřídka vyšší než polovina jednotky. Nepokojnými elementy byli v první řadě starší rezervisté – ženatí muži s rodinami, kteří ve své předchozí vojenské službě zažili nepokoje v roce 1905. Jejich počet byl zhruba 1 800 000

⁶⁵ Jurij Nikiforovič Danilov, šéf plánování operací u Stavky (1914 – 1915).

⁶⁶ STONE, Norman. *C. d.*, s. 44 – 54; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 333; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 262.

⁶⁷ VEBER, Václav. *C. d.*, s. 319 – 321 a 329 – 335; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 255 – 256 a 261 – 262; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 75 – 77.

⁶⁸ Jakov Grigorjevič Žilinskij, velitel Severozápadního frontu (1914).

z méně než pěti miliónu lidí v aktivních řadách mobilizované armády. To tvoří sice jen 36 % z celkového množství, ale více než 50 až 80 % ve většině druhořadých jednotek. Tyto jednotky se slabým či žádným výcvikem a katastrofální disciplínou byly nasazovány jen výjimečně a s nedůvěrou. Proto byly většinou posílány na různé práce nebo plnily různé služby v týlu. Naopak Němci se neostýchali své druhořadé či dokonce ještě horší jednotky v případě nouze nasadit, což se jim ve východním Prusku značně vyplatilo. Velitelé ruských armád Pavel Karlovič von Rennenkampf spolu s Alexandrem Vasiljevičem Samsonovem byli veterány z rusko-japonské války, zatímco Maxmilian von Prittwitz und Gaffron neměl válečné zkušenosti žádné, avšak oba byli typickými představiteli ruského aristokratického generála.⁶⁹ Stejně jako většina jejich kolegů později povedou válku v archaickém stylu hrdinného útoku za použití bajonetu, kdy měla vyniknout přirozená ruská statečnost, a nehledě na ztráty dokážou poslat pěchotu i proti dělostřeleckému postavení. Pro jejich činnost byly typické neefektivní jízdní výpady, statické bránění velkých pevností, přehlížení nasazení dělostřelectva nebo odpor k poziční válce a zákopům. Navíc byli oba tito ruští generálové nesmiřitelnými nepřáteli a zástupci opačných stran mocenského boje v carské armádě, takže mezi nimi neprobíhala žádná komunikace, natož spolupráce.⁷⁰

Ruský plán útoku byl obklíčit Němce ve východním Prusku. Západní Prusko a Slezsko by se tak otevřely ruské invazi směrem na hlavní město císařství. Po ruském úspěchu v prvních dnech bojů byl Prittwitz rozhodnut východní Prusko opustit a stáhnout se za Vislu, ale tyto úvahy vedly k jeho odvolání náčelníkem německého hlavního štábu Helmuthem von Moltkem a nahrazení z penze povoláním Paulem von Hindenburgem.⁷¹ K jeho potřebě byl na východní frontu jako náčelník štábu povolán prvotřídní taktik Erich Ludendorff, který se během krátkého období postupu v Belgii stihl už dvakrát vyznamenat.⁷²

Ludendorff, který dorazil k osmé armádě 23. srpna, už mohl jen souhlasit s právě realizovaným odvážným plánem. Prittwitz si uvědomil, že i přes krvavé ztráty se mu podařilo zastavit Rennenkampfa, a takto uvolněné síly přesunul po husté železniční síti východního Pruska na pomoc jednotkám bojujícím jižně proti Samsonovově druhé armádě. Nic netušící

⁶⁹ Pavel Karlovič von Rennenkampf, velitel první armády (1914); Alexandr Vasiljevič Samsonov, velitel druhé armády (1914); Maxmilian von Prittwitz und Gaffron, velitel osmé armády (1914).

⁷⁰ STONE, Norman. *C. d.*, s. 54 – 59; KEEGAN, John. *C. d.*, s. 116 – 118; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 333 – 334; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 258 – 263; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 77 – 82.

⁷¹ Helmuth von Moltke, náčelník generálního štábu (1906 – 1914); Paul von Beneckendorff und von Hindenburg, velitel osmé armády (1914), velitel Východní fronty (1914 – 1916), náčelník generálního štábu (1916 – 1918); Erich Ludendorff, šéf plánování operací ve štábu Hinderburga (1914 – 1918).

⁷² KEEGAN, John. *C. d.*, s. 118 – 121; STONE, Norman. *C. d.*, s. 59 – 61; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 333 – 334; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 259.

Samsonov se uprostřed vítězného postupu dostal do kleští ze dvou stran a jeho druhá armáda byla obklíčena. Bitvu u Tannenbergu, jak ji Hinderburg pojmenoval, vyhráli Němci nejen skvělou logistikou, ale i souhrou šťastných náhod a znamenala odvrácení hrozby ruské invaze do Německa. Ztráty Rusů byly veliké – 50 000 mrtvých či raněných, počet zajatých se vyšplhal téměř ke 100 000 vojáků. Generál Samsonov, který se stěží dostal z obklíčení, neunesl svou porážku a na ústupu se zastřelil. Po té se Němci soustředili na Rennenkampfa, avšak následná bitva u Mazurských jezer už nebyla tak oslnivým vítězstvím, ale spíše nerozhodným střetem. Rennekampf dokázal při hrozícím obklíčení včas vydat rozkaz k ústupu a i přes zajetí části svých jednotek se mu taktickým manévrováním podařilo vyprostit první armádu z kontaktu s nepřítelem. Za tyto operace ve východním Prusku zaplatili Němci velkou ztrátou až 100 000 mužů, aniž by snížili bojeschopnost carské armády, což pro ně jistě bylo nepříjemným překvapením.⁷³

PRVNÍ BOJE V HALIČI A ZHROUCENÍ RAKOUSKÉ FRONTY

Budoucí bojiště v Haliči se od toho ve východním Prusku výrazně lišilo. Nebyla tam žádná železnice ani větší cesty a rozlehlé prostory vytvářely specifické nároky na řízení operací. V budoucnu bude mít každá z armád velmocí, bojující v této oblasti, problémy s kontrolou nad jednotkami rozptýlenými v ohromném prostoru a s udržením jejich zásobování na patřičné úrovni. To budou dva důležité faktory, kolem kterých se bude točit průběh a výsledky bojů na východní frontě. Rakousko-Uhersko, které bylo v této oblasti hlavním soupeřem Ruska, počítalo s pomocí svému spojenci Německu při jeho předpokládaném boji na dvou frontách. Strategický plán náčelníka rakouského hlavního štábu Konráda von Hötendorfa předpokládal mohutný útok obrovských kleští, v nichž měla uvíznout většina ruských ozbrojených sil na východní frontě.⁷⁴ Mělo být využito předpokládané pomalé mobilizace carské armády a udeřeno na ní, dokud by byly síly ještě vyrovnané. Ale realita byla jiná a tyto plány značně pozměnila. Především rakouská armáda trpěla nedostatkem vycvičeného kádru, tedy stejným problémem jako Rusko. Branný systém byl neefektivní a hojně se obcházel, navíc nebylo ani financí na delší údržbu v poli, takže byla činná doba ve službě brancům zkracována. Výsledkem bylo, že i při velkém demografickém nárůstu obyvatel trvajícím přes půl století mohla rakouská armáda v roce 1914 postavit do

⁷³ STONE, Norman. *C. d.*, s. 61 – 69; KEEGAN, John. *C. d.*, s. 121 – 125; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 333 – 334; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 259 – 260.

⁷⁴ Konrád von Hötendorf, náčelník generálního štábu (1912 – 1917).

pole méně vojska než za prusko-rakouské války roku 1866. Navíc rakouskou mobilizaci neobyčejně zpomalily náhlé změny hlavního plánu a tím i zmatená logistika přesunu jednotek na určená shromaždiště. Tak rakouská armáda, která chtěla využít pomalejší mobilizace Rusů, jí musela sama čelit již na svém vlastním území.⁷⁵

I přes nedostatek původně plánovaných sil se Hötzen Dorf rozhodl zaútočit na široké frontě v západní Haliči. Výsledek počátečních potyček vyzníval příznivěji pro rakouskou monarchii, ale v této chvíli přišel zásadní obrat. Netrpělivě popoháněn německým spojencem naplánoval Hötzen Dorf operaci, která měla Rusy vylákat do hloubi rakouského území a potom je porazit útokem do boku. Ale Rusové zdolali unavené rakouské jednotky a fronta se začala rozpadat. Pod tíhou katastrofálního vývoje nařídil Hötzen Dorf generální ústup, který se zastavil pouhých padesát kilometrů od Krakova. Jediné, co zachránilo Rakousko-Uhersko od ještě větších ztrát, byl neuvěřitelně pomalý postup Rusů. Výsledek střetu u Lvova byl ale pro rakouskou armádu i tak hrozný. Monarchie ztratila území do hloubky 240 kilometrů a 400 000 mužů včetně 100 000 zajatých z celkového počtu 1 800 000 mobilizovaných. Dalších 150 000 bylo za ruskými liniemi v obležené pevnosti Przemysl. Zvláště citelné byly ztráty skvěle vycvičených elitních rakouských jednotek, které nebylo možno nahradit. Rusové za tento úspěch zaplatili 250 000 vojáků, z čehož 20 000 bylo zajato.⁷⁶

BITVA U VARŠAVY

V polovině září mohly obě strany po počátečních střetech konečně postavit do pole své plně mobilizované síly. Za této situace oprášila Stavka svůj starý plán útoku z polských rovin západně od Varšavy do německého Slezska a dál do nitra říše. Pro tuto operaci připravené ohromné síly byly svěřeny Nikolaji Judoviči Ivanovovi, ale Nikolaj Vladimirovič Ruzskij prosadil svou vlastní ofenzívu do východního Pruska.⁷⁷ Carská armáda tak opět doplatila na nespolupracující velitele dvou frontů a vojska určená pro invazi do srdce Německa se tak vůbec nedostala z ruského území.⁷⁸

Kolaps rakouských sil přiměl Němce k urychlenému jednání, neboť srdce jejich říše zůstalo náhle odkryto ruskému útoku. Erich von Falkenhayn proto nařídil urychlené vytvoření

⁷⁵ KEEGAN, John. *C. d.*, s. 125 – 131; STONE, Norman. *C. d.*, s. 70 – 89; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 334; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 259.

⁷⁶ KEEGAN, John. *C. d.*, s. 129 – 132; STONE, Norman. *C. d.*, s. 89 – 91; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 334.

⁷⁷ Nikolaj Judovič Ivanov, velitel Jihozápadního frontu (1914 – 1916); Nikolaj Vladimirovič Ruzskij, velitel Severozápadního frontu (1914 – 1915).

⁷⁸ STONE, Norman. *C. d.*, s. 92 – 97.

nové armády, která by zaplnila mezeru mezi Pruskem a hroutícím se rakouským spojencem.⁷⁹ Stala se jí devátá armáda a velením byl pověřen osvědčený tým Hindenburg – Ludendorff. Úkolem této nové formace měl být urychlený vpád ze Slezska do polských rovin severně od Krakova a ohrožení tak boku Rusů tlačících na rakouské vojsko. Německý plán ale nepočítal se soustředěním ruských armád generála Ivanova v okolí Varšavy. Proti 31 rakouským a 13 německým divizím tak byla připravena ruská síla 55 pěších divizí. Hötendorf s vidinou opětovného dobytí Lvova také zaútočil plnou silou přes řeku San. Ivanov se pokusil Němce vylákat do okolí Varšavy a obchvatem je zničit, ale Ludendorff si uvědomil nebezpečí hrozící jeho boku. Od 20. října začal od Varšavy ustupovat. O čtyři dny později přinutili neustále posilovaní Rusové rakouské šiky ustoupit zpátky ke Krakovu a zanechat pevnost Przemysl opět v obklíčení. Tato Hötendorfova neúspěšná akce stála monarchii kolem 40 000 vojáků. Tak se na konci října roku 1914 německé a rakouské jednotky ocitly zpátky v těch samých místech, odkud vyrážely do útoku. Bitva u Varšavy byla přesvědčivým ruským vítězstvím, přestože se obklíčení německých vojsk nezdařilo.⁸⁰

ZIMNÍ BOJE U ŁÓDŽE A V KARPATECH

Během pár dní po ústupu německých a rakouských vojsk vydal hlavní stan v Baranoviči rozkaz využít příhodné situace a pokračovat v ofenzívě. Rusové plánovali postupovat na Berlín a rakouské síly v Haliči. Hindenburg s Ludendorffem mezitím naplánovali opětovné zahájení útoku do boku Rusům a jejich odříznutí od varšavské základny. Rusové, provádějící ofenzívu do srdce Německa, byli na svém postupu napadeni do odkrytého boku. Po dvou dnech spořádaného ústupu do Łódže dokázali ale opětovně přeskupit své síly a překvapit německé útočníky tvrdou obranou. Zatímco Němcům byly natahovány zásobovací linie, Rusové měli ve městě sklady vojenského materiálu. Až po přílivu čerstvých sil ze západní fronty byla Łódž 6. prosince 1914 dobyta. Poté začal další postup rychle váznout a protivníci se zakopali. Za toto spíše strategické vítězství zaplatili Němci stejně jako ruská armáda 100 000 muži.⁸¹

Dlouhodobé vyhlídky pro ruskou armádu začaly být špatné díky dvěma osudným vývojovým trendům, jejichž význam se právě začínal naplňovat. Výdaje na střelivo astronomicky překonaly veškeré předválečné kalkulace a do konce roku přestaly dodávky

⁷⁹ Erich von Falkenhayn, náčelník generálního štábu (1914 – 1916).

⁸⁰ KEEGAN, John. *C. d.*, s. 134 – 137; STONE, Norman. *C. d.*, s. 97 – 100.

⁸¹ STONE, Norman. *C. d.*, s. 100 – 108; KEEGAN, John. *C. d.*, s. 137 – 138; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 334.

prostě chodit. Velkou měrou k tomu přispěla i špatná logistika, kdy nebyla ruská armáda schopna dopravit zásoby k jednotkám na frontě. Dalším problémem bylo velké procento ztrát, které znamenalo vyčerpání vycvičených kádrů a jejich nahrazení nezkušenými záložníky, což vedlo k výraznému poklesu bojové kvality jednotek. Vzdor ambiciózním předválečným programům se objevily také kritizované nedostatky v puškách a kulometech. Všechny armády v první světové válce musely čelit až neočekávaně nenasytným požadavkům moderní války a podle toho musela být také zvýšena rychlost a síla produkce, ale ruská ještě slabá ekonomika byla nejméně připravená k tomu, aby této výzvě vyhověla. Špatně naplánovaná výroba a nereálně malý počet objednaného střeliva způsobil, že na jaře roku 1915 byly vyplýtvány dodávky na celý rok a děla se odmlčela. Důsledky byly katastrofální.⁸²

Za této situace zaútočil Konrád von Hötzen a 3. prosince 1914 překvapivě udeřil na Rusy mezi městy Limanowé a Lapanówem. Během pár dní byla ruská vojska zatlačena o šedesát pět kilometrů zpět a tento úspěch umožnil rozvinout ofenzívu v Karpatech. Rakouským jednotkám se tak podařilo pevně zachytit v nových pozicích na předhůří hor, které se daly proti Rusům lépe ubránit. Bylo to poslední vítězství Rakouska-Uherska, které naplánovalo a provedlo vlastní iniciativou. Rakouské ztráty se v té době vyšplhaly k sumě 1 268 000 mužů z 3 350 000 mobilizovaných a možná náhrada za ně čítala jen necelé dva milióny branců. Proto byly jednotky rakouské armády stále častěji doplňovány německým spojencem, aby vůbec mohly provádět větší strategické operace.⁸³

V součinnosti s tímto útokem zahájili Němci operace ve východním Prusku. Útok započal 7. února 1915, kdy německé armády rychle ohrozily Rusy obklíčením. V této druhé bitvě u Mazurských jezer padlo do zajetí kolem 12 000 ruských vojáků. Naštěstí pro Rusy se většině z nezraněných mužů podařilo skrz husté lesy z obklíčení uniknout.⁸⁴

Oproti tomu se rakouské armádě i přes obnovení ofenzívy 17. února 1915 stále nepovedlo vyprostit Przemysl z obklíčení. Lednový a únorový útok v Karpatech za extrémních podmínek stál rakouskou stranu přes 90 000 vojáků a dalšího skoro tři čtvrtě milionu omrzlých či jinak postižených. Když přešli v březnu Rusové do protiútoků, byl osud rakouské pevnosti zpečetěn. Dne 22. března 1915 se posádka v Przemyslu vzdala.⁸⁵

Mezitím byly v Rusku povolány další dva milióny mužů, z nichž 1 400 000 byli mladí branci a zbytek tvořil dvacet jedna až dvacet šestiletí netrénovaní *ratniki* první jakostní třídy.

⁸² KEEGAN, John. *C. d.*, s. 138 – 139; VEGER, Václav. *C. d.*, s. 339 – 340; STONE, Norman. *C. d.*, s. 108; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 264 – 265; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 82 – 86.

⁸³ STONE, Norman. *C. d.*, s. 108 – 114; KEEGAN, John. *C. d.*, s. 139 – 140.

⁸⁴ STONE, Norman. *C. d.*, s. 116 – 119; KEEGAN, John. *C. d.*, s. 141 – 142.

⁸⁵ STONE, Norman. *C. d.*, s. 119 – 121; KEEGAN, John. *C. d.*, s. 140 – 142.

Mohli ale dostat jen čtyři až šest týdnů urychleného výcviku a byli proto frontovými veliteli využíváni jen za největšího zoufalství. A k tomu se přidaly nedostatečné zásoby pušek. Rozvážné plánování generálního štábu poskytlo hojnost pušek na mobilizaci, dost pro každého vojáka včetně civilistů. Zásoby byly tak ohromné, že se výroba pušek před válkou prakticky zastavila ve prospěch kulometů a velkým počtem byla vybavena srbská armáda. Znovuzahájení jejich výroby bylo ale pomalé a objednávky v Japonsku a Spojených státech nepřišly dříve než za rok. Mezitím nebylo možno vyměnit vyřazené zbraně, které byly opotřebovány stálým používáním na frontě a to dlouho předtím, než velení rozpoznalo význam systematického nahrazování. Také bojová ztráta obvykle znamenala ztracenou pušku. Po určitou dobu se dařilo problém řešit odebráním pušek od neválčících vojenských jednotek či přezbrojením vojáků starými zbraněmi z tureckého válečného tažení, ale začátkem roku 1915 byli rekruti vycvičeni a posláni do předních linií bez pušek. Jejich velitelé dostali naprosto vážně míněný rozkaz ozbrojit své mužstvo zbraněmi posbíranými z pole.⁸⁶

KAVKAZSKÁ FRONTA A PRŮLOM U GORLICE

Vstup Turecka do války na straně ústředních mocností koncem října 1914 způsobil otevření nové válečné zóny nejen pro Rusko, ale i jeho spojence. Tento akt nebyl ostatně překvapením, neboť se Osmanská říše od počátku války nezakrytě přikláněla k Německu, včetně nákupu jeho výzbroje a pomoci německých vojenských instruktorů v turecké armádě. Přesto ale jejich útok na Kavkaz začátkem zimy roku 1914 tak polekal ruské vrchní velení, že spojenci museli slíbit odlehčující operaci na jiné frontě, kterou se stalo pro ně katastrofální vylodění u Gallipoli. Přitom velitel tureckých vojsk Enver Paša nemohl naplánovat dobu provedení ofenzívy hůře, jelikož sníh přerušil zásobování armády a nízké teploty zdecimovaly jeho vojska.⁸⁷ Zima a ruské útoky způsobily, že z původních 95 000 Turků zůstalo naživu pouhých 18 000. Osmanská armáda se nadlouho do dalších akcí nehrnula. V těchto událostech měla také zárodek pozdější arménská genocida Turky, jakožto potrestání za jejich spolupráci s Rusy.⁸⁸

Začátek jara 1915 zastihl nepřátelské armády na východní frontě rozložené v pozicích zpevněných liniemi zákopů. Ruská armáda byla stále ochromena nedostatkem zbraní a munice bez vyhlídek na brzké zlepšení situace, takže se iniciativy chopili Němci

⁸⁶ FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 264 – 265; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 86 – 87.

⁸⁷ Enver Paša, ministr války (1914 – 1918).

⁸⁸ KEEGAN, John. *C. d.*, s. 175 – 184; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 337.

s Rakousko-Uherskem, kteří si uvědomili materiální problémy svého protivníka. Falkenhayn se rozhodl provést útok, který by dokázal vyřadit Rusko z boje, a přiklonil se k plánu ofenzívy von Hötendorfa. Od poloviny dubna 1915 bylo v západní Haliči utajeně shromažďováno velké množství vojska a výbroje.⁸⁹

Rusům se v březnu a dubnu povedl velký diplomatický úspěch. V době spojeneckého vylovení na Gallipoli si Sergej Dmitrijevič Sazonov dokázal vynutit tichý souhlas Spojenců s poválečným zabráním Dardanel.⁹⁰ Věčný sen imperiálního Ruska se zdál být nadosah a pro souhlas s uskutečněním záboru neváhala carská vláda obětovat ani jihoslovanské národy na Balkáně.⁹¹

Čtyřhodinová palebná příprava německo-rakouské ofenzívy vypukla 2. května 1915 a doslova smetla chabé ruské zákopy s jeho obránci u Gorlice. Všechny jednotky, které Rusové poslali proti průlomů, byly rozprášeny a již 4. května se nezadržitelně postupující vojska rozlila do otevřené krajiny. Bylo získáno kolem 140 000 ruských zajatců a Falkenhayn se chystal proti ruským pozicím na řece San. Násilný přechod 16. až 19. května byl opakováním Gorlice s tím rozdílem, že Rusové zde měli ještě prořídlejší jednotky. Uprostřed tohoto vítězného postupu mohla pro Rusy nepříznivou situaci ještě zvrátit Itálie, která se 23. května 1915 postavila na stranu Spojenců a vyhlásila Rakousko-Uhersku válku. Ale extrémní přírodní podmínky nového bojiště umožnily rakouské armádě obranu bez dalšího odsunu sil z východní fronty. Již 4. června padla do německo-rakouských rukou pevnost Przemysl a 22. června 1915 vstoupily triumfující jednotky do Lvova. Falkenhaynovi se podařilo získat rozsáhlé území při vlastních ztrátách 90 000 mužů. Do zajetí padlo 240 000 Rusů a mnoho válečné kořisti.⁹²

ÚSTUP

V polovině června nevypadala situace pro Rusy dobře. Jihozápadní front ztratil během šesti týdnů neuvěřitelný počet půl milionu vojáků. Morálka prostých vojáků se naprosto zhroutila a dlouhodobě neúnosné poměry v carské armádě začaly způsobovat nepokoje mezi jednotkami. Hlavně špatně vybavené druhořadé jednotky nevyčvičených záložníků, často beze zbraní, se poměrně rychle vzdávaly a nekladly větší odpor. Německý výpad do Kuronska

⁸⁹ KEEGAN, John. *C. d.*, s. 143 – 164; STONE, Norman. *C. d.*, s. 127 – 136.

⁹⁰ Sergej Dmitrijevič Sazonov, ministr zahraničí (1910 – 1916).

⁹¹ VEBER, Václav. *C. d.*, s. 337 – 338.

⁹² STONE, Norman. *C. d.*, s. 136 – 143; KEEGAN, John. *C. d.*, s. 181 – 188; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 340; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 276.

v dubnu 1915 a nynější ztráta Haliče způsobily, že pozice ruské armády v centrálním Polsku přímo vybízela ke klešťové operaci dvou ramen ze severu a jihu. Ludendorff naplánoval proti ruským silám tři operace na různých částech dlouhé fronty – v Kuronsku, na řece Narvě a v Haliči, což mělo zabránit přesunu ruských záloh na ohrožené úseky.⁹³

Německý průnik ohrozil záď ruských armád, které byly nuceny sestoupit z Karpat. Nálada těchto armád se ihned změnila ve zklamání a vztek, protože karpatské vrchy byly získány po vyčerpávajícím úsilí a nyní odevzdány bez vypálení jednoho výstřelu. Každý den Rusové ustupovali k připraveným pozicím a uzavírali trhlíny. Cena, kterou Rusové zaplatili, byla v desítkách tisíc netrénovaných, často neozbrojených *ratniki*, kteří prošli rovnou do zajetí či se stali potravou dělostřelecké palby. Personál a jádro jednotek zůstaly nedotčeny, protože do bojů byly většinou nasazeny nové kontingenty náhradníků. Triumfující Němci vstoupili 4. srpna 1915 do Varšavy.⁹⁴

Ruský ústup byl veden v křehkých mezích pořádku. Za dva týdny ústupu vyčerpané jednotky ruské armády dosáhly linie začínající pevností Osowiec po opevněný Brest Litevský, kde předpokládaly silnou obranu. Zprávy, že všechna tato opevněná místa byla dobyta za pochodu nebo dokonce posádkou opuštěna, obrátily náladu vojáků i důstojníků stejnou měrou v rozhněvaný cynismus. Ústup začal nyní nabírat podobu hromadných dezercí, loupežení a neuspořádaného útěku masy vojska smíchaného s tisíci polských, běloruských a židovských uprchlíků. Neočekávaný rozsah pohromy v myslích vojáků jen živil přesvědčení, že za ní nesou odpovědnost zrada a neschopnost na vysokých místech, zvláště s ohledem na nevysvětlitelné podlehnutí pevností.⁹⁵

Neúspěch tohoto léta znamenal změny v hlavním stanu carské armády. Mikuláš II. se stal po velkoknížeti Nikolaji vrchním velitelem a za náčelníka hlavního štábu si vybral Michaila Vasiljeviče Alexejeva.⁹⁶ Od této doby bude panovník Ruska trávit všechnen čas v Mogilevu, asi 250 kilometrů na východ od Baranovičů. Carevna Alexandra bude hlídat politiku v Petrohradě.⁹⁷ Podle veřejného mínění tak právě carevna s mnichem Grigorijem

⁹³ STONE, Norman. *C. d.*, s. 165 – 176; KEEGAN, John. *C. d.*, s. 185; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 269; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 87 – 88.

⁹⁴ STONE, Norman. *C. d.*, s. 176 – 181; KEEGAN, John. *C. d.*, s. 185; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 87 – 91; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 269.

⁹⁵ STONE, Norman. *C. d.*, s. 181; KEEGAN, John. *C. d.*, s. 186; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 343; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 91 – 93; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 270 – 271. Vyčerpávající rozbor těchto událostí nám podává: FULLER William C., *The Foe Within. Fantasies of Treason and the End of Imperial Russia*. Cornell University Press: Ithaca – London, 2006. ISBN 978-0-8014-4426-5.

⁹⁶ Michail Vasiljevič Alexejev, náčelník generálního štábu (1915 – 1916).

⁹⁷ Alexandra Fjodorovna Hesenská, carevna a manželka Mikuláše II.

Jefimovičem Rasputinem budou těmi, kteří budou během posledních katastrofálních let skutečně vládnout carskému Rusku.⁹⁸

Neúspěchy na frontě vedly na ruské politické scéně k vytvoření *Progresivního bloku*. Tato proreformní koalice sdružovala zástupce různých liberálních i levicových stran. V Dumě ho reprezentoval především Pavel Nikolajevič Miljukov a mimo parlament se opíral o různá seskupení jako Radu obrany, Ústřední dělnickou skupinu, Ústřední vojensko-průmyslový výbor či Všeruský svaz zemstev a samospráv (*Zemgor*).⁹⁹ Aktivita těchto liberálních sil přispívaly k eskalaci napětí na politické scéně, které vyvrcholí na podzim roku 1916.¹⁰⁰

Na začátku září obnovil Ludendorff i přes nesouhlas Falkenhayna na severu fronty nové útoky a zaměřil se na dobytí Vilnius, velkého správního centra této oblasti. Alexejev byl donucen nařídít další ústup z jihu a jednotky získané zkrácením fronty poslal proti Němcům. Ti utrpěli během dvou týdnů bojů o Vilnius ztráty 50 000 mužů a jeho dobytí bylo posledním významnějším německým úspěchem. Rakouská armáda nahlásila, že do 25. září ztratila v boji 300 000 vojáků.¹⁰¹

Ztráty Ruska dosáhly ohromného čísla jednoho milionu vojáků a dalšího neceléhojednoho milionu zajatých. Za rok 1914 byli povoláni všichni netrénovaní *ratniki* první jakostní třídy do stáří třiceti dvou let a od dubna 1915, kdy byl věk odvodu zvýšen až na stáří třicet šesti let, přibyl další jeden milion mužů. Poté co tato obrovská válečná síla byla rozmetena v roce 1915 rychleji, než kdokoliv čekal, byla polní armáda dokonce i po dodání nové várky dvacetiletých jen o málo větší než na začátku roku. Tyto ponuré počty přesvědčily vládu, že bude muset sáhnout do svého posledního významnějšího zdroje vojenské síly, *ratniki* druhé jakostní třídy. Kvůli tomu musel být změněn existující zákon, protože jako jediní živitelé byli tito lidé zproštěni služby v první linii. Když byla potřebná legislativa během srpna 1915 projednána Dumou, vesnice si náhle uvědomily, že byla odstraněna poslední zábrana proti přerušení jejich ekonomik a odvedení všech produktivních mužů. Ačkoli první kolo odvodů ovlivnilo jen dvacet až dvacet čtyřleté brance, v říjnu byly přidány další dvě věkové skupiny a následovat měly brzy i starší ročníky, jelikož neexistoval žádný jiný zdroj rekrutů. Většina ruského Polska byla ztracena, ale opuštěním polského výběžku se

⁹⁸ STONE, Norman. *C. d.*, s. 185 – 187; KEEGAN, John. *C. d.*, s. 186; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 344; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 93 – 95; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 271 – 272 a 279.

Grigorij Jefimovič Rasputin, mnich na carském dvoře.

⁹⁹ Pavel Nikolajevič Miljukov, zakladatel a vůdce kadetů.

¹⁰⁰ HOLZER, Jan. *Politické strany...* Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno, 2004, s. 195; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 360; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 276 – 277.

¹⁰¹ STONE, Norman. *C. d.*, s. 187 – 191; KEEGAN, John. *C. d.*, s. 187.

zase fronta pro Rusy příznivě zkrátila z 1 600 na 960 kilometrů. To vedlo k ušetření cenných sil, které tak mohly být vrženy do protiútku na ohrožených úsecích. Navíc počasí umožnilo ruské armádě tak potřebnou chvíli oddechu pro její doplnění a reorganizaci. Území historického Ruska zůstalo stále nedotčeno a konečně začala utěšeně narůstat průmyslová výroba. Zásoba lidských zdrojů i nadále představovala desítky milionů obyvatel, takže i přes svou porážku a otřesení morálky představovalo Rusko pro ústřední mocnosti i nadále nebezpečného protivníka.¹⁰²

BRUSILOVA OFENZÍVA A RUMUNSKÁ FRONTA

Dne 6. prosince 1915 se ve francouzském hlavním stanu v Chantilly konala schůzka spojenců, na které bylo rozhodnuto provést v příštím roce synchronizované útoky na všech frontách, aby ústřední mocnosti nemohly mezi jednotlivými válčiči přesunovat zálohy. Navíc bylo domluveno, že pokud se nějaký spojenec stane obětí soustředěného nepřátelského útoku, ostatní okamžitě zahájí na svých frontách protiofenzívu k uvolnění tlaku. Rusko, které na konferenci už opět vystupovalo sebevědomě, bylo rozhodnuto vyrvat zpět své ztracené území a horečně posilovalo. Odvody nových záložníků dokázaly vyplnit mezery po ztrátách v roce 1915, takže na jaře 1916 měla carská armáda již dva miliony mužů ve zbrani. Navíc byli od minulého léta už všichni řádně vyzbrojeni a vystrojeni díky zvětšení objemu výroby v ruském průmyslu. Jen strojírenská výroba se více jak zčtyřnásobila, chemická zdvojnásobila a produkce munice a dělostřeleckých nábojů utěšeně narůstala.¹⁰³

V polovině dubna prosazoval Alexejev uskutečnění útoku v součinnosti se spojenci i přes odpor svých defenzivně naladěných generálů. Nový velitel Jihozápadního frontu Alexej Alexejevič Brusilov naopak snahu náčelníka hlavního štábu uvítal a navrhl mu provedení ofenzívy proti oslabeným jednotkám habsburské monarchie.¹⁰⁴ Chtěl uskutečnit útok na široké frontě, což by nepříteli znemožnilo soustředit zálohy na jedno kritické místo.¹⁰⁵

Ruský útok začal 4. června 1916 dělostřeleckou palbou na zaměřené pozice. Rakouská první linie byla téměř zničena a nasazení záloh ze zadních řad bylo pomalé nebo nebylo vůbec uskutečněno. Rusům se povedlo prolomit linie a už o dva dny později byl dobyt Luck, důležité komunikační středisko, které leželo více jak šedesát kilometrů od výchozí čáry útoku.

¹⁰² KEEGAN, John. *C. d.*, s. 187 – 188; STONE, Norman. *C. d.*, s. 191; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 353; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 274 – 275; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 95 – 96.

¹⁰³ STONE, Norman. *C. d.*, s. 212 – 231; KEEGAN, John. *C. d.*, s. 219 – 223 a 239 – 242; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 347 – 348.

¹⁰⁴ Alexej Alexejevič Brusilov, velitel Jihozápadního frontu (1916 – 1917), vrchní velitel armády (1917).

¹⁰⁵ STONE, Norman. *C. d.*, s. 232 – 247; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 281 – 282.

Do 12. června ztratilo Rakousko-Uhersko dvě armády a morálka jeho vojska se ocitla na dně. Ale postup Rusů začaly zdržovat zásobovací problémy a dezorientace mimo plán postupujících jednotek, načež Brusilov další postup zastavil. Letní tažení bylo úspěšné také proti Turkům na Kavkazské frontě, když zde carská armáda dosáhla Trebizundu na pobřeží Černého moře.¹⁰⁶

Do září 1916, kdy se fronta částečně ustálila, ztratilo Rakousko-Uhersko 600 000 mužů a 400 000 jich bylo zajato, Němci při obraně proti ruskému postupu přišli o 350 000 vojáků. Do konce července převzal Hinderburg velení nad většinou rakouské fronty a jednotek. V srpnu 1916 nahradil ve funkci i náčelníka hlavního štábu Falkenhayna. Carské armádě se podařilo i přes velké ztráty dosahující jednoho milionu dobýt pás území do hloubky sta kilometrů. Během roku 1916 byla povolána zbývající první jakostní třída *ratniki* pod čtyřicet let věku, stejně jako dvaceti sedmi až třiceti sedmiletí druhé jakostní třídy. Poslední vlnou byli třiceti osmi až čtyřicetiletí *ratniki* druhé jakostní třídy spolu s asi 150 000 více než čtyřicetiletými branci první řady. Těchto dohromady asi půl milionu rozladěných mužů bylo reprezentováno hospodáři živícími rodinu – *borodači*, kteří se všeobecně bouřili, vyskakovali ven z vlaků vezoucích je na frontu, jevíli odpor k výcviku či cvičení a byli všeobecně velením považováni za větší problém než užitek. Carská armáda se ale už svým sociálním složením nápadně odlišovala od své předchůdkyně mírových dob. Od té doby, co výkvět ruského dělnictva zahynul na polích Polska a Haliče, nebyl jejich počet v armádě větší než 2 %. Odborné jednotky požadovaly technické schopnosti a tak byly prvoliniové pěší jednotky koncem roku 1916 tvořeny převážně velkou venkovskou masou.¹⁰⁷

Dalším problémem bylo nahrazení důstojnických a poddůstojnických kádřů, které pod úrovní kapitána z vojska prakticky vymizely, jak rostla výše ztrát. Čtyřměsíční kurzy profesionálních vojenských škol dodaly během celé války skoro jednu třetinu všech důstojníků. Ačkoli byla snaha udržovat v těchto školách žádané třídní složení, naléhavá potřeba důstojníků na frontě uvolnila podmínky pro vzdělané vrstvy a studenty. I když odcházeli absolventi v poddůstojnických hodnostech praporčíchů, mnozí z nich byli po příchodu k jednotce rychle povýšeni na poručíky a mohli počítat s dalším postupem. Zbytek chybějících počtů byl doplněn z nově zřízených praporčických škol, kde byly jediným požadavkem čtyři roky školy a čtyři měsíce v činné službě. Většinu těchto praporčíchů, kteří

¹⁰⁶ STONE, Norman. *C. d.*, s. 249 – 263; KEEGAN, John. *C. d.*, s. 242; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 348 – 349; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 282.

¹⁰⁷ STONE, Norman. *C. d.*, s. 264 – 269; KEEGAN, John. *C. d.*, s. 243; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 282 – 283; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 96 – 99.

budou v roce 1917 jedním z nejradikálnějších elementů v armádě, netvořili intelektuálové v uniformě s dřívějšími politickými závazky, ale spíše odborní dělníci, řemeslníci a nejlepší produkty vesnických škol. To oni se v první řadě radikalizovali, protože byli gramotní a společensky zmatení. Nepochybně trpěli často ponižováním od nadřízených důstojníků a nemohli počítat s povýšením. Uvědomovali si, že byli v první řadě potravou pro děla.¹⁰⁸

Své stavy se pokoušela ruská armáda doplňovat i rekruty odvedenými z jiných národů než Velkorusů. Přestože tvořili skoro 45 % obyvatel Ruska, jen malé množství z nich bylo odvedeno do války. Ukrajinci a Bělorusové byli viditelně přítomni v mnoha jednotkách na všech frontách. Z větší části se ale carská vláda bránila projektům národních jednotek a sledovala politiku plánovaného rozptylování skupin národů. S výjimkou Židů mohli a často sloužili vzdělaní a asimilovaní jednotlivci v důstojnických řadách. Snahou proruský orientovaných politiků v těchto národních oblastech byly na frontu vyslány dvě zvláštní lotyšské brigády a jedna polská divize. Další jako například obyvatelé Finska a domorodé národy z Kavkazu, Střední Asie a Sibiře byli úplně zproštěni vojenské povinnosti, kromě kozáků, kteří byli zvláštním zákonem povoláni ke službě. Koncem léta 1916 se ruská vláda rozhodla, že odvede všechny schopné muže z těchto oblastí ve věku od devatenácti do čtyřiceti tří let k pracovním praporům, což vyvolalo rozsáhlé nepokoje. Ty přešly v ozbrojené střety, které utichly až na jaře 1917.¹⁰⁹

Rusům a hlavně Alexejevovi také zkalily radost události po 27. srpnu 1916, kdy pod vlivem spojenecké diplomacie i úspěchu carské armády v letní ofenzívě vstoupilo do války za velmi nepříznivých okolností Rumunsko. Vpád proněmeckého Bulharska do země 2. září spolu s německo-rakouskými jednotkami brzy zahnal rumunskou armádu na útek. Když se k této koalici přidalo ještě Turecko, nezbylo Rumunům nic jiného, než po ztrátě hlavního města Bukurešti 5. prosince 1916 ustoupit až k hranicím s Ruskem. Během tohoto pro Spojence nešťastného tažení ztratili Rumuni 310 000 vojáků a většinu svého území až k cípu Moldávie. Jeho přírodní bohatství bylo okupováno a okamžitě využito pro německou válečnou mašinérii. Přesně jak se Alexejev obával, muselo Rusko na obranu svého spojení

¹⁰⁸ FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 266 – 268; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 99 – 101; VOLKOV, s. V. *Ruskij oficerskij korpus*. Voennoe izdatel'stvo: Moskva, 1993, s. 90 – 91 a 145 – 148; *Četvrtýj god vojny (1917 g.)*. In PANOV, A. I. (ed.). *Armija i politika: Oficerskij korpus v političeskoj istorii Rossii. Dokumenty i materialy 1917 – 1919 gg.* Tom. 2. Ejdos: Moskva, 2002. 296 – 298.

¹⁰⁹ VEBER, Václav. *C. d.*, s. 386 – 387; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 103 – 104.

ze svých armád vyčlenit celou jednu třetinu vojenských jednotek a zřídit zvláštní Rumunský front.¹¹⁰

PŘELOM ROKU 1916 / 17 A VŠEOBECNÁ KRIZE V RUSKU

V říjnu 1916 odmítl Mikuláš II. přijmout delegaci Progresivního bloku, která se u něho dožadovala audience. Znamenalo to konec snah liberálů o spolupráci s carem a odchod do opozice. Mikuláš II., který byl k jakýmkoliv návrhům stále netečný až podrážděný, se náhle ocitl téměř v izolaci. Podzim proběhl ve vyhocené situaci, začaly se objevovat i myšlenky o vytvoření nové parlamentu odpovědné vlády nebo dokonce o převratu. Z této doby je také známa Miljukova řeč *Hloupost nebo zrada*, v níž obvinil vládu z neschopnosti a carevnu s Rasputinem z napomáhání německé straně prostřednictvím jejich politiky.¹¹¹

Ještě než skončil rok 1916, byl Rasputin zavražděn. Jeho smrt jen upevnila odhodlání panovnického páru důsledně a do úplného konce bránit staré pořádky. V zimě pochopili vážnost situace i někteří členové carské rodiny a snažili se přesvědčit Mikuláše II. o potřebě reformy vlády. Tato a mnoho dalších událostí přispívaly k všeobecné bouři proti dosavadnímu režimu, ale žádné politické uskupení či osobnost se neodhodlaly k činu.¹¹²

Na sklonku roku 1916 čelila armáda třetí zimě války. Hlavní nedostatky ve výzbroji, zbraních a dodávkách materiálu byly odstraněny. *Zemgor* udělal obrovský pokrok v zařizování polních nemocnic a v distribuci léků, obvazů, bot, mýdla či jiných základních životních potřeb. Všeobecný úpadek morálky měl hlavní příčinu v pocitu naprostého zoufalství, že zabíjení a válka nikdy neskončí. Pěchota v zákopech náhle zjistila, že Brusilovova ofenzíva nepřinesla ani konec války, ani dlouhodobý strategický zisk. Navíc dlouho po hlavních operacích se ztráty na životech nadále zvyšovaly. Náhrada za padlé byla narychlo shromážděná a špatně vycvičená rolnická mládež a více jak čtyřicetiletí branci, kteří se urputně bránili odtrhnutí od jejich rodin a půdy. Noví důstojníci rekrutovaní z předešle odročených studentů se z větší části identifikovali se spojeneckou věcí, ale byli také náchylní k politickým myšlenkám a negativně naklonění směrem k vládě cara. Nezanedbatelný počet z nich byl zapojen ve studentských revolučních a politických organizacích a ještě mnohem víc jich bylo přinejmenším obeznámeno s politikou Dumy a Progresivního bloku. Náhradníci tak

¹¹⁰ STONE, Norman. *C. d.*, s. 269 – 281; KEEGAN, John. *C. d.*, s. 244 – 246; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 349; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 106.

¹¹¹ HOLZER, Jan. *Politické strany...* Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno, 2004, s. 195 a 213; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 287 – 288.

¹¹² VEBER, Václav. *C. d.*, s. 369 – 375; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 288 – 291.

nakazili frontové jednotky svou uvolněnou disciplínou a civilními zájmy, zatímco sami budou zanedlouho sdílet s mužstvem jejich bojová traumata a naprostou beznaděj ke svému nasazení. Toto byla smrtelná kombinace vážně podkopávající armádní bojeschopnost a přinesla zvýšení nebezpečí vzpoury či odmítnutí rozkazu. Tyto negativní nálady v posledních týdnech roku 1916 ještě zvětšily pověsti o odmítnutí německého mírového návrhu z 12. prosince.¹¹³

Vývoj událostí v Petrohradě koncem roku 1916 našel živou ozvěnu také v dříve nezpolitizovaném velitelském sboru armády, počínaje nejvyšším velením a konče poddůstojníky. Jakmile se politika na domácí scéně stala hlavním zájmem důstojníků carské armády, našla si neodvratně cestu také do zákopů. Vojáci, hledající vysvětlení svých vlastních útrap, byli informováni od svých kolegů, kteří jako vojenští sluhové či poslové byli v těsném styku s důstojníky a někdy se dokonce na své velitele obraceli s dotazy.¹¹⁴

Kromě zmařené vidiny konce války soužily vojáky další problémy. Nekontrolovatelný růst státní ekonomiky vyvolaný válečnou potřebou zapříčinil inflaci, hromadnou migraci za prací do měst a oslabení zemědělské produkce venkova. Velkostatky se přestaly vyplácet, protože nedokázaly zaplatit pracovníky, a rolníci se z trhů stáhli k samozásobení. Výsledkem byl nedostatek potravin hlavně v ruských městech, což se také stalo jedním z impulzů revoluce. Potravinová krize však zasáhla i frontu právě tak velkou silou jako týl. V každém dopise z domova byla stížnost na prudké zvýšení cen, nedostatek zboží, dlouhé fronty a zmenšující se mzdy. Cenzura se sice snažila snížit tok deprimujících zpráv, ale nemohla udělat nic s divokými příběhy přinesenými náhradníky a vojáky vracejícími se z nemocnic a dovolených. Stav rozkladu vojska byl tak vážný, že Rusové měli doslova štěstí na výjimečně krutou zimu, která znemožňovala nepříteli udeřit ve větším rozsahu. A za tohoto stavu všeobecné nespokojenosti započala jedna hladová manifestace žen v Petrohradě proces rozsáhlých protestů a odporu, který vyvrcholil Únorovou revolucí a pádem dosavadního režimu.¹¹⁵

¹¹³ KEEGAN, John. *C. d.*, s. 257 – 265; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 298 – 302; STONE, Norman. *C. d.*, s. 282 – 301; WILDMANN, Allan K. *C. d.*, s. 106 – 120; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 383 – 384; MESSNER, E. – VAKAR, s. – VERBICKIJ, F. *Rossijskie oficery*. In *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus ruskoj armii. Opyt samopoznanija*. Vypusk 17, s. 148 – 152.

¹¹⁴ TAMTÉŽ.

¹¹⁵ TAMTÉŽ.

RUSKÁ ARMÁDA V ROCE 1917

„SLAVNÝ ÚNOR“

V únoru roku 1917 postihly Petrohrad zvláště tuhé mrazy. Následkem toho zamrzly téměř všechny lokomotivy i s vagóny a zastavila se železniční doprava. Město se potýkalo s nedostatkem potravin a paliva, což ještě přidávalo na zlobě jeho obyvatelům. Mnoho továren a pekáren bylo pro chybějící zásoby uhlí či jiného topiva zavřeno a jejich zaměstnanci se potulovali po ulicích Petrohradu, které byly přeplněné nejen dělníky a obyvateli města, ale i nespočetným množstvím vojenských jednotek včetně dezertérů nepatřících nikam a nikomu. Nálady lidu byly sice bouřlivé, ale výskyt incidentů nepřesahoval obvyklou míru, a tak car v klidu odjel do hlavního štábu armády v Mogilevu.¹¹⁶

S poklesem mrazu a zlepšením počasí se 23. února, který byl zároveň mezinárodním dnem žen, v ulicích Petrohradu objevují ženy s požadavkem přidělu chleba a rovnosti práv.¹¹⁷ Brzy se k nim připojili dělníci z nedalekých závodů a koncem odpoledne se dav rozrostl až na sto tisíc stávkujících. Další den jich bylo už sto padesát tisíc.¹¹⁸

Výjimku udělám u událostí na mezinárodní scéně, kde je všeobecně známé jejich datování v gregoriánském kalendáři. Po 31. lednu dochází k přestupu Ruska na nový kalendář, a proto nám rozdílné datace splynou v jedno datum.

Kapitola Vojenská a politická situace Ruska je datována v gregoriánském kalendáři, protože válečné události jsou nám tak spíše známé. Ostatní v starém pro Rusko typickém juliánském.

Podle vzpomínek očitého svědka D. Choděva, plukovníka ze záložního praporu Finského gardového pluku, bylo 24. února možné poprvé spatřit v davu stávkujících i vojáky a námořníky, kteří se také aktivně účastnili výtržnictví. Ty bylo velmi těžké zadržet, neboť je masa lidí vždy schovala či jednoduše nevydala. Pouze výjimečně měly úspěch zvláště početné jednotky strážníků. Vesměs žádné zprávy z tohoto období neuvádějí aktivitu vojáků v davu dříve než 26. února, ale vzhledem k obrovskému množství dezertérů a

¹¹⁶ VEBER, Václav. *C. d.*, s. 400 – 401; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 305; PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*. Argo: Praha, 1998, s. 84; KENEZ, Peter. *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*. Cambridge University Press: New York, 1999, s. 15.

¹¹⁷ Až do půlnoci 31. ledna 1918 se v Rusku řídili podle starého juliánského kalendáře, který byl opožděn oproti v Evropě běžnému kalendáři o třináct dnů a další část práce se jím proto bude řídit při datování událostí.

¹¹⁸ VEBER, Václav. *C. d.*, s. 402 – 414; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 305 – 310; WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 121 – 125; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 84 – 86; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 15.

posádkových vojáků v Petrohradě, není tento postřeh Choděva, který na ulicích se svou jednotkou aktivně zasahoval proti demonstrantům, až tak překvapujícím.¹¹⁹

Dne 25. února bylo v ulicích více než dvě stě tisíc lidí. Továrny ve městě se zastavily. Demontrace se rychle zpolitizovaly a spolu s červenými prapory se začaly objevovat požadavky na odstranění vlády. Došlo ke střetům s pořádkovou silou policie jištěnou kozáky a začali se objevovat první mrtví a ranění.¹²⁰ Právě v nasazení kozáků viděl Choděv největší slabiny vládní politiky:

„Donští kozáci během prvních dnů působili v hlavním městě chabě, nerozhodně a úplně zklamali při postupu proti vzbouřenému «lidu», dokonce někdy obraceli svoje zbraně proti obhájcům zákonné moci a pořádku. Nečinnost kozáků se projevovala zejména, když zůstávali sami, bez důstojníků nebo pod velením mladých velitelů. Několikrát jsem sám od nich slyšel takové věty jako: „...ted' není rok 1905, ...nemáme nagajky, ...proti svým, proti lidu, nepůjdeme...““¹²¹

Tento odpor kozáků k zásahu proti stávkujícím byl překvapením nejen pro vládu, ale i pro samotné demonstranty, kterým kozácká nečinnost dodala na síle a radikálnosti. Sám Choděv ve svých úvahách přemýšlí, kam se «ztratili» ti hrdinní obránci vlasti a cara z roku 1905.¹²²

Dne 26. února se ulice Petrohradu staly místem mnoha střetů vládních sil s demonstranty a počty mrtvých a raněnými narostly do stovek. Vláda v čele s premiérem Nikolajem Dmitrijevičem Golycinem se na večerním jednání rozhodla rozpustit Státní radu a Dumu, která nepřetržitě zasedala již od 14. února, a někteří její členové nyní podněcovali dav k protivládním náladám.¹²³

Plukovník Choděv, který byl opět na svém stanovišti v Petrohradě, vzpomíná, že tento den už měl charakter revoluce.

¹¹⁹ VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *1917 god v sud'bach Rossii i mira. Fevral'skaja revoljucija: Ot novych istočnikov k novomu osmysleniju*. Institut rossijskoj Istrii: Moskva, 1997, s. 264 – 265; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 402 – 414; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 305 – 310; WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 121 – 125; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 84 – 86; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 15.

¹²⁰ VEBER, Václav. *C. d.*, s. 402 – 414; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 305 – 310; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 84 – 86; WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 125; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 15.

¹²¹ VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 259. Výraz nagajka značí bič nebo karabáč používaný kozáky. Byl upřednostněn pro « nekrvavé » rozhánění demonstrací.

¹²² VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 258 – 260; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 402 – 414; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 305 – 310; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 84 – 86; WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 125; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 15.

¹²³ WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 127; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 402 – 414; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 305 – 310; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 84 – 86; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 15. Nikolaj Dmitrijevič Golycín, předseda vlády (1916 – 1917).

„Všude byla slyšet střelba, někde jednotlivá, někde rachot kulometů. Ke stávkujícím se začali připojovat i studenti, kteří do tohoto dne stáli mimo revoluční vzplanutí. Chování mužstva naší školní jednotky bylo vzorné. Bohužel, ne všechny záložní prapory byly úspěšné.“¹²⁴

Tímto povzdechnutím měl Choděv na mysli vystoupení některých vojáků záložního praporu Pavlovského gardového pluku, kteří se jako první otevřeně přidali se zbraní v ruce na stranu demonstrantů.¹²⁵

Ale mělo být ještě hůře. Během noci na 27. února a následujícího rána došlo v několika jednotkách k vypovězení poslušnosti a převzetí kasáren se zbrojnicemi do rukou vojáků. A velice brzy začalo revoluční nadšení zachvacovat další a další jednotky. Podle pozdějších zpráv jako první odmítli vyrazit z kasáren vojáci záložního praporu Volyňského gardového pluku. Po tomto incidentu, který si vyžádal i mrtvé důstojníky, opustili vojáci kasárna s úmyslem přesvědčovat další jednotky, aby se k nim připojily.¹²⁶

O vzpouře jednotek v Petrohradě a jejich stavu nám podává obraz generál Izmajlovského pluku N. N. Šilling. Ve svých pamětech se cítí zvláště dotčen tím, že tyto incidenty byly dávány za vinu jednotkám «carské gardy». Podle něho se skutečné gardové pluky toho času nacházely na frontě a v Petrohradě byly pouze záložní prapory, které měly početní stavy daleko větší než pluk na frontě, ale výcvikem i disciplínou se nemohly s frontovými jednotkami ani trochu srovnávat.¹²⁷ Choděv se s Šillingem shoduje v tvrzení, že gardové jednotky byly na frontě a ne v Petrohradě. Situaci v záložních praporech rozebírá podrobněji:

„Z této masy bylo možné vybrat pouze školní jednotky v celkovém počtu do dvou a půl tisíce lidí. Ostatní se nikam nehodili. Byli výplodem zdlouhavé války, skoro nevzdělání, bez potřebné vojenské výchovy, nedostatečně ozbrojení. Spoléhat se na ně v žádném případě nedalo. Kdykoliv se mohli ocitnout na straně povstání,

¹²⁴ VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 268. Wildman použití kulometů v ulicích Petrohradů považuje navzdory několika svědectvím spíše za legendy a výmysl revolucí rozrušených lidí, i když přiznává, že četnost těchto svědectví (i od vojáků) může mít nějaký reálný základ. Figes oproti tomu píše o stovkách střešních plošin s odstřelovači a kulometry. SROV. WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 127; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 312 – 313. Plukovník Choděv mluví o kulometech už o den dříve než prameny, z kterých oba autoři čerpali a jako voják z povolání by neměl mít problém odlišit střelbu puškou od kulometu.

¹²⁵ VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 268; WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 139 – 142; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 86; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 310 – 311; WEBER, Václav. *C. d.*, s. 412.

¹²⁶ FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 310 – 322; WEBER, Václav. *C. d.*, s. 415 – 422; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 86 – 89; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 15 – 16; WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 142 – 144.

¹²⁷ Iz moich vospominanij s 3 marta 1917 g. po 1 janvarja 1919 g. In VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 328 – 329.

jak se i později stalo, protože k tomu byli už dávno připraveni různými agitátory, «uvědomělými soudruhy» nevyjímaje a některými členy Státní dumy.“¹²⁸

Choděv přidává další okolnosti, které měly negativní dopad na osazenstvo těchto pluků:

„Není se čemu divit! Revoluční agitace probíhala v kasárnách naplno. Při takové mase lidí, nacpaných «na doraz» v místnostech, kde bylo dříve ubytováno šest až osmkrát méně lidí, bylo třeba mnoho zkušených a aktivních důstojníků s poddůstojníky pro jejich pozorování, zaškolení a výchovu. Nic z toho nebylo. Důstojnický sbor gardových záložních praporů byl velmi slabý. Velitelé praporů se střídali, důstojníci – taktéž. Od frontových bojů uzdravené důstojnictvo, dočasně přijaté do záložních praporů, ve většině případů uvažovalo (úplně pochopitelně a správně) takto: , já už jsem prolil svou krev, brzy odcestuji opět na frontu, mám tedy právo na zotavenou a radovánky a nejsem povinen při krátkodobém pobytu v týlu učit nějaké ratníky nebo záložníky..‘. A v kasárnách byli jen vzácnou výjimkou. Zkušených šikovatelů a poddůstojníků v záložních praporech bylo málo, zejména vzhledem k počtu lidí. Studium a výchova tak zbyla na důstojníky v záloze (praporčíky v záloze) a mladé důstojníky, kteří právě vyšli ze školy. Ti první ve většině případů velmi neradi sloužili a pracovali, přitom zapomněli všechno, co kdysi povrchně znali, a dost často se zabývali propagací a agitací. A ti druzí se sami museli ještě mnoho učit, a i tak naše hrdinná mládež vždy chtěla spíše odjet na frontu, do činného pluku, a ne čekat v záložním praporu.“¹²⁹

Vzácně podrobný kritický pohled obou důstojníků na gardové záložní prapory nám pomohl udělat si přibližnou představu o stavu těchto jednotek v Petrohradě. Ve světle těchto faktů a navíc s vědomím, že byly posílány střilet do civilistů, nám jejich vystoupení proti vládě nemůže připadat tak překvapivé, jak je patrné z některých pramenů.¹³⁰

Vzpourou vojáků petrohradské posádky se z nepokojů stala revoluce a carské úřady tak během pár okamžiků ztratily veškerou svou moc. Jejich připojení k demonstrantům a pozoruhodná neschopnost vládních sil generála Sergeje Semenoviče Chabalova způsobily, že

¹²⁸ VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 256 – 257.

¹²⁹ VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 257.

¹³⁰ Iz moich vospominanij s 3 marta 1917 g. po 1 janvarja 1919 g. In VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 328 – 329; TENTÝŽ, *C. d.*, s. 256 – 258; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 310 – 322; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 415 – 422; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 86 – 89; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 15 – 16; WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 142 – 144.

se město brzy ocitlo v rukou vzbouřenců včetně velkých skladů zbraní a munice, úředních budov, vojenských kasáren i pevností, strategických továren a železničních stanic.¹³¹

Takto Choděv vzpomíná na vojáky školní jednotky z rána 27. února:

„Hovořil jsem s nimi, vysvětloval jim situaci, ale na srdci jsem měl neklid. Necítil jsem dřívější přesvědčení ve svých vojácích, nebyl na nich patrný ani smysl pro povinnost a vypadali, že pokud jsou teď poslušní a navenek ukázněni, tak stačí sebemenší důvod, aby se z disciplinovaných vojáků stali buřiči. Bezděčně jsem zapřemýšlel: ‚Pokud je toto školní jednotka, nejlepší lidé v záložním praporu, jak to potom vypadá v normálních rotách?!‘ A naráz jsem měl v duši pusto a teskno.“¹³²

Zprávy o revolučním výbuchu v Petrohradě se brzy dostali k vojenským jednotkám v okolí města a ty se připojily k odporu. Vláda navečer oznámila Mikuláši II., že nemá moc nad situací ve městě a ten reaguje jmenováním generála Ivanova diktátorem petrohradského vojenského okruhu s rozkazem potlačit odpor loajálními jednotkami. V Taurickém paláci, sídle Státní dumy, však mezitím během dne a večera vznikají dva budoucí orgány moci. Zatím co v jeho pravém křídle založilo dvanáct členů Dumy Prozatímní výbor, bouřilo budovou velké shromáždění povstalých vojáků a lidu a ustanovilo Petrohradský sovět dělnických a vojenských delegátů, do jehož čela se staví členové několika socialistických frakcí. Výbor měl k formální moci nejbližší, ale postrádal podporu ulice. Sovět měl mimo zdi paláce největší oporu, zatímco jeho význam na politické scéně zatím kolísal.¹³³

Navečer se do kasáren jednotky vrátil plukovník Choděv. Svědectví, jak vypadala noc na 28. února, nám zanechal v barvitém popisu situace:

„Všichni důstojníci už opustili kasárna a zůstali zde pouze ranění a nemocní. Vládl zde úplný chaos: hluk, slyším nadávky, křik, jednotlivé výstřely. Bezděčně se mi připomněla hrůzná noc z 19. na 20. července roku 1906, Kronšadtské povstání, námořní kasárna. Bylo mi jasné, že již není důvod zde zůstat.“¹³⁴

¹³¹ FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 310 – 322; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 415 – 422; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 86 – 89; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 15; WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 144 – 52. Sergej Semenovič Chabalov, velitel Petrohradského vojenského okruhu (1917).

¹³² VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 269.

¹³³ FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 310 – 322; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 415 – 422; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 86 – 89; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 15 – 17.

¹³⁴ VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 272. Choděv musel mít ke Kronštadtu nějaký zvláštní vztah, zřejmě založený na vzpomínané službě na této námořní základně, protože o pár řádek níže se zmiňuje, že zde v noci na 28. února byli krutě zabiti dva admirálové (Viren a Butakov) a 36 námořních důstojníků!

Brzy ráno 28. února se Mikuláš II. vydal vlakem z Mogileva za manželkou Alexandrou a dětmi do Carského sela. Prozatímní výbor Dumy mezitím fakticky převzal vládu do svých rukou a začal zatýkat ministry carské vlády. V Taurickém paláci začal tvrdý mocenský zápas mezi Dumou a Sovětem. I přes snahu revolučního výboru dostat do rukou Mikuláše II. skrz pracovníky železnice, unikl car do Pskova, kde sídlil hlavní štáb Severního frontu. Dorazil sem 1. března a hodlal zde zřídit svoji základnu, než bude situace vyřešena. Někdy touto dobou však došlo u části ruské generality ke změně postoje k carovi. Generál Ivanov byl zastaven a veškerá další opatření násilím potlačit revoluci byla zrušena. A tak právě tito nejvýše postavení členové carské armády vesměs rozhodli o abdikaci Mikuláše II.¹³⁵

Situaci v ulicích Petrohradu toho dne nám ve svých pamětech přibližuje další účastník těchto událostí, plukovník záložního praporu Izmajlovského gardového pluku B. V. Fomin. Spolu s manželkou na útěku do soukromého bytu cestou potkali mnoho opilých a ozbrojených vojáků, ale celý přesun se obešel bez významnějších incidentů. Jak Fomin dodává, většinou stačilo přejít na druhou stranu nebo se vyhnout většímu shluku lidí.¹³⁶ Choděv, který je po včerejší noci také ukryt v soukromém bytě, pozoruje ulici z okna:

„Po celý den z Vasilevského ostrova bloumá mužstvo a námořníci různých jednotek, dělníci – všichni s červenou stuhou. Ulicí křížují nákladní auta s kulometry a s ozbrojenými «soudruhy» omotanými křížem krázem kulometnými pásy, s vojenskými puškami, revolvery a šavlemi v rukou. Nepřetržitě se střílí, slyším opilé výkřiky, skupiny lidí s červenými vlajkami a revolučními písněmi na rtech vnikají do jednotlivých bytů – vyhledávají «kontrarevoluční důstojníky a zbraně».“¹³⁷

Pozdě večer se Choděv od svého sluhy dozvěděl, že i jeho samotného ve státním bytě, kde předtím bydlel, hledali ozbrojení vojáci a námořník.¹³⁸ Této zkušenosti se dostane o den později i Fominovi, který byl toho času naštěstí v Taurickém paláci. Později bude vzpomínat:

„Na bytě mi vojenský sluha pověděl, že včera večer, tak kolem půlnoci, někdo zazvonil u vstupních dveří. Zvonek se neopakoval. Hluk pažeb zbraní o kamenné

¹³⁵ Rol' ruskogo generaliteta v zagovore protiv Nikolaja II. In PANOV, A. I. (ed.). *Armija i politika: Oficerskij korpus v političeskoj istorii Rossii. Dokumenty i materialy 1917 – 1919 gg.*, s. 304 – 315; Rol' generaliteta v otrečenii Nikolaja II. In PANOV, A. I. (ed.). *Armija i politika: Oficerskij korpus v političeskoj istorii Rossii. Dokumenty i materialy 1917 – 1919 gg.*, s. 348 – 358; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 323 – 324 a 332 – 336; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 422 – 427; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 87 a 93 – 94; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 15 – 16.

¹³⁶ Pervye mesjacy posle Fevral'skoj revolucii v zapasnom batal'one lejb – gvardii Izmajlovskogo polka. In VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 295.

¹³⁷ TAMTÉŽ, s. 272 – 273.

¹³⁸ TAMTÉŽ.

*schodiště ukázal, že přichozím je mužstvo, a protože občas padali, tak z toho vojenský sluha pochopil, že mužstvo bylo opilé. Za nějaký čas bouchali pažbami do dveří a usilovně zvonili, ale když neuspěli, tak odešli.*¹³⁹

Tuto událost osvětlila Fominovi až později jeho sousedka, bydlící o patro výše.

*„Čtyři opilí vojáci našeho praporu stojíce na schodech hovořili o tom, že protože jsem ze zvonice našeho chrámu ostřeloval zástupy lidí a vojáků, podléhám bez otálení vězení a při odporu i zastřelení.*¹⁴⁰

Petrohrad zachvátily živelné oslavy revolučního vítězství. V Taurickém paláci probíhaly debaty o složení nové vlády. Sovět odmítl nabízené místo ve výboru, neboť se to vylučuje se socialistickým a revolučním smýšlením jeho členů. V Rusku tak nastalo faktické dvojvládí. Prozatímní vláda, jak se výbor přejmenoval po vytvoření svého programu v noci na 2. března, převzala veškerou odpovědnost za chod státu, zatím co Sovět sloužil jako kontrolní revoluční orgán s legislativní a exekutivní mocí. Tento stav trval až do října 1917. Sovět vzal pod svá ochranná křídla také vojáky carské armády, kteří tvořili v prvních dnech revoluce většinu jeho členů a bouřili se proti rozkazu vlády k návratu do kasáren a odevzdání zbraní. Za těchto okolností a po návrzích z davu je sepsán v noci na 1. března pověstný *Rozkaz číslo jedna*, kterým si Sovět prakticky podřizuje všechny jednotky Petrohradského vojenského okruhu. Jeho součástí bylo i nařízení všem jednotkám zvolit si své zástupce do výborů a poslat své delegáty do Petrohradského sovětu. *Rozkaz číslo jedna* sloužil jako vzor pro další jednotky ruské armády mimo Petrohrad a na jeho pasáže se vojáci odvolávali a řídili se jimi při jednáních se svými důstojníky, proti kterým byl očividně namířen. Důstojníkům nesměly být vydávány zbraně a mělo být kontrolováno jejich zacházení s vojáky, kterým se dostalo práv občanů. Za velmi hrubý přestupek bylo považováno tykání vojákům. Bylo zrušeno také vzdávání pocty důstojníkům mimo službu, jejich titulování nebo stání v pozoru při zdravení kolemdoucího nadřízeného. Důsledkem *Rozkazu číslo jedna* se armáda zpolitizovala a důstojníci pozbyli pravomocí nad jednotkami. Vláda tak prakticky ztratila kontrolu nad ozbrojenými silami, které nyní ovládal Petrohradský sovět.¹⁴¹

Nicméně ještě než vstoupil tento rozkaz v platnost, zaznamenal ke své nelibosti Choděv už v podvečer 1. března útoky proti důstojnickým pravomocem.

¹³⁹ TAMTÉŽ, s. 298.

¹⁴⁰ TAMTÉŽ.

¹⁴¹ WILDMAN, Allan K. C. d., s. 159 – 192; FIGES, Orlando. C. d., s. 324 – 325; VEBER, Václav. C. d., s. 428 – 430; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 88 – 92; HOLZER, Jan. *Politické strany...*, s. 31; KENEZ, Peter. C. d., s. 18 – 19.

„Velká část vína byla už rozkradená a brzy v kasárnách začalo všeobecné opilství, výtržnosti a střelba. Důstojnictvo bylo bezmocné udělat pořádek, vždyť jsme ani neměli právo vzít pušku střílejícímu vojákov. Náčelník petrohradské posádky a člen Státní dumy plukovník Engelgardt vyhlásil rozkaz, že když důstojník bude přebírat od vojáka zbraň, tak ,Oznamuji, že budou akceptována přísná opatření k nedopuštění podobných činů ze strany důstojníků, až po zastřelení viníka. ‘‘¹⁴²

Na této výpovědi je dobře vidět, že útok proti důstojníkům začal ještě před vydáním tohoto osudného rozkazu. Fomin nám ve svých pamětech zanechává své dojmy z návštěvy Taurického paláce v této době:

„Byl jsem zaražen tou špínou, která všude vládla a svědkem toho, jak si za poslední dva až tři dny ze Státní dumy udělalo útulek spousta lidí. Všude bloumá, leží, dokonce spí množství osob, vojáků a žen. Byl tady i kulomet, torny s cukrem a dokonce nějací toulaví psi. To nebyla Státní дума, ale jakýsi «bivak», zásobovací sklad a noclehárna. ‘‘¹⁴³

Takový byl popis prvních dnů revolučního chaosu v ulicích a domech Petrohradu, který nám podali přímí účastníci. Svědectví, jak vypadala revoluce v druhém nejdůležitějším městě Ruska, totiž v Moskvě, nám zanechal A. Něvzorov, vojenský učitel tamní 4. školy praporčků.

„Jednoho krásného slunečného dne s lehkým mrazem jsme šli na přednášky. Přišel jsem k naší škole a spatřil, že ke kasárnám 55. a 56. záložního praporu se blíží velký zástup, přibližně dva až dva a půl tisíce lidí. Vpředu sáně, zapřažený jeden kůň, na boku vztyčenou dlouhou tyč a na něm visí špinavé červené plátno. Část z nich, předáci, se oddělili od zástupu a přišli ke strážnici 55. praporu s požadavkem osvobodit uvězněné, protože nyní je «svoboda». Hlídku u strážnice držel starý kádrový voják, který už navštívil frontu. Varoval zástup, aby se nepřibližoval, nebo bude střílet. Všichni křičeli ,svoboda, přáteli, propust' zatčené!' Varoval třikrát a vystřelil do vzduchu. Celý tento velký zástup se rozprchl. Na místě zůstal jen důstojně stát kůň a na sněhu ležela ta dlouhá tyč s červeným plátnem. Po chvíli, když zástup spatřil, že se více nestřílí, začal se

¹⁴² Pervye mesjacy posle Fevral'skoj revoljucii v zapasnom batal'one lejba – gvardii Izmajlovskogo polka. In VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). C. d., s. 275 – 276.

¹⁴³ TAMTÉŽ, s. 300 – 301.

znovu seskupovat a brzy dorazil k naší škole. Několik z nich, jako zdánliví studenti, vstoupili do školy.¹⁴⁴

Dále Něvzorov popisuje, stejně jako Fomin v Petrohradě, budovu Městské dumy v Moskvě:

„Byl tam úplný chaos. Nějací lidé v dělnických a vojenských šatech znepokojeně pobíhali a probírali zbraně z hromady ležící na zemi. Nevěděli, jak s nimi zacházet. Jeden učí druhého, sami ale nic nevědí. Velitel vojska Gruzinov nám vysvětluje: ‚To se zde organizuje bojový oddíl k případnému útoku proti kontrarevoluci.‘ Když jsem odcházel ze sálu, tak najednou třeskl výstřel a kulka pleskla do stěny nad mojí hlavou. Obrátil jsem se a spatřil jakéhosi člověka jižního typu, s třesoucíma rukama a zelenou tvář, držící v ruce revolver Kolt velké ráže. ‚Copak ty neřáde, chtěl jsi mě zabít? Promiňte, pane důstojníku, on sám vystřelil. Já ti ukážu, jak sám vystřelil!‘ Chtěl jsem mu vlepit facku, ale byl už tak poděšený výstřelem.“¹⁴⁵

Takto doslova hřímal ve svých pamětech nad *Rozkazem číslo jedna A*. Něvzorov:

„Tímto rozkazem neschopná vláda definitivně rozložila armádu. Nikdy naše armáda nebyla tak silná, jako v šestnáctém a na začátku sedmnáctého roku. Fronta byla zavalena náboji, zbraněmi, šaty a potravinami. Armáda dosáhla počtu dvaceti milionů lidí. Pro armádu pracovala celá země. Rozkaz číslo jedna se na škole nijak neujal. Vyučování šlo normálně, disciplínu jsem udržoval a k důstojníkovi patřila úcta. Byly to jediné části armády, které se zachovaly.“¹⁴⁶

Plukovník Fomin si stačil jen povzdechnout:

„Společný jazyk mezi námi a mužstvem, zdá se, začíná mizet...“¹⁴⁷

a dále dodává příhodu tak typickou pro tyto dny. V noci na 2. března, když spal v kasárnách s vojáky, ho náhle probudil hluk a on zjistil, že se jeho jednotka chystá k odchodu. Překvapený Fomin se ptal po příčině tohoto rozruchu i rozkazu, který ho vyvolal. Dostalo se mu odpovědi, že přišel delegát Sovětu a rozkázal odejít bránit Baltské nádraží.

¹⁴⁴ 4 – ja Moskovskaja škola praporščikov. In PANOV, A. I. (ed.). *Armija i politika: Oficerskij korpus v političeskoj istorii Rossii. Dokumenty i materialy 1917 – 1919 gg*, s. 284 – 285.

¹⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 342. V Moskvě padl režim po dvoudenních demonstracích bez stavění barikád a mrtvých. SROV. FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 342.

¹⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 288.

¹⁴⁷ Pervye mesjacy posle Fevral'skoj revoljucii v zapasnom batal'one lejb – gvardii Izmajlovskogo polka. In VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 305.

„Zeptal jsem se vojáka kdo je a proč je u nás v kasárnách. Zlostně se na mě podíval, bouchnul pažbou pušky o podlahu, místo odpovědi se obrátil k mému mužstvu a zakřičel: ‚Tak jak, budete ho (ukazuje přitom na mě) poslouchat nebo náš revoluční výbor?‘“¹⁴⁸

Mužstvo odešlo bez Fomina, i když se později, jak správně předpokládal, poplach ukázal se být planým.

A ještě z jednoho příběhu Fomina očividně vyplývá podřízenost vojáků Sovětu. Stal se až další den po «incidentu s Baltským nádražím». Prozatímní vláda se rozhodla uspořádat na oslavu abdikace cara přehlídku a generál Anosov se ptal jednotlivých velitelů, zda jsou jednotky připraveny nastoupit k slavnostnímu pochodu. Fomin ve svých pamětech zaznamenává dialog mezi ním a «současný stav neznajícím» generálem:

„Já: Praporeční výbor se usnesl na vojenskou přehlídku nevycházet.

Generál: Jak se usnesl nevycházet?

Já: V tom samém smyslu, jak bylo řečeno.

Generál: Já vás neprosím. A jestliže to bude rozkaz?

Já: Tak tento rozkaz záložní prapor gardového Izmajlovského pluku neprovede.

Generál: Cože, a to všichni jste solidární s takovým výnosem?

Já: Důstojnictvo, které zachovává disciplínu, je samozřejmě rozhořčeno takovým výnosem, ale mužstvo, které ztratilo nejenom disciplínu, ale také vojenský vzhled, s ním souhlasí.

Generál: To mě velmi překvapuje. Neumím si představit, jak se vojenská jednotka nepodrobuje vrchnímu veliteli.

Já: Jednoduše, ona se podrobuje Sovětu dělnických a vojenských poslanců a svému výboru.

Generál: A v jiných částech je to samé?“¹⁴⁹

Odpovědí nevěřícímu generálovi bylo souhlasné pokyvování přítomných velitelů.

Dne 2. března 1917 před půlnocí Mikuláš II. ve Pskovu podepisuje generalitou vypracovaný manifest, kterým se vzdává trůnu ve prospěch svého bratra Michaila

¹⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 305 – 307.

¹⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 316.

Romanova.¹⁵⁰ Dalšími dvěma rozkazy jmenuje jako nového vrchního velitele vojsk Nikolaje Nikolajeviče a premiérem nové vlády knížete Georgije Jevgeněviče Lvova.¹⁵¹ Jenže hned druhý den, tedy 3. března, Michail po krátké poradě nabízený trůn k všeobecnému údivu nepřijímá. Na tuto situaci urychleně reaguje Duma dohodou se Sovětem a ještě ten den je uveřejněno prohlášení Prozatímní vlády, která se ihned ujímá své funkce. Tak končí po více než třech stech let panování dynastie Romanovců v Rusku a s nimi se hroutí i veškeré soukolí starého režimu, které drželo stát pohromadě celé století. Dne 4. března byly tyto události vyhlášeny veřejnosti a ta je přivítala s bouřlivým nadšením. Prozatímní vláda, která se ujala moci, získala celonárodní podporu. Vzhledem k velkým vzdálenostem v Rusku mohla mít tato zpráva až několikátýdenní zpoždění, než dorazila do okrajových provincií. Někteří hluboce věřící občané viděli v odstranění cara útok na náboženství a boha, ale postupem času se začali tohoto strachu zbavovat.¹⁵²

Zatímco veřejnost oslavovala, abdikace cara byla těžkou ránou hlavně pro imperiálně orientované důstojníky. Ve svých zápiscích nám Fomin zanechává výpověď o svých pocitech:

„Těžko můžu popsat vlastní myšlenky ve chvíli, když jsem to zjistil. Odstoupení se rovnalo kapitulaci. A v tomto případě dokonce bez boje. I když panovník předával oltář vlastnímu bratrovi, rozsah revolučního hnutí v Petrohradě jasně hovořil, že tento problém nebude vyřešen změnou osoby panovníka, ale koncem ruské monarchie.“¹⁵³

Ještě dříve než Fomin, obdržel tuto zprávu generál Pokrovskij, náčelník štábu osmé armády.

„Když jsem obdržel oznámení o abdikaci cara, jako vždy, probudím velitele armády generála Kaledina a referuji mu o této tragické novině. Ten, vyslechnul mou zprávu, pronesl: ‚Tak to je konec. Rusko definitivně zahynulo.‘“¹⁵⁴

Jako poslední svědectví pohnutí důstojníků uveďme slova generála Šillinga:

„Tato zpráva nás všechny ohromila. Najednou jsme byli všichni nějak zmatení, schlíplí a zřejmě všem leželo na mysli: copak bude dále? Generálmajor Kruglevskij nám skrze pláč řekl: ‚Teď je všechno ztraceno. Není cara – nebude

¹⁵⁰ Michail Alexandrovič, velkokníže a mladší bratr Mikuláše II.

¹⁵¹ Georgij Jevgeněvič Lvov, předseda vlády (1917).

¹⁵² WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 192 – 201; VEBER, Václav. *C. d.*, s. 431 – 436; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 334 – 340; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 94 – 99; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 15 – 16.

¹⁵³ Pervye mesjacy posle Fevral'skoj revoljucii v zapasnom batal'one lejba – gvardii Izmajlovskogo polka. In VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 312 – 313.

¹⁵⁴ Armija bez discipliny. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 26 – 27.

ani velkého Ruska! Vzpomeňte na má slova – všechno padne. Všechno, co se století budovalo při ruských carech, padne, v několika měsících, při vládě naší revoluční inteligence!“¹⁵⁵

Šilling dále popisuje pocity velícího sboru:

*„Celá naše duše bouří jít na pomoc carovi a trůnu, ale od toho nás udržuje vědomí, že před námi je ještě silný a nezlomený nepřítel. Otočíme – li naše bajonety do týlu a otevřeme frontu, to by přineslo dvojitou radost našemu nepříteli. Mnozí, nejenom já, svým důstojníkům a vojákům říkají, že kdyby byla možnost vzít přibližně divizi věrných lidí z fronty – rázem by bylo se všemi nepořádky v Petrohradě hotovo. Když jsem oznámil mým izmajlovcům tuto žalostnou novinu o odstoupení panovníka, tak jsem spatřil, jaký zdrcující dojem tato zpráva měla na důstojníky pluku. Objevila se jakási zoufalost, úpadek energie, skleslost jako když každý chápe, kolik hoře přinese do Ruska tato změna, zejména tehdy, když všechno spolehlivé vojsko bylo na frontě. Takové změny si mohli přát jen nepřátelé vlasti nebo slepí blouznivci.“*¹⁵⁶

LIBERÁLNÍ JARO

*„Bylo rozhodnuto, že na jaře 1917 má hlavní útok podniknout má fronta,“*¹⁵⁷

vzpomíná tehdejší velitel Jihozápadního frontu A. A. Brusilov na poslední poradu u vrchního velitele před revolucí a pokračuje:

*„ale nebylo mluveno o podrobnostech této operace, o tom, jakým směrem ji máme podniknout, jakého cíle dosáhnout a jaký manévr provést a nebylo také nic rozhodnuto. Nevím, jak ostatní vrchní velitelé, ale já jsem odjel, přesně řečeno, velmi rozrušen, protože jsem jasně viděl, že náš státní stroj je úplně rozviklán a náš státní koráb se žene po bouřlivých vlnách životního moře bez kormidla a bez kapitána.“*¹⁵⁸

Těmito slovy Brusilov vystihl chaos, který panoval ve vrchním velení, když zde ještě «úřadoval» Mikuláš II. Zřejmě bral ale tento fakt jen jako jednu z překážek dalšího útoku,

¹⁵⁵ Iz moich vospominanij s 3 marta 1917 g. po 1 janvarja 1919 g. In VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d., s. 326.*

¹⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 327.

¹⁵⁷ *Vzpomínky na světovou válku a vlastní životopis. Vzpomínky a úvahy A. A. Brusilova, s. 258.*

¹⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 258 – 259.

stejně jako defenzivně naladěné generály, ale rozhodně nepochyboval o vojácích ruské armády, že dokážou i přes těžkosti tento úkol zvládnout.

„Zhoršilo se stravování. Také stav koňstva vůbec byl pochybný, protože ovsy a sena bylo dodáváno ze zázemí neobyčejně málo a na místě se nedalo nic opatřovat, poněvadž všechno bylo zkrmeno. To vše začalo vyvolávat mezi vojáky vážnou nespokojenost a začal jsem dostávat mnoho anonymních dopisů plných nadávek, jako by na mně záviselo zásobování vojska těmi nebo jinými potravinami. Začal jsem také dostávat dopisy, většinou anonymní, v nichž stálo, že vojska jsou unavena, že nechtějí bojovat a že mne zabijí, jestliže nebude brzy uzavřen mír. Ale dostával jsem i jiné dopisy, rovněž anonymní, v nichž se prohlašovalo, že mne také zabijí, jestliže válka nebude dobojována až do konce a jestliže zrádkyně carevna Alexandra Fedorovna nás donutí, abychom uzavřeli předčasný mír. V každém případě byla v té době vojska ještě přísně disciplinovaná a nebylo pochybnosti, že vykonají svou povinnost, kdybychom zahájili ofenzívu právě tak, jako v roce 1916.“¹⁵⁹

A najednou se vše změnilo. Car zmizel ze života těchto lidí a v zemi, která byla vždy řízena centrálně, se nyní dostal k moci politický liberalismus se všemi svými ctnostmi i neduhy. Prozatímní vláda sice vydala bezpočet zákonů, ale nikdy nevytvořila novou strukturu institucí, které by nahradily ty carské. Tak byla zrušena policie nebo gubernátoři, avšak lidé nahrazující carské úředníky byli prakticky bez zkušeností. Tyto kroky od základu zničily celý administrativní aparát země dříve, než mohl být plně nahrazen. V prvních dnech požívala vláda všeobecné důvěry veřejnosti, ale běžné záležitosti lidu spravoval Sovět. Tak bylo na cara uvaleno domácí vězení, pro dělníky byla zavedena osmihodinová pracovní doba či byly provedeny neúspěšné pokusy opětovně zavést cenzuru tisku včetně zákazu vydávání některých periodik. Sovětem ustanovená kontaktní komise měla mít dokonce dozor a kontrolu nad jednáním vlády.¹⁶⁰

V následujících dnech po ozbrojeném vystoupení petrohradských vojenských jednotek začalo revoluční nadšení zachvacovat další jednotky dislokované v okolí hlavního města a nezadržitelně se šířilo do dalších oblastí Ruska. V prvních březnových dnech se vrchní velení ruské armády, v čele s Prozatímní vládou jmenovaným Alexejevem místo Nikolaje, ze strachu

¹⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 258 – 264.

¹⁶⁰ PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 96 – 98; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 341 – 349 a 356 – 365; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 19 – 20.

ztráty vlastní bojeschopnosti pochopitelně snažilo co nejvíce zadržet tento postup. Hlavní činností bylo zadržování jakýchkoliv zpráv o událostech v Petrohradě, které by se mohly dostat do posádek a na frontu pomocí telegrafů, dopisů, novin či očitých svědků vracejících se z dovolenek. Ale toto úsilí, především u posádek jiných velkých měst a jednotek námořnictva, vyšlo naprázdno. Navíc byla armáda a především její důstojníci obviněni ze snahy ututlat revoluční události v naději na zvrácení tohoto stavu vojenským pučem. Revoluční povstání na takových místech probíhalo většinou podle «petrohradského vzoru». Vojáci odepřeli poslušnost svým nadřízeným, ozbrojili se a převzali kontrolu nad jednotkou, posádkou nebo městem. Jejich velící důstojníci byli většinou zatčeni a uvězněni, ale na některých místech, a to především na Severním frontu a v Baltské flotile, došlo i k jejich zavraždění. Následovalo ustanovení výboru, který obvykle převzal moc do svých rukou a prostřednictvím zvolených zástupců dál působil jako hlavní orgán s legislativní a exekutivní mocí.¹⁶¹

Velké debaty způsobila v kruzích nejvyššího velení armády otázka okolo zveřejnění manifestu o abdikaci cara. Padaly návrhy o jeho pozměnění či zatajení některých částí a souvislostí, ale nakonec bylo i díky nátlaku z Petrohradu nařizeno s tímto dokumentem vojsko seznámit. Každému velitelství bylo zasláno znění manifestu i s instrukcemi a potom už záviselo jen na jejich rozhodnutí, jak a kdy s ním mužstvo seznámí. Jsou známy případy, kdy se některé frontové jednotky tuto novinu dozvěděly i dříve prostřednictvím transparentů a letáků nepřítele, ale u většiny se tak stalo až oficiální cestou 5. března 1917 či později.

*„Každý zdraví své přátele se slovy: ‚Zdravím tě svobodný občane ruské země.‘
Ano, včera jsme byli ještě psiska a dnes jsme už občané,“¹⁶²*

píše neznámý voják z fronty pocitu svobody, které zachvátily jeho i mužstvo, když se dozvěděli tuto radostnou novinu.

Oslavy a výbuchy nadšení vojáků na frontě potvrzují i další dopisy, které začal v těchto dnech dostávat Petrohradský sovět.

„Rozléhá se zde jásos, všichni vojáci obživli a nenajdou se mezi námi přívrženci starého režimu. Budeme stále na stráži proti takovým lidem a vypátráme je,“¹⁶³

slibují ve svém dopise dělostřelci z neznámé jednotky.

Celou frontu zaplavilo válečné nadšení.

¹⁶¹ WILDMAN, Allan K. C. d., s. 202 – 213.

¹⁶² ČAADAJEV, O. N. (ed.). *Soldatskie pis'ma 1917 goda*. Gosudarstvennoe izdatel'stvo: Moskva – Leningrad, 1927, s. 18 – 19.

¹⁶³ TAMTÉŽ, s. 31.

„Pokud nás zásobíte municí, tak se vynasnažíme urychlit vítězství nad nepřítelem“, „Pouze pro takovou vlast může člověk zemřít v míru a s vědomím naplnění své služby“ nebo „Válka až do konce, do absolutního vítězství.“¹⁶⁴

To je jen několik vět vytržených z textů a dosvědčujících bojové odhodlání vojáků na frontě.

Příslušníci 8. Sibiřské střelecké divize jdou ještě dále a oslovují všechny vojáky prohlášením:

„Musíme dát naší vlasti vítězství, které ale znamená dokonalou souhru a otevřenou spolupráci s důstojníky. Disciplína jednotek a talent našich vojenských velitelů jsou to, co dělá naši armádu hrůzostrašnou. Pojdme vložit všichni naši vroucnost a všechnu naši sílu do tohoto – a budeme vítězni!“¹⁶⁵

Avšak kromě radosti z pádu nenáviděného režimu s příkladnou bojovností začal vojáky na frontě v prvních dnech pohlcovat i zmatek a počali si klást otázky, které se týkaly budoucnosti země, jejich situace či pokračování války. Generál Šilling, toho času na frontě se svým Izmajlovským gardovým plukem, ve svých pamětech vzpomíná:

„Po zveřejnění manifestu náš pluk na druhý den zaujal pozice na frontě. Celá zákopová služba probíhala stejně jako dříve a mužstvo plnilo své povinnosti dobře jako dříve. Všichni, jak důstojnictvo, tak i mužstvo, často na schůzích v zákopech projednávali: ‚Co bude dál?‘“¹⁶⁶

Podle generála se například vojáci velmi divili, že mají za ministra války «nevojáka» – továrníka Gučkova a chtěli vědět, co bude ministr jíst, až je navštíví v zákopech. Docela vážně se radili, že ministr je zvyklý na jinou stravu než vojenskou, a proto je v zákopech asi nenavštíví.¹⁶⁷

Generál A. I. Děnikin ve svých pamětech tuto rozpolcenost mužstva po oznámení carovy abdikace výstižně popisuje:

„Nebylo ani radosti, ani pláče. Jen ticho a usilovné mlčení.“¹⁶⁸

¹⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 30 – 34; STEINBERG Mark D. (ed.). *C. d.* Yale University Press: New Haven – London, 2001, s. 106 – 108.

¹⁶⁵ STEINBERG Mark D. (ed.). *C. d.* Yale University Press: New Haven – London, 2001, s. 107 – 108.

¹⁶⁶ Iz moich vospominanij s 3 marta 1917 g. po 1 janvarja 1919 g. In VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d., s.* 329 – 330.

¹⁶⁷ TAMTÉŽ.

¹⁶⁸ DENIKIN, Anton Ivanovič. *Očerki ruskogo smuty: Krušenie vlasti i armii. Febral' – sentjabr' 1917 g.* Nauka: Moskva, 1991, s. 60.

Velmi brzy tento nevinný prvotní zmatek zmizí a bude nahrazen radikálnějšími otázkami a požadavky.

Ale i samotní důstojníci se ocitli v rozpacích, nevěřičnosti a zmatku. Rudolf Sergej Řehounek, toho času v poddůstojnické škole, nám zanechal výstižný popis této situace:

*„Náš velitel čtyř Grigorenko vyhrožoval bratrovi, který přišel se zprávou o svržení cara, že ho zastřelí. Po pár dnech uvěřil, ale stále si to nemůže v hlavě srovnat.“*¹⁶⁹

Ti zvláště monarchisticky naladěni důstojníci hledali postoj, který by mohli k právě probíhajícím změnám zaujmout. Jen málo z nich přemýšlelo o skutečném provedení kontrarevoluce, protože si dokázali představit, jaké důsledky pro frontu by k provedení takové akce mělo uvolnění jednotek.¹⁷⁰

U zbývajících částí důstojníků se podle Děnikina už v těchto dnech dařilo snadno vystopovat tři hlavní body, na které se upoutali a kterých se budou do budoucna držet. Bylo to poznání, že *„návrat starého režimu není možný; země by měla přijmout nějaké zřízení – pravděpodobně konstituční; musí se ukončit německá nadvláda nejlépe vítěznou válkou“*.¹⁷¹

Bedřich Opletal, český medik nacházející se tou dobou v Moskvě, nám zanechal vzácné svědectví o přesvědčení důstojníků místního posádkového velitelství:

*„Nějaký podplukovník se mne tam hned ptá, při které stojím vládě. Řekl jsem mu, že jsem Čech, že se do vnitřních poměrů v Rusku nemíchám. To prý je jedno, nosíte ruskou uniformu, musíte tedy přiznat barvu. Ptám se diplomaticky, do kterého tábora se hlásí většina důstojníků. Většinou prý stojí při Prozatímní vládě. Podepsal jsem mu tedy revers, že i já jsem přívržencem vlády.“*¹⁷²

Velkým problémem těchto dnů byl u mužstva nedostatek hodnověrných informací, který byl způsoben jak nedostatkem zdrojů, tak jejich úmyslným zadržováním či překroucením důstojníky. Toto vedlo k rozšíření nepravdivých, často až fantasmagorických historek a mělo negativní dopad právě na důstojníky, kteří se tak dostali mezi hlavní podezřelé sabotující revoluci.¹⁷³

¹⁶⁹ ŘEHOUNEK, Jan. *Příběh legionáře: V zavšivené košili a se šrapnelem v těle kolem světa*. Jan Řehounek – Kaplanka: Nymburk, 2011, s. 37 – 38.

¹⁷⁰ WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 202 – 215.

¹⁷¹ DENIKIN A. I., *C. d.*, s. 60 – 61.

¹⁷² OPLETAL, Bedřich. *Anabáze hanáckého medika 1914 – 1920: Zápisky z velké války*. Ladislav Horáček – Paseka: Praha a Litomyšl, 1998, s. 71.

¹⁷³ Revoljucija i oficery. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 333 – 346.

Ještě 11. března byl napsán dopis od vojáků 13. Finského střeleckého pluku, ve kterém se snažili informovat vládu o tom, že jejich kolegové nevědí nic o svržení cara. Důstojníci od praporčků až po plukovníka nejenže nic neřekli a nechali vojáky v nevědomosti, ale navíc je úmyslně dezinformovali. Velící plukovník zakázal rozšiřovat jakékoliv zprávy o činnosti nové vlády. Vojákům bylo řečeno, že car odešel na zdravotní odpočinek, jeho místo přebíral Michail a vše je při starém.¹⁷⁴

Požadavek více informací, především prostřednictvím novin dodaných na frontu, lze tak vystopovat ve větším množství dopisů poslaných v březnu 1917. Zvláštní žádost poslal raněný voják A. Lastočkin ze Severního frontu. On a jeho kolegové žádají po Petrohradském sovětu více informací pro své kolegy v zákopech a nabízejí se jako zprostředkovatelé. Jako důvod uvádějí skutečnost, že jejich zdraví kolegové místo toho, aby se věnovali hlídání fronty, jsou všichni u rezervních jednotek za frontou a píšou dopisy domů ve snaze se dozvědět něco víc. Na tomto případě se nám krásně ukazuje, jak může nedostatek informací nepříznivě ovlivnit bojeschopnost frontových jednotek.¹⁷⁵

Vojáci 617. Zborovského pluku tak například pro lepší informovanost navrhovali vybavit roty a brigády vládními novinami na útraty jednotky, aby se k nim dostaly všechny zprávy z hlavního města. Problém záměrného neinformování vojáků ale nebyl záležitostí jen prvních březnových dnů. S pokračujícím jarem důstojníci v mnoha jednotkách úspěšně ignorovali i nařízení od velení, aby se dali dohromady s vojáky a zodpověděli jejich otázky.¹⁷⁶

Petrohradský sjezd důstojnických delegátů se v květnu zabýval převážně tímto problémem.

„Navrhujeme okamžitě stanovit závazně pro každého důstojníka každodenní povinné čtení novin a následnou diskuzi s kamarády – vojáky, v přesně stanoveném čase. Je potřeba toto uskutečnit urychleně a považujeme to za mimořádně potřebné za účelem boje s pasivní částí důstojnictva a urychlením zamýšleného sblížení s vojáky.“¹⁷⁷

Zářným příkladem se zdají být vojáci 2. Kavkazské dělostřelecké divize, kteří aktivně žádají Sovět o zaslání určitých knih, aby se nemuseli spoléhat na své důstojníky.

¹⁷⁴ ČAADAJEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 21 – 22.

¹⁷⁵ TAMTÉŽ, s. 18 – 23, 30 – 31 a 51 – 52.

¹⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 18 – 19.

¹⁷⁷ Ko vsem oficerskim organizacijam. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 139; WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 215 – 224.

„Nechceme již být němí, nečinní voliči a delegáti. Chceme vědět, co nám přinese ten či onen zákon. Jsme všichni venkovští farmáři, dělníci nebo pracovníci. Naše nevědomost a ekonomická neznalost dovolila mocným a bohatým zneužívat naši práci. Zničilo nám to život.“¹⁷⁸

Důstojníci velmi rychle zjistili, že se stali objekty nedůvěry či dokonce nenávisti ze strany vojáků.

„Důstojnický sbor, vůbec nerozumějící politice, o níž přemýšlet mu bylo co nejpřísněji zakázáno, byl v rukou vojenské masy a neměli na tuto masu žádného vlivu. Důstojník se stal v myslích vojáků ihned nepřítelem, neboť žádal, aby se pokračovalo ve válce a v očích vojákových představoval typ pána ve vojenské uniformě. Důstojník poskytoval tehdy velmi žalostnou podívanou, neboť se velmi špatně vyznal v tomto víru vášní a nedovedl pochopit, co má dělat. Na táborech ho porážel jakýkoliv řečník, který dovedl mlít hubou a přečetl několik socialistických brožur. Byl v tomto ohledu úplně bezbranný a nerozuměl z toho ničemu. Nemohlo být ani řeči o jakékoliv protipropagandě. Nikdo je nechtěl ani poslouchat.“¹⁷⁹

Pro většinu vojáků bylo sympatizování důstojníků se starým režimem zvláště těžkým zločinem. Řada dopisů tak obsahuje udání vojáků na takové chování důstojníků. Neznámý dělostřelec, který svou adresu nenapsal z obavy, že vnitřní nepřítel starých pořádků stále vše sleduje, obviňuje svého velitele. Ten dlouho před mužstvem bědoval nad ztrátou starého režimu a dokonce ho ponoukal, aby se postavilo na odpor změnám, což ale vojáci odmítli.¹⁸⁰

Jiný voják popisuje chování důstojníků své jednotky:

„Provizorní vládu nazývají bandou zbojníků a rozčilují se, že všechny továrny v Rusku stojí, dělníci nechtějí pracovat s tím cílem, aby nezasobili armádu potřebami nutnými pro její efektivitu. Říkají, že zde musejí všichni umřít. Když jsme se jich zeptali, co máme teď dělat, odpověděli: ‚V týlu jsou dvě asijské divize, je potřeba se k nim připojit a jet do Petrohradu zničit všechnu tu holotu.‘“¹⁸¹

¹⁷⁸ STEINBERG, C. d., s. 114 – 115.

¹⁷⁹ *Vzpomínky na světovou válku a vlastní životopis. Vzpomínky a úvahy A. A. Brusilova*, s. 274 – 275.

¹⁸⁰ ČAADAEV, O. N. (ed.). C. d., s. 23 – 24, 31 – 33, 36, 42 – 60; MESSNER, E. – VAKAR, S. – VERBICKIJ, F. *Rossijskie oficery*. In *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus rusknoj armii. Opyt samopoznaniya*. Vypusk 17, s. 136 – 138.

¹⁸¹ ČAADAEV, O. N. (ed.). C. d., s. 51 – 52.

Další dopis informuje o zatčení takového důstojníka od dělostřelectva, který prohlašoval, že „*ty děla, která tak rachotí na frontě, natočí na Petrohrad a zničí tu verbež!*“¹⁸²

Také mnoho důstojníků s německými jmény, jako třeba Šleger nebo Šrejder, bylo nahlášeno jako němečtí špioni a napomáhači a mohli být zcela bezdůvodně zatčeni či jinak trestáni.¹⁸³

Fomin popisuje vzrůstající nedůvěru k důstojníkům v jeho v jednotce:

*„Byla ustanovena zvláštní hlídka u telefonu, která měla kontrolovat všechny rozhovory důstojníků. Uslyšel jsem zvonit telefon a cestou do místnosti mě doprovodil nějaký voják. Přikročil k telefonu a zůstal na něho upřeně hledět. Řekl jsem mu, že je potřeba sejmout sluchátko z přístroje. Ohlédl se, nedůvěřivě se na mě podíval a sluchátko přece jen zvedl. Slyšel nějaké zvuky, které ze sluchátka vycházely, ale nedovtípil se ho přiložit k uchu. Bylo to legrační a smutné zároveň. Takové lidi posílá výbor kontrolovat rozhovory z telefonu a věří jim, ale nám, důstojníkům, ani trochu.“*¹⁸⁴

Plukovník Choděv, sám obviněn z kontrarevoluce, musel kromě sebe chránit ještě svou manželku, kterou mužstvo obvinilo, že v únoru v ulicích Petrohradu střílela z kulometu na lidi. Ve svých pamětech nám zanechal obhajobu své manželky, když se zeptal jednoho vojáka:

*„Dokážeš střílet z kulometu? Ne, nedokážu. Tak tedy toto můžeš rozsoudit i ty sám. Ty jsi voják a nedokážeš střílet z kulometu, tak jak může z něj střílet žena, která ho nikdy zblízka ani neviděla?!“*¹⁸⁵

Praporčík Fedor Stepun popisuje ve svých pamětech nepříjemnou situaci na frontě u Semenovského pluku, kdy byl požádán vojáky, aby uklidnil jejich spolubojovníky, kteří hrozili pověšením svého velitele pluku.

„Jak je to teď, když máme svobodu? V Petrohradu vyšel pravděpodobně rozkaz o uzavření příměří. To znamená, že jdeme domů, už nás tam manželky a děti čekají. Ale velitel říká: ‚Svoboda je pro ty, kteří budou ještě naživu po válce.“

¹⁸² TAMTÉŽ, s. 36.

¹⁸³ TAMTÉŽ, s. 23 – 24; MESSNER, E. – VAKAR, s. – VERBICKIJ, F. Rossijskie oficery. In *Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus ruskoj armii. Opyt samopoznanija*. Vypusk 17, s. 136 – 138.

¹⁸⁴ Pervye mesjacy posle Fevral'skoj revoljucii v zapasnom batal'one lejb – gvardii Izmajlovskogo polka. In VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 313 – 314.

¹⁸⁵ VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 283.

Prozatím budete muset bránit vlast. ' Ale my máme podezření, že náš plukovník se bouří proti novému režimu a zkouší být na nás zlý, protože zná ten nový zákon, který nás odvolává z fronty. ‘¹⁸⁶

Někteří důstojníci pochopili velmi rychle, jaké nebezpečí jim hrozí od pomstychtivé masy vojáků. Voják Fal’kovskij z 23. oddílu obrněných automobilů 3. divize ve svém dopise živě popsal konání důstojnického sboru jednotky:

„Vrchní velitel jednotky krade peníze i materiál, nikdy nebyl za dva roky v boji, nestará se o svěřená auta a nepoužívá je k vojenským účelům, ale na přehlídky nebo se v nich vozí i s jinými důstojníky. Důstojníci divize jsou nervózní a ozbrojili se revolvery. Jako ochranka proti rozzlobeným vojákům pro ně slouží Sibiřané, které podplatili. ‘¹⁸⁷

Brzy začalo být zřejmé, že důstojníci ztrácejí kontrolu nad svými lidmi. Sice mohli ovlivňovat svoji popularitu vyžadováním jen minimální disciplíny a projevováním nadšení pro nový režim, ale zmizela nejúčinnější páka na mužstvo – hrozba trestu. Zdaleka největší rozvrat v disciplíně ale přinesla přítomnost *Rozkazu číslo jedna* na frontě.¹⁸⁸

Ještě dlouho po jeho vydání byl Sovět obviňován z rozpadu fronty jako v tomto případě zraněným vojákem:

„Díky vám a podobně smýšlejícím byl spáchán zrádný zlý čin proti ruskému lidu a jeho svobodě, rozpad, který jste tak horlivě a úmyslně zaseli v armádě – neposlouchat jejich velitele, zahodit zbraně a jít domů – dokonal svůj cíl. Čistíte cesty pro německé hordy, právě tak jak se čistily předtím německými autokraty, tak že nyní mohou dostat vše, co chtějí. ‘¹⁸⁹

Mezi důstojníky a vojáky vzniklo nespočetně mnoho incidentů převážně o otázce, které věci se smějí a které zase ne. Vojáci pocítovali, že už nemusí pasivně trpět a být ponižováni. Stali se občany. A zvláště frontové jednotky, které trpěly křivdou zbytečně prolité krve v nesmyslných akcích, se chytily *Rozkazu číslo jedna* jako ujištění jejich důstojnosti a síly. Řada dopisů vojáků z této doby obsahuje stížnosti na nespravedlivé tresty od důstojníků, kteří se drželi starého vojenského řádu.¹⁹⁰

¹⁸⁶ STEPUN, Fedor. *Byvšee i nesbyvšeesja*. Aletejja: Sankt – Peterburg, 2000, s. 313 – 314.

¹⁸⁷ ČAADAEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 31 – 33.

¹⁸⁸ WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 224 – 245.

¹⁸⁹ STEINBERG, C. d., s. 113.

¹⁹⁰ ČAADAEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 20 – 21 a 28 – 38; WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 224 – 245.

Generál Alexejev, který protestoval v Petrohradě, dosáhl veřejného provolání Sovětu k přední linii, kde vyzval vojáky k harmonii s důstojníky, přísnému dodržování disciplíny ve službě a vysvětlil, že *Rozkaz číslo jedna* byl určen petrohradským posádkám. Noviny *Reč'* nám zaznamenaly projev předsedy Sovětu Čcheidzeho k vojákům:

„Nabízíme německému národu udělat totéž, co jsme udělali my – svrhnout starý režim spolu s Vilémem. Do té doby, pokud toto neudělají, naše bajonety budou obráceny proti Německu. Ať žije armáda, ve které je disciplína založená na vzájemném chápání vojáků a důstojníků!“¹⁹¹

Dne 7. března vydává Gučkov dva rozkazy, které měly oficiálně zavést změny v armádě včetně nového občanského statutu vojáka. Dále bylo potvrzeno zrušení titulování a voják dostal některá politická práva. Také byly odstraněny zákazy týkající se života mimo službu. Právě povolení pro vojáky účastnit se politiky uvádělo jejich nadřízené ve zděšení.¹⁹²

Změny v autoritě na frontě byly nezvratitelně provedeny, ale vojáci neskrývali zklamání z okleštění původního *Rozkazu číslo jedna*:

„Zřejmě nemají naši důstojníci co dělat, protože místo starosti, aby mužstvo nehladovělo, netrpělo žízni či bylo teple oblečeno, starají se jenom o salutování. Nemáme možnost se ani nikde projít, posadit se, pojíst nebo odpočinout, protože vždy musíme být ve střehu, abychom se nedostali do problémů. Jak moc jsme se potěšili, nyní jsme zaskučeli, protože časem bude všechno při starém, jak je zřejmé ze současné situace.“¹⁹³

U některých jednotek si velící důstojnictvo rozkazy a nařízení vlády upravilo podle vlastních podmínek a dále udržovalo vztah s vojáky v rámci určité disciplíny, o čemž nám zanechává důkazy generál Šilling ve svém popisu. Salutování bylo upraveno jen pro ceremonie, poctu standartě a nástup. I když byla zrušena samotka a jiné tvrdé tresty, disciplinární moc šéfů však zůstala zachována stejně jako plukovní soudy.¹⁹⁴

V některých jednotkách ale drželi důstojníci otěže pevně v ruce.

„U nás se ještě do dnešních časů banda důstojníků honí za vzdáváním pocty a násilím nám chtějí zavést staré pořádky. Tento dobytek může zkazit průběh

¹⁹¹ Ot vremennogo pravitel'stva. In PANOVA, A. I. (ed.). *Armija i politika: Oficerskij korpus v političeskoj istorii Rossii. Dokumenty i materialy 1917 – 1919 gg.*, s. 31.

¹⁹² Soveščanie oficerov i soldat. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 37 – 40.

¹⁹³ ČAADAJEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 20 – 21.

¹⁹⁴ Iz moich vospominanij s 3 marta 1917 g. po 1 janvarja 1919 g. In VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 329 – 330.

*událostí, protože si mezi sebou přísahali, že po objevení prvních záchvěvů svobody nás postřelí a přivedou na frontu všechna vojska, která jsou pod jejím velením. Také se mnoho mluvilo, že voják by neměl mít občanství, jako nemají prasata,*¹⁹⁵

stěžuje si v dopise voják N. Kiselev. Důstojníci jeho jednotky dokonce zastrašovali vojáky tím, že disciplína nové vlády bude ještě horší, budou dostávat málo zásob a nebude nábojů do děl. Tresty za nevzdání pocty či oslovení důstojníka jinak než podle starých předpisů byly v jeho jednotce běžnou záležitostí.¹⁹⁶

A takové chování důstojnictva k novým rozkazům vlády nebylo výjimkou:

*„Nemůžeme jednoduše trpět starý režim a jeho moc. Naši velitelé vydávají tresty stejně tak jako vždy a nedávají nám žádnou svobodu, kterou naši bratři vyhráli. Neustále slyšíme o svobodě, ale nemáme ji. Velitelé nás nenechají mluvit a jsou stále připraveni nás zastřelit. Dva vojáci dezertovali kvůli týrání od velitelů. Náš oddíl byl nastoupen. Když velitel naší jednotky přistoupil, dostali jsme rozkaz postavit se do pozoru. Předstoupil a řekl: ‚Nechci zdravit takové bastardy, a jestli se kdokoliv odváží mě oslovit, zastřelím ho!‘ A také nás bez jakéhokoliv důvodu dají pod dohled strážní na dvacet hodin v kuse a nesmíme vůbec mluvit. Nejenom, že se velitelé nezkoušejí dostat se blíže k nám, ale naopak, začali nás obtěžovat a trestat.*¹⁹⁷

Na setkání frontových velitelů dne 18. března Alexejev odmítl požadavek Francouzů na provedení jarní ofenzívy ruských sil. Špatné počasí a tím ztížené podmínky pohybu vojsk, nedostatek zásob, všeobecný pokles morálky, rozpad záložních jednotek a také žádná podpora Petrohradského sovětu byly hlavními důvody jeho odmítnutí. Nakonec bylo datum provedení útoku odloženo na květen.¹⁹⁸

Pokrovskij, který se po boku generála Kaledina zúčastnil této schůzky, popsal rozhovor jeho nadřízeného s generálem Alexejevem a nepřímo i stav jeho jednotky na frontě:

„Alexejev se zeptal Kaledina na stav jeho armády. ‚Nemám žádnou jistotu, že armáda zachová kázeň a asi sotva bude schopna provádět bojové úkoly,‘ zněla odpověď. ‚Je třeba ještě chvíli počkat a může být situace odlišná, když armádu vyzveme k nutnosti splatit svoji povinnost – ochranu vlasti a obrátíme pozornost

¹⁹⁵ ČAADAJEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 37 – 38.

¹⁹⁶ TAMTÉŽ.

¹⁹⁷ STEINBERG, C. d., s. 108 – 109.

¹⁹⁸ WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 224 – 245; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 391 – 392.

na mravní přípravu. Navíc je třeba všechny ubezpečit, že má naše dělostřelectvo nyní velké zásoby granátů,‘ ukončil debatu Alexejev a Kaledin byl zanedlouho propuštěn.‘¹⁹⁹

Od 19. března byla armáda s loďstvem a jejich hlavní instituce podřízeny zvláštním komisařům Sovětu, bez jejichž souhlasu a «posvěcení» Petrohradem nemohl být na frontě vykonán žádný rozkaz. S rozšířením revoluce do dalších oblastí Ruska a přijetím nových poslanců se centrální orgán v Petrohradě musel zbavit nálepky lokálního ústředí a byl proto přejmenován na Všeruský sovět dělnických a vojenských delegátů. Pro své velké množství členů bylo většinou rozhodováno o záležitostech, které na zasedání připravil výkonný výbor Sovětu, jenž se fakticky stal jediným orgánem moci v Rusku. Ale i tato moc nedosahovala do vzdálenějších oblastí či národních zemí, které si většinou zvolily své výbory či jiné orgány moci a řídily se vlastní politikou nezávisle na Petrohradu nebo Rusku.²⁰⁰

Největším problémem v prvních březnových týdnech bylo pro Alexejeva samovolné vytvoření výborů u některých vojenských jednotek. Nátlakem přes Gučkova se mu sice podařilo přimět Sovět k odstoupení od podpory těchto akcí, ale chystaný *Rozkaz číslo dva*, který měl stanovit jednotné velení v armádě, nebyl schválen.²⁰¹ Podrážděně reagoval i Brusilov:

„Řekl jsem Lvovovi, že nechápu smysl práce emisarů Petrohradského sovětu, snažících se urychlovat rozklad armády jakoby z obavy před protirevolucí, jež prý by mohla vzniknout v důstojnickém sboru. Považoval jsem za nutné prohlásit, že já osobně i převážná většina důstojníků sami bez nátlaku jsme se připojili k revoluci a že jsme nyní všichni právě takoví revolucionáři jako oni.‘²⁰²

Jak vypadala situace v těchto prvních samovolných výborech, nám popisuje z Petrohradu plukovník Fomin:

„Praporní výbor si půjčil pro své zasedání velký sál. Nikdy předtím jsem neviděl tolik nezvaných hostů a neslyšel tak ohavné řeči, zlostné vystoupení a politické spory. Většina vojáků – členů výboru, byla přítomna na zasedání v kabátech,

¹⁹⁹ Armija bez discipliny. In PANOVA, A. I. (ed.). *Armija i politika: Oficerskij korpus v političeskoj istorii Rossii. Dokumenty i materialy 1917 – 1919 gg.*, s. 26 – 27.

²⁰⁰ PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 98; HOLZER, Jan. *Politický systém...*, s. 56; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 349 – 350; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 18 – 19.

²⁰¹ WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 246 – 290.

²⁰² *Vzpomínky na světovou válku a vlastní životopis. Vzpomínky a úvahy A. A. Brusilova*, s. 277 – 278.

všichni kouřili a pro nedostatek popelníků a plivátek v jednom dni pošpinili parket v sále k nepoznání. ²⁰³

Plné uzákonění Stavkou dostaly vojenské výbory až koncem března. Na jedné straně už sama existence výborů v jednotkách zaváděla v armádě duální systém moci a nepřímo tak zapříčinila rozpad její velitelské soustavy, ale na straně druhé sloužily výbory jako katalyzátory samovolných akcí vojáků a dokázaly tento rozpad účinně zadržovat. Brzy se staly živnou půdou pro intelektuály v uniformě, ale i pro málo vzdělané poddůstojníky s politickou minulostí. I když výbory důsledně dodržovaly politiku Sovětu ohledně dalšího vedení války, na vojáka působily příznivě, aby zachovával kázeň, hrdinné chování či dokonce souhlasil s červnovou ofenzívou. Díky volebnímu principu na demokratickém základě a číselné převaze vojáků byl počet důstojníků ve výborech značně omezen, ale tento stav byl později upraven předpisy, které zavedly důstojnické kvóty.²⁰⁴

Plukovník Choděv sarkasticky popisuje moc výborů nad vším a nad všemi. Jejich výbor vyslovil požadavek, že si mužstvo jako velitele přeje zařadit poručíka z jiného pluku. I přes absurdnost tohoto přání a konflikt s vojenskými předpisy bylo tomuto požadavku vyhověno. Ti z důstojníků, kteří nebyli opětovně vybráni na tento post, museli být pod dohledem kasáren a stále žili v nejistotě svého přeřazení k jiné jednotce jako řadoví vojáci.²⁰⁵

I když se, jako v tomto případě, výbory snažily zasahovat do autority velitelů, podporovaly také principy vojenských rozkazů a zákonů. Obecně platilo, že čím byla nižší úroveň výboru, tím byla větší možnost povstání jednotky. Navíc velitelský sbor jednotek zarputile bojoval proti přebrání jejich práv těmito orgány.²⁰⁶

Šilling později vzpomíná, jak byla u nich na frontě výborům přiznána jen omezená hospodářská funkce. Měly sledovat spokojenost vojáků a dohlížet na pravidelné rozdělování zásob. Všichni tak byli spokojeni a chod jednotky nebyl významně narušen:

„Do prvých dnů měsíce května nemůžu pokárat ani činnost výboru ani disciplínu vojáků. ²⁰⁷

Během několika týdnů bylo vydáno velké množství vládních reforem. Byla zaručena svoboda shromažďování, tisku a slova, zrušeno bylo omezení náboženství, třídy nebo rasy.

²⁰³ Pervye mesjacy posle Fevral'skoj revoljucii v zapasnom batal'one lejba – gvardii Izmajlovskogo polka. In VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 313.

²⁰⁴ WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 246 – 290.

²⁰⁵ VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 281 – 283.

²⁰⁶ WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 246 – 290.

²⁰⁷ Iz moich vospominanij s 3 marta 1917 g. po 1 janvarja 1919 g. In VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 329 – 333.

Byla vyhlášena všeobecná amnestie a zavedeno všeobecné volební právo. Policie byla podřízena místní samosprávě a spolu se zrušením trestu smrti byl reorganizován i soudní a trestní systém. Bohužel pro liberální vládu se však stále dařilo odsunovat tři nejdůležitější rozhodnutí pro další osud země. Šlo o provedení pozemkové reformy, přípravu voleb do Ústavodárného shromáždění a vyřešení dalšího pokračování války. První reakcí rolníků na pád starého režimu bylo samovolné zabírání půdy a drancování majetku šlechty. Venkov od těchto akcí neodradily ani sliby vlády, že pozemková reforma bude provedena co nejdříve. Masové zabírání panské půdy však začalo až v květnu 1917, kdy rolníky podpořili delegáti Prvního všeruského sjezdu rolnických sovětů a nový ministr zemědělství Viktor Michajlovič Černov. Volby do Ústavodárného shromáždění se nepodařilo dovést do vítězného konce celých osm měsíců a tento fakt také přispěl k pádu vlády, jelikož bolševikům dovolil přidat do svého programu napravení tohoto stavu. Ve svém přesvědčení o pokračování války do vítězného konce se vláda sice shodla s většinou vojáků a občanů Ruska, ale s dalším prohlubováním všeobecné krize byl tento postoj stále více kritizován.²⁰⁸

Po dlouhé cestě ze švýcarského exilu a díky Prozatímní vládou vyhlášené amnestii přijíždí 3. dubna na Finské nádraží v Petrohradu jeden z hlavních vůdců bolševiků Vladimír Iljič Lenin. Jeho trasa vedla za pomoci Němců přes jejich území do Švédska a odtud byl dopraven do Ruska. Německá diplomacie viděla za podporou Lenina a jeho bolševiků možnost působit rozvratně na nově se tvořící stát i jeho armádu na frontě. Byla hledána i možnost separátního míru s Ruskem, který by uvolnil německé jednotky z východní fronty. O tomto německém úsilí a nasazování agentů proti Rusku nám zanechává zajímavé svědectví praporčík 16. Sibiřského pluku Jermolenko, kterého Němci přemluvili k právě takovéto spolupráci.

„Návrh jet do Ruska propagovat a uspišit rozhodnutí o míru mě dali Němci 27. – 28. března. Přijal jsem tento návrh a chtěl jsem po příjezdu do Ruska všechno ohlásit a tím pokazit jejich práci v tomto směru. Nabídli mi přeletět v letadle ve Vladimir – Volyňském směru, kde budu vysazen v ruském týlu. Letadlo, ve kterém jsem měl letět, mělo mít zakryté německé identifikační znaky, aby po nás Rusové nestříleli. Toho času jsem také zjistil, že do Ruska bylo posláno

²⁰⁸ Obraščenie gos. dumy k oficeram i komandam nachodjaščichsja v Nikolaeve sudov. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 28 – 30; Otmena nacional'nych ograničenij pri proizvodstve v oficerov. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 52; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 98 – 101; HOLZER, Jan. *Politické strany...*, s. 196; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 348 – 351; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 20 – 24.

mnoho špiónů a také agentů na ničení mostů, podpálení skladů, obchodů a vojenských závodů. ²⁰⁹

Dále pokračujeme protokolem sepsaným s Jermolenkem po svém přihlášení ruským úřadům, kde dodává:

„Důstojníci německého generálního štábu Šadickij a Ljubers mi sdělili, že stejně tak agituje v Rusku agent německého generálního štábu a předseda ukrajinské sekce ‚Svazu osvobození Ukrajiny‘ A. Skoropis‘ – Joltuchovskij a Lenin. Leninovi bylo poručeno se snažit ze všech sil podkopávat důvěru ruského národa k Prozatímní vládě. Peníze na agitaci posílají přes jakéhosi Svendsona, zaměstnance německého velvyslanectví ve Stockholmu. ²¹⁰

Tyto dva dokumenty nám překvapivě odhalují, že přinejmenším již v květnu 1917 musely ruská kontrarozvědka a vláda vědět o německé podpoře Lenina a financování bolševické agitace. Nedostatek rozhodnosti a politické vyzrálosti se ale Prozatímní vládě stal osudným. Ještě ten večer po svém příjezdu seznamuje Lenin své bolševiky s textem napsaným během cesty ze Švýcarska, který brzy dostane název «dubnové teze». Navrhuje v nich ukončení války, rozpuštění armády a vyzbrojení dělnictva. Prozatímní vládě odmítl vyjádřit podporu a místo toho prosazoval předání moci do rukou sovětů. Mezi jeho další návrhy patřilo znárodnění půdy, vytvoření nové národní banky pod dohledem sovětů což mělo platit i pro průmysl a hospodářství země. Němci byli nadšeni. ²¹¹

Vojáci se zdáli být stále náchylnějšími k požadavkům bojových akcí. Brzy v dubnu započal tisk propagandistickou kampaň se slogany jako «Válka do úplného vítězství!» nebo «Vojáci do zákopů, dělníci ke strojům!» K těmto akcím byl vyzván i Sovět, aby projevil podporu vládnímu úsilí mezi svými příznivci. ²¹²

Ještě v březnových dnech kárají vojáci 617. Zborovského pluku své kolegy a dělníky v týlu: *„Už není čas na oslavy, je potřeba pro nás vyrábět materiál a munici.* ²¹³

A i další pokračují v hněvivém kárání:

²⁰⁹ Pokazanija praporščika Ermolenko. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 57 – 58.

²¹⁰ Lenin, Ganeckij i K.. – špióny! In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 138.

²¹¹ PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 116 – 121. FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 371 – 375.

²¹² WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 291 – 331; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 122; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 368 – 369 a 380; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 20 – 24; Vozzvanie voennogo ministra k obščestvennym organizacijam i k služuščim v nich officeram. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 90; Sobranie officerskich deputatov. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 92 – 93.

²¹³ ČAADAJEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 18 – 19.

„Vaše požadavky na velmi vysoké platby za vaši práci jsou zcela bezvýznamné. V tomto roce velké národní pohromy – války, kdy spása naší vlasti záleží na produktivitě továren, jejich práce se nemůže zpomalit nebo zastavit. Naši obránci potřebují chleba, aby získali sílu odrazit nepřítel, potřebují oblečení, aby se uchránili před umrznutím v chladném mokřém příkopu, potřebují náboje a munici k ubránění vlasti.“²¹⁴

Jako alternativu k požadavku vlády, která chtěla další spolupráci se Spojenci získat carskou diplomacií už dohodnutou odměnu v podobě zisků Konstantinopole a Dardanel na Turecku, prosazoval Sovět válku do vítězného konce uzavřenou mírem, který nebude podmíněn anektováním nějakého území či náhradou škod. Tento akt opět zavedl nebezpečnou dualitu ve vedení na frontě, neboť vojenské výbory se přiklonily k míru navrženému Sovětem. Navíc došlo k nebezpečnému rozdělení mezi zastánce «buržoazního míru», prosazovaného většinou důstojnictvem, a «míru bez anexí a kontribucí», preferovaného výbory a prostými vojáky. Lenin se už v dubnu se svými bolševiky pokusil změnit stav věcí. V reakci na prohlášení Pavla Nikolajeviče Miljukova ke Spojencům, ve kterém potvrdil, že bude pokračovat v závazcích a válečné politice předchozí vlády, vypukly 20. až 21. dubna v Petrohradu pouliční demonstrace převážně vojenských jednotek.²¹⁵

Nespokojenost s vládou se odrazila také ve velkém množství dopisů vojáků vládě:

„Miljukov chce dobýt celou zeměkouli. A kdo bude dobývat? Vojáci trpí hladem, jí takové potraviny, od kterých může onemocnět nenáročný dobytek, natož pak člověk. Je také potřeba děl a granátu a také jiného vybavení u nás, abychom převyšovali Němce. Nyní už vojáci vědí, jak jich krutě oklamala stará vláda, kolik padlo z nás, vojáků, ve zbytečných masakrech a nyní už, když nás hezky burcuji tito páni Miljukovové a Brusilovové, sotva jim důvěřuje.“²¹⁶

Nebo: *„Slyšeli jsme, že chcete válku a podpořit naše drahé Spojence. Dobrá tedy, můžete si jím pomoci sami!“²¹⁷*

A další pokračují ve stejném tónu:

„Jednou chcete bojovat do vítězného konce, ale bratři, je třeba se starat a ne za zády vlastních přátel bránit vlast. Páni poslanci, žádali jsme vás – jestli někdo

²¹⁴ STEINBERG, C. d., s. 109 – 110.

²¹⁵ WILDMAN, Allan K. C. d., s. 291 – 331; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 122; FIGES, Orlando. C. d., s. 368 – 369 a 380; KENEZ, Peter. C. d., s. 20 – 24.

²¹⁶ ČAADAJEV, O. N. (ed.). C. d., s. 42 – 43,

²¹⁷ STEINBERG, C. d., s. 119 – 121.

nezná náš život, ať přicestuje a podívá se, jak žijeme, a poptá se nás, jaké jsou naše trable. Mně je dvacet tři let a nestojím ani za šedesátiletého starce. ²¹⁸

Myšlenka pozvání poslanců do zákopů nebyla ojedinělá:

„Všimněte si těch lidí, kteří trpí v zákopech. Běžte dál do jejich postavení. Jak jim je? Na co myslí?“ ²¹⁹

Bolševici vycítili příležitost, přidali se k demonstrujícím a pohotově k nim připojili svá hesla o rezignaci vlády a předání veškeré moci Sovětům. Krize byla zažehnána bez použití násilí, i když tuto možnost chtěl uplatnit hlavně velitel Petrohradského vojenského okruhu Lavr Georgijevič Kornilov. Sovět se vložil do situace, demonstrace odsoudil a stávkující se rozešli. Těch několik mrtvých a raněných z těchto dvou dnů měl na svědomí boj stávkujících s monarchisty a pravicovými vlastenci. I po zažehnání tohoto nebezpečí ale stále pokračoval rozpad uvnitř vlády a 26. dubna vydává Prozatímní vláda prohlášení o své vlastní nemohoucnosti vést zemi dále. ²²⁰

Odstoupení Miljukova a ministra války Gučkova spolu s hrozbou ozbrojených střetů v ulicích Petrohradu přimělo Sovět změnit názor a tak šest jeho poslanců přijalo 5. května místa ve vládě. Premiérem stále zůstával kníže Lvov a ministrem války se stal Alexandr Fjodorovič Kerenskij, který se jako jediný zástupce Sovětu v minulé vládě na toto místo posunul z postu ministra spravedlnosti. Tato květnová dohoda a z ní vzniklá koaliční vláda načas zmírnily krizi vyvolanou duálním systémem moci a představovaly také poslední pokus o partnerství se sociálními proudy. Pozici Sovětu tato koalice ale neprospěla. Později lid svaloval vinu na jeho vládní poslance za neschopnost vlády dosáhnout významných reforem či míru a ztratil důvěru v celý orgán a bolševici toho využili ke své propagaci a začali mezi lidmi razit své heslo boje za chléb, půdu a mír. ²²¹

Lenin počítaje stále s násilným převzetím moci provedl rozsáhlou propagandu nejen v týlu, ale i na frontě, aby si naklonil vojáky jakožto oporu vlády. Za německé peníze byly tištěny noviny ve stotisícových nákladech a rozdávány vesměs zadarmo. Kromě Lenina v nich hojně publikovali i jiní přesvědčiví demagogové jako Lev Davidovič Trockij, Vaclav Vaclavovič Vorovskij, Anatolij Vasiljevič Lunačarskij, Vladimir Alexandrovič Antonov –

²¹⁸ ČAADAJEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 38 – 39.

²¹⁹ TAMTÉŽ, s. 25 – 28.

²²⁰ WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 291 – 331; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 122; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 368 – 369 a 380; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 20 – 24.

²²¹ S'ezd officerskich deputatov. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 100 – 107; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 122 – 123; HOLZER, Jan. *Politické strany...*, s. 196; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 369 – 371; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 20 – 24.

Ovsejenko a další. Pomocí těchto prostředků se postupně podařilo část vojáků příznivě naklonit k naslouchání bolševické propagandě.²²²

Jako její názorný příklad nám poslouží několik vět z článku o revolučním důstojnictvu, který vyšel v *Pravdě* už 10. března:

„Není pro nikoho tajemstvím, že v Petrohradě revoluční vojsko zvítězilo bez důstojníků. Zejména vyšší velitelský sbor ve většině případů projevil «zdrženlivost» od aktivních revolučních činů. Nyní se všude mluví o zapojování důstojnictva k revoluci, o co se zejména snaží buržoazní vrstvy společnosti, aby přebraly další směr revoluce do svých rukou. Proto je úlohou moderního revolučního hnutí vytvoření vlastního revolučního důstojnictva. Četaři, seržanti, praporčíci a další, kteří v revolučním boji vynikali z mužstva, musejí být povýšeni na důstojníky. Všichni z důstojníků, kteří se podíleli na povstání, musí být povýšeni a dosazeni na zodpovědné posty. Všichni podezřelí sluhové starého režimu, kteří se «také» připojovali k revoluci, musí být nahrazeni správnými revolučními lidmi. Zodpovědné funkce musí být předány revolučnímu důstojnictvu. Mimo to, jak bylo rozhodnuto v Sovětu dělnických a vojenských delegátů, ve všech armádních částech musí vzniknout z revolučních vojáků a důstojníků rotní, praporní a další výbory a tyto výbory musí bedlivě sledovat to, aby vojákům neveleli zjevně nebo skrytí stoupenci starého řádu, aby byla do posledního provedena čistka v armádě, stejně jako v jiných resortech. Jmenované výbory by mohly navíc zavolat vojáky k ochraně revoluce.“²²³

Ale ne všichni naslouchali sladkým slovům bolševické propagace:

„K našemu zármutku slyšíme výzvy ‚pryč s válkou‘ a některé z orgánů bolševiků, jako například Pravda, dokonce burcují, ať nevěříme Prozatímní vládě. Čteme takové výzvy s bolestí v srdci a odmítáme chápat politickou vyzrálost takových lidí. S těžkým pocitem se ptáme sebe: ‚Je toto výsledek neporozumění současných událostí nebo jednoduše provokace?‘“²²⁴

Dne 16. května se prakticky vzbouřila námořní základna v Kronštadu, protože její výbor, ve kterém měli většinu radikální bolševičtí námořníci, se prohlásil svrchovanou mocí a odmítl poslušnost Prozatímní vládě a jí jmenovanému komisaři. Posádka byla vyzývána, ať

²²² PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 124 – 125; Predislovie In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 23.

²²³ Revoljucionnaja armija i oficerstvo. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 30.

²²⁴ Oficery i soldaty 1 – go Artillerijskogo parkovo divizionu prinjali rezoljuciju, v kotoroi, meždu pročim, govoritjsja... In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 95.

hodí pušky do vody, zanýtuje děla, porouchá ukotvení min a jinak poškodí vojenská zařízení. Úspěšné vyjednávání s námořníky vedl zástupce Sovětu Iraklij Georgijevič Ceretěli a díky němu byl tento výnos 24. května odvolán a základna se vrátila pod pravomoc vlády.²²⁵

Po ukončení vzpoury vyhlásili námořníci k vládě své radikální požadavky, v nichž lze objevit odraz bolševického programu:

- 1) Poslat Gileviče a Gučkova do vězení,
- 2) «Mikuláše krvavého» s jeho přísluhovači poslat pod dozor posádky v Kronštadu,
- 3) svolat všeruský sjezd frontových delegátů do Kronštadu,
- 4) organizovaně zkonfiskovat a odevzdat místním výborům pro zpracování a obhospodařování společnými silami všechnu *pomeščickou*,²²⁶ církevní, údělnou a panovnickou půdu, zkonfiskovat všechny zemědělské prostředky a živý i mrtvý inventář,
- 5) provést převzetí moci Sovětem vojenských a dělnických delegátů (jelikož oni jediní jsou schopni vyvést zemi z rozvratu, který zde panuje v současné době),
- 6) bez otálení zkonfiskovat elektrárny v Kronštadu ve prospěch rolnického sovětu.²²⁷

Kerenskij se ujal svých povinností jako ministr války energicky. Na polovinu června naplánoval ofenzívu, protože nejen on věřil, že případný úspěch by značně pozvedl morálku vojska na frontě a obyvatel v týlu všeobecně, zažehl by patriotické nadšení a konečně by pomohl vyvinout nátlak na Němce k uzavření míru. Pro tyto důvody byla ofenzíva částečně podporována i Petrohradským sovětem. Pro její provedení si Kerenskij vybral Brusilova, známého svým útočným duchem a úspěchy minulého léta. Brusilova navíc jmenoval vrchním velitelem ruské armády, který tak v této funkci nahradil generála Alexejeva.²²⁸

Avšak vojáci už nebyli ochotni provádět útočné operace a začaly se projevovat zajímavé rozpory v jejich chování. Na jednu stranu byli sice příkladně vlastenečtí, ale na stranu druhou už nechtěli dále bojovat ve válce. Nebylo výjimkou, že mužstvo přebývajících v záloze souhlasilo s válkou do vítězného konce, ale následně odmítlo zaujmout pozice v přední linii.

²²⁵ ČААДАЕВ, О. N. (ed.). *C. d.*, s. 64 – 65; *S'ezd oficerskich deputatov*. In ПАНОВ, А. I. (ed.). *C. d.*, s. 151 – 154; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 381.

²²⁶ Ruská pozemková šlechta.

²²⁷ Товарищам матросам, солдатам и офицерам Kronštada. In ПАНОВ, А. I. (ed.). *C. d.*, s. 54.

²²⁸ FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 381; WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 332 – 333.

Od konce března do května bylo zaznamenáno více jak dvacet případů neuposlechnutí rozkazů a následných vzpour. Většina z nich byla spojena s neochotou nastoupit do zákopů, provádět pracovní povinnosti nebo se přesunout na jinou část fronty. Typické byly stížnosti na nedostatečné vybavení, šatstvo či palebnou sílu.²²⁹

Jedním z častých požadavků v dopisech, psaných po celé jaro, je žádost o zvýšení žoldu vojáka. Výzva z jednoho vojenského výboru nám také prozradila sumu, kterou voják pobíral:

„Vzpomeňte na ty, kteří jsou v zákopech, soudruzi, pod hrozbou smrti, zranění a nelítostného zajetí, kteří se obětují pro vlast a ne pro dva nebo tři tisíce rublů, ale pro sedmdesát pět kopějek za měsíc! Neznámý mužik sedí v zákopu a bez jakékoli dohody, která by mohla být potupná v tomto čase, dělá svůj velký skutek bez reptání.“²³⁰

Pro srovnání platu vojáka se mzdou týlového dělníka, k tomu ještě zajatce, nám dobře poslouží vzpomínky Josefa Dufky:

„Práci jsme dostali dosti obstojnou, v koželužně. Vydělali jsme denně jeden rubl a dvacet kopějek a na stravu jsme si dávali padesát kopějek. Za čtrnáct dní jsem si koupil nové šaty a chodil jsem do města. Brzo jsem si zvykl na velkoměstský život. Koncem roku 1916 ruští dělníci, kteří pracovali s námi v té továrně, udělali stávku, k níž jsme se přidali i my. Policajtů tam bylo hned plno. Přece nám byla mzda zvýšena na dva ruble denně a mimo toho jsme měli většinou práci od kusu. Vydělali jsme si tak až pět rublů denně.“²³¹

S rostoucí inflací a cenami výrobků nestačila tato směšná částka ani na pokrytí základní potřeby a radosti vojáka – tabáku, jak hořce poznamenal jeden z vojáků. Od dubna se v dopisech objevují náznaky proniknutí potravinové krize do armády a nedostatku zásob.

„Ofenzíva, ano ofenzíva, ale chleba dávají jen dva funty na den a koním skoro pranic nedávají, snad zlomek funta? S čím pak potom chtějí bojovat?“²³²

Krachující logistiku armády prozrazuje ojedinělá žádost vojáka 3. Kavkazského pluku z konce května:

²²⁹ *Revolucija i pobeda*. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 40; WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 333 – 346; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 397.

²³⁰ STEINBERG, *C. d.*, s. 109 – 110.

²³¹ DUFKA, Josef. *Přál jsem si mít křídla: Vzpomínky hluckého legionáře z let 1915 – 1920*. Tomáš Ježek – Ottobře 12: Velehrad, 2002.s. 37 – 40.

²³² ČAADAJEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 25 – 28. Něco kolem 0. 8 kilogramu.

„Páni poslanci, nastávají nám horké dny. A my všichni tady chodíme v beranicích, že už nás od horka bolí hlavy. Jako za starého režimu se vydávají čepice v říjnu a beranice v lednu. Přátelé, pošlete nám čepice.“²³³

Že to nebyla toho konce jara a začátku léta ojedinělá žádost, svědčí i prosba vojáka Jegorova z 81. Sibiřského pluku:

„Nám v Oděse je hanba chodit po venku. Čtyřicet stupňů vedro a my v zimních beranicích, kabátech a v anglických botách.“²³⁴

Oblíbenou praktikou celého jara bylo nasazení policie na frontu místo vojáků. Její četnost svědčí o výsadním postavení tohoto státního orgánu na žebříčku nenávisti frontového vojáka. Zvláštní třídou byli ratniki, kteří toužili, více než ostatní, co nejdříve se dostat domů. Jejich hořkou situaci nám více přiblíží následující dopis jednoho z nich:

„Prvním rokem války jsme ztratili své první syny a nejlepší prostředky našeho zaopatření. Byli jsme donuceni vzít naše otce a společně s nimi se postavit k ochraně vlasti.“²³⁵

A jeho stejně starý spolubojovník dodává:

„Proč však druhá třída jen kvete? Ať si také jednou přičichnou ke střelnému prachu. Ani si ještě nezasloužili kaši od nové vlády a už odjíždějí domů. A my vojáci, což nemáme také rodiny, což my pole neoséváme, což si nezasluhujeme za dva roky služby být druhou třídou ratniki?“²³⁶

Demoralizace jednotek, v březnu tak vzácná, se v dubnu začala projevovat stále častěji, až v květnu nabrala charakter doslova epidemie. Už právě v květnu začal být mezi vojenskými jednotkami pozorován slabý vliv bolševických hesel a agitátorů, ale jejich noviny určené převážně vojákům na frontě, *Soldatskaja pravda* a *Okopnaja pravda*, ještě nebyly na frontě tak rozšířené. „Litujeme toho, že pouze pár novin jako je Pravda dojde k nám do zákopů,“²³⁷ píšou vojáci z fronty, ale takovéto ohlasy byly spíše výjimkou.

V této době totiž stále ještě převládal odpor proti bolševickému míru za každou cenu, jak nám dosvědčuje i jedna příhoda z Petrohradu:

²³³ TAMTÉŽ, s. 47.

²³⁴ TAMTÉŽ, s. 71.

²³⁵ TAMTÉŽ, s. 67.

²³⁶ ČAADAEV, O. N. (ed.). C. d., s. 47.

²³⁷ STEINBERG, C. d., s. 124.

„Mluvil voják, který prohlásil, že je třeba válčit se vším úsilím a do vítězného konce. A když bolševický řečník namítal, že voják je nedostatečně věrný svému prohlášení, moře lidu na náměstí zabučelo hrozivě na protest proti bolševikovi. Jeho argumenty proti válce poslouchaly netrpělivě a skoro hněvivě.“²³⁸

Jako odpověď na nové vypuknutí násilných vzpour v polovině května požadoval Alexejev obnovení starého vojenského zákoníku. Vláda schválila přepracovanou *Deklaraci práv vojáků*, kterou původně navrhla vojenská sekce Petrohradského sovětu, a upravila ji k mírnému pozvednutí autority velení. Reagovala tak na časté stížnosti důstojníků a potřebu provést zpřísnění disciplíny před nadcházející ofenzívou. Deklarace obsahovala práva *Rozkazu číslo jedna*, ale také obnovovala pravomoc frontových důstojníků včetně využití tělesných trestů. Nicméně mnozí vojáci viděli v deklaraci pokus obnovit starý disciplinární systém. Tento fakt značně nahrával bolševické propagandě.²³⁹

Nežádoucím elementem na frontě bylo také zprvu spontánní, ale později i organizované sbratřování se s nepřítelem, který těchto situací v plné míře využíval k výzvědné činnosti a neváhal takové snahy podporovat.²⁴⁰

Zhoubné následky tohoto jednání na ruského vojáka nám ukazuje text dopisu od 64. Divize:

„Ukazuje se, že to nejsou naši nepřátelé, ale naši nevinní bratři, kteří nám nic nedluží a my jim také ne. Neměli bychom jeden na druhého útočit. Rakušané denně vysílají z jejich zákopů do našich: Rusové, nestřílejte, uzavřeme mír! Je to pravda, potřebujeme mír.“²⁴¹

Zvláště Němci využili defenzivní nálady ruských vojáků a dovolili si z východní fronty spoustu jednotek odeslat na západ, což neušlo pozornosti ruských hlídek a vojáci těmito argumenty podpírali žádosti o ukončení bojů. Bylo proto v německém zájmu takové nálady nejen rozdmýchávat, ale i udržovat. Prozatímní vláda takové jednání ostře odsoudila. Bolševická propaganda nepochybně stála na straně svého živitele, jak nám dokazuje článek z *Pravdy*:

„Promiňte, že vojáci, které odeslali prospěcháři imperialisté v syrové a studené zákopy pro udržování války, pro přímou účast v ní, pro prolévání své

²³⁸ *Revolucija i pobeda*. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 40.

²³⁹ *Prikaz voennogo ministra armii i floty*. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 135 – 138; WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 333 – 346; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 397.

²⁴⁰ WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 346 – 372; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 125 – 126; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 390 – 400; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 20 – 24; *Četvrtýj god vojny (1917 g.)*. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 296 – 298.

²⁴¹ STEINBERG, *C. d.*, s. 117 – 119.

«nepřátelské» krve, se náhle místo toho začínají bratříčkovat s německými dělníky a rolníky ve vojenských kabátech, navozují s nimi dobré sousedské vztahy a tímto samým ruší bitvy, kazí válku. Nelze uvěřit, že generalita nevidí únavu válkou, nevidí všeobecnou touhu vojáků rychle skončit s válkou a vrátit se domů, nevidí revoluční nálady vojáků, kteří z našich zákopů už přeskočili do zákopů německých a upevňují sbratřování.»²⁴²

Všeobecně však Rusové byli proti takovému jednání:

„Bohužel tyl a obzvláště Petrohrad nejsou zcela jasně informováni o tom, co probíhá na frontě. Hle přede mnou je jedna z těchto rezolucí, ve které se říká, že sbratřování na frontě je nejenom žádoucí, ale že je ho třeba správně zorganizovat. Němci, proto aby vyzvěděli všechny pozice našeho frontu, nemusí vynaložit ani jeden granát, ani jednu kulku, ani jednoho člověka. Vyvěsí bílou vlajku a naši dobromyslní zemljačci²⁴³ táhnou k nim do zákopů. Protivníkovi nezbyvá, než jen zapisovat čísla na náramenících a je pro něho všechno jasné. Němci, samozřejmě jak by nás mohli přechytračit, nejprve než jdou k nám do zákopu, obezřetně strhávají své vlastní nárameníky. Mluví se, že je třeba jít k Němcům, abychom je přivedli k revoluci a propagovali mezi nepřátelskými vojáky ideu svobody. Nevím, zda dobře nebo špatně přesvědčují naši zemljačci, avšak já sám jsem viděl, jak se mnohdy vraceli z německých zákopů namol opilí.»²⁴⁴

Od vypuknutí Únorové revoluce trpěly všechny ruské jednotky větší či menší mírou dezercí. Po jejím největším nárůstu v březnu roku 1917 přišlo poměrně ustálené období trvající až do začátku června, kdy se počty vojáků utíkajících domů opět zvýšily. V březnu bylo mnoho vojáků zachvácano pověstmi o rozdělování půdy, násilím na venkově či obavami o své rodiny. Parcelování půdy bylo také hlavním tématem prvních dopisů, které začal Sovět dostávat od vojáků bezprostředně po svém vzniku. Mnoho z nich se ale po návratu domů, když se přesvědčili o nepravdivosti těchto pověr, vrátilo zpět ke svým jednotkám. Březen má tak ze všech měsíců největší počet opět se navrátivších vojáků. Bez možnosti vojenských trestů pro tyto provinilce se vláda snažila vymyslet jiné způsoby jejich potrestání. Dezertéři tak byli v březnu označováni za přívržence starého režimu, ale tento strašák přestal brzy působit. Až na začátku června schválila Prozatímní vláda po předchozí domluvě výnos,

²⁴² Generaly protiv bratanija. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 83 – 85.

²⁴³ Hanlivé označení pro ruského vojáka, často používané také českými legionáři.

²⁴⁴ Soveščanie delegatov s fronta. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 96.

kterým byli dezertéři potrestáni zbavením nároků na půdu a odebráním možnosti hlasovat do Ústavodárného shromáždění, a jejich rodinám byla odeprána státní podpora. V důsledku těchto kroků došlo sice ke zpětnému návratu některých z nich, ale jejich přítomnost zpátky na frontě měla spíše negativní efekt.²⁴⁵

Květnové vzpoury byly jen předzvěstí toho, co v plné síle vypukne v červnu v souvislosti s chystanou ofenzívou. Vojenské jednotky se tak přestávaly stávat hrozbou pro nepřítele, ale spíše pro vlastní zemi.²⁴⁶

„Na počátku května vypověděla vojska na všech frontách poslušnost a nebylo možno působit na ně žádnými donucovacími prostředky. I jmenovaných komisařů poslouchali vojáci jen potud, pokud jim přitakávali, ale jakmile šli proti nim, odpírali vykonávat jejich rozkazy. Například 7. Sibiřský armádní sbor, přeložený z pozic do týlu, aby si odpočinul, břitce odepřel vrátit se na frontu po skončení oddychu a prohlásil svému komisaři Borisovi Savinkovu, že si přeje táhnout do Kyjeva na další oddych a nepomohlo ani jeho přemlouvání ani hrozby. Takových případů bylo mnoho na všech frontách.“²⁴⁷

Neuposlechnutí rozkazů, nevystředění jednotek na pozicích, odmítnutí jakékoliv činnosti na frontě, snad jen kromě schůzování, takové bylo jednání velkého množství jednotek. Jedním z hlavních požadavků bylo uzavření míru, zatím ještě «bez anexí a kontribucí». Bolševický požadavek míru za každou cenu nebyl ještě ve vlastenecké duši ruského vojáka respektován.²⁴⁸

Sám Kerenskij a ostatní delegáti objížděli v květnu frontu a povzbuzovali vojáky plamennými a patriotickými proslovy. Takto promluvil ministr války na sjezdu důstojnických delegátů:

„Vzal jsem na sebe těžké břemeno a také velikou čest postavit se do čela ozbrojených sil státu. Bude pro mě nutná vaše podpora, abych řídil tyto síly na cestě k dosažení svobody. Dnes v noci jedu na frontu a povím krvácejícím

²⁴⁵ S'ezd officerskich deputatov. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 148 – 151; WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 346 – 372; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 125 – 126; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 390 – 400; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 20 – 24; Četvrtýj god vojny (1917 g.). In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 296 – 298.

²⁴⁶ WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 346 – 372; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 125 – 126; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 390 – 400; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 20 – 24; Četvrtýj god vojny (1917 g.). In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 296 – 298.

²⁴⁷ *Vzpomínky na světovou válku a vlastní životopis. Vzpomínky a úvahy A. A. Brusilova*, s. 265 – 266.

²⁴⁸ 5 Ijunja (23 Maja) 1917 g. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 159; Gvardii finljandskij zapasnyj batal'on. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 147 – 148; WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 346 – 372; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 125 – 126; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 390 – 400; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 20 – 24; Četvrtýj god vojny (1917 g.). In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 296 – 298.

*bratřům: „Jsme všichni s vámi, a když budete vysílení, při první vaší prosbě obsadíme vaše místa a umřeme za štěstí národa.“*²⁴⁹

Ale vůle bojovat a hlavně přesvědčení už vyprchaly. Jediné, co vojáci chtěli, bylo ukončit válku a jít domů. Jejich vojenské výbory je alespoň částečně podpořily vyhlášením frontové pasivity a neútočení. Tuto rozladěnost ještě zvyšovala rozpolcenost Sovětu, který vojáky sice nabádal hrdinně vzdorovat nepříteli, ale na druhou stranu někteří jeho členové válku odsuzovali jako ryze imperialistickou.²⁵⁰

Sověť si za tuto politiku získal ze strany Brusilova příkré odsouzení:

*„Jediné, co se mi nedařilo, bylo dostat od jednotek slib, že budou nastupovat a útočit na nepřátelské pozice. Tu již vystupovala na jeviště slova «bez anexí a kontribucí» a dále se nedalo nic dělat, neboť to byly v podstatě výmluvy, založené na strachu o vlastní život. Chápal jsem stanovisko bolševiků, neboť ti hlásili ‚pryč s válkou a okamžitý mír za každou cenu‘, ale naprosto jsem nedovedl chápat taktiky eserů a menševiků, kteří první rozložili armádu prý proto, aby zamezili kontrarevoluci, což nijak lichotivě nesvědčilo o jejich znalosti duše vojácké masy a zároveň chtěli, aby se pokračovalo ve válce až do plného vítězství.“*²⁵¹

Generál Šilling, poté co k ní byl v květnu převelen, popsal bouřlivou situaci u 4. Finské divize, jejíž dva pluky odmítly nastoupit na pozice. Přiblížil se proto na shromáždění jednotky a snažil se zjistit důvody jejich odmítnutí.

*„Jaký smysl pro nás má jít na pozici a ještě dokonce před samotnou ofenzívou? Práci – tu my uděláme a polovinu ještě i Němci pobijí. A nám potom nic nedají, ani Kříž svatého Jiří, ani vyznamenání, ale dřevěný kříž, který nám pravoslavné křesťanstvo zajistilo,“*²⁵²

dostalo se mu odpovědi.

Generálovi se sice podařilo oba pluky přesvědčit k návratu na pozice, ale neuběhlo ani pár dnů a opět začaly problémy. Jedna z jednotek odmítla vykonat rozkaz, tentokrát pracovní

²⁴⁹ Съезд офицеров в Петрограде. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 99 – 100.

²⁵⁰ WILDMAN, Allan K., *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace.* Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 36 – 72; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 381 – 383; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 126; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 24 – 26.

²⁵¹ *Vzpomínky na světovou válku a vlastní životopis. Vzpomínky a úvahy A. A. Brusilova*, s. 265 – 266.

²⁵² *Iz moich vospominanij s 3 marta 1917 g. po 1 janvarja 1919 g. In 1917 god v sud'bach Rossii i mira. Fevral'skaja revoljucija*, s. 333 – 338. Vysoké vojenské vyznamenání.

povinnosti při kopání zákopů. Šilling následně z pluku vybral asi osm set vojáků, kteří se nejvíce bouřili, a rozhodl se je poslat do týlu. Reakcí na tento akt byl příjezd armádního komisaře Kirijenka, který se pokusil přesvědčit vzbouřené vojáky k návratu do práce:

„Shromáždil všechny střelce a začal jim vykládat o povinnosti, cti, přísaze a jiných věcech, ale začali mu odpovídat výkřiky: ‚Buržouste, klid’ se, nás nenapálíš, nikam nepůjdeme!’ Vidí marnost svého přemlouvání a definitivně kapituluje. Sundá si čepici, hodí jí na zem a zakřičí na vojáky: ‚Já – buržoust! Já, který seděl na galejích pro to, že jsem se domáhal pro vás svobody! Jděte všichni k čertu!’ Sedl do automobilu a odjel.“²⁵³

Marnost tehdejší situace výstižně popsal ve svých pamětech Brusilov:

„Je pravda, že když Kerenskij objížděl frontu, vítali ho téměř všude srdečně a mnoho mu slibovali. Ale když došlo na skutky, tak vojska, co dobyla nejdříve nepřátelských zákopů, vracela se následujícího dne samovolně zpět. Prohlašovali, že se vracejí na své staré pozice, protože «anexí a kontribucí» není dovoleno vymáhat a ve válce až do plného vítězství nesmí být pokračováno. A když nepřítel zahájil ofenzívu, vyklidily naše armády bez odporu své pozice a ustoupily.“²⁵⁴

BOUŘLIVÉ LÉTO

Bolševici posilováni ve svém odhodlání činností některých radikálních skupin, jako například námořníky v Kronštadu nebo stranickou organizací ve Vyborgu, se rozhodli uskutečnit 10. června ozbrojenou demonstraci, která měla Prozatímní vládě demonstrovat jejich sílu. Lenin a jeho spolustraníci se snažili využít příznivé situace, kdy se vojenské jednotky bouřily proti připravované ofenzívě. Názory na provedení této demonstrace stranu rozdělily do dvou táborů - oponenti Lenina namítali, že strana ještě nemá pro ozbrojené vystoupení proti vládě dostatečnou podporu mas. Dne 8. června začali dělníci některých petrohradských továren stávkovat na protest proti pokusům vlády vyhnat z města anarchisty, jejichž sídlem se stala Durnovova vila v jedné ze čtvrtí Petrohradu. Anarchisty proti vládním jednotkám přišla posílit malá skupina ozbrojených kronšadtských námořníků. Na hrozbu ozbrojeného střetu Petrohradský sovět zareagoval a jakékoliv demonstrace zakázal. Bolševici

²⁵³ TAMTÉŽ.

²⁵⁴ *Vzpomínky na světovou válku a vlastní životopis. Vzpomínky a úvahy A. A. Brusilova*, s. 265 – 266; WILDMAN, Allan K. *C. d.*, s. 346 – 372; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 125 – 126; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 390 – 400; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 20 – 24; *Četvrtýj god vojny (1917 g.)*. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 296 – 298.

se neodvážili postavit moci a podpoře Sovětu, a tak byla tato násilná akce odvolána, i když podle chlubivých slov jejich vůdců již naposledy. Sám Petrohradský sovět svolává na 18. červen demonstraci širokých mas na podporu jednotné koalice všech levicových stran včetně bolševiků. Na transparentech se objevují bolševická hesla volající po předání moci sovětům, přestože většina z přítomných Lenina nepodporuje.²⁵⁵

Někdy v červnu vyčítá nespokojený vojenský výbor stávkujícím dělníkům:

*„Ale vy, soudruzi dělníci, se nechcete sjednotit. Nechcete se postavit jako zeď, která bude chránit rodnou vlast. Ceníte si tolik své vlastní kůže a zapomináte, že váš osud je v našich rukou. Tím, že se nepřipojujete k armádě a nepodporujete své kamarády v zákopech, odsuzujete je k smrti. Ty muže, kteří plnili těžkou a složitou povinnost své vlasti.“*²⁵⁶

Mezitím vrcholily přípravy na nadcházející ofenzívu. Celé prapory a divize se bouřily proti jejímu uskutečnění a morálka razantně poklesla. Velmi cenný pohled na chaotickou situaci v Rusku těsně před ofenzívou nám zanechává Jan Řehounek:

*„Do Kyjeva jedu na střeše vagónu – vlak je do nemožnosti přečpaný ruskými vojáky utíkajícími z fronty. Z Kyjeva do Bobrujska jedu na schůdkách připoutaný řemenem, abych nespádl. Cesta byla nekonečná. Ještě nekonečnější bylo běhání po kancelářích štábu, teprve třetí den byla žádost vyřízena a my s Jendou přibíháme na nádraží v poslední chvíli, takže zase na schůdkách. Cestou spadlo ze střechy vagónu i ze schůdků několik lidí.“*²⁵⁷

Pohled na nálady ruských vojáků v té době se objevuje i v jedné poznámce v deníku Bedřicha Opletala:

*„Rusové nás nemají rádi – prý patříme k těm, kvůli kterým trvá válka tak dlouho. Jsme ve stálém nebezpečí, že se Rusové smluví s nepřítelem a jednoho krásného dne si pro nás Němci jednoduše přijdou.“*²⁵⁸

Většina vojáků byla tak posedlá mírem, že podporovala kohokoliv, kdo přišel s plánem na ukončení války. Jednotky se tedy v této době začaly hromadně přiklánět k bolševikům

²⁵⁵ WILDMAN, Allan K., *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 36 – 72; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 381 – 383; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 126; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 24 – 26.

²⁵⁶ STEINBERG, C. d., s. 123 – 124.

²⁵⁷ ŘEHOUNEK, Jan. *Příběh legionáře. V zavšivené košili a se šrapnelem v těle kolem světa*. Jan Řehounek – Kaplanka: Nymburk, 2011, s. 40 – 41.

²⁵⁸ OPLETAL, Bedřich. *Anabáze hanáckého medika 1914 – 1920. Zápisky z velké války*. Ladislav Horáček – Paseka: Praha a Litomyšl 1998, s. 74.

a jejich slibům rychlého míru. Nebyl to ani tak úspěch bolševických agitátorů v zákopech, kterých ostatně nebylo mnoho, jako spíše přitažlivost některých jejich hesel, které si vojáci přečetli v novinách. Také jednotky shromažďované v rámci příprav k útoku dorazily ze zázemí již nakažené jejich propagandou.²⁵⁹

Dopisy ze začátku léta nám ilustrují jedinou touhu vojáka před chystanou ofenzívou: „*My, vojáci celého frontu, prohlašujeme toto písemně a žádáme hlasování o brzkém uzavření míru!*“²⁶⁰ Jiný pisatel nám objasňuje náladu na frontě: „*Ukončete válku pro spasení Ruska. Voják teď špatně nesmýšlí proti Německu, ale proti Kerenskému a všem ministrům.*“²⁶¹ Další dopisy potvrzují účinnost bolševické propagandy:

„*Nová vláda nám zakazuje na pozicích se scházet s Němci. My se scházíme s Němci proto, že chceme mír a oni tady přemýšlí stejně jako my. Nám je souzeno zde už tři roky sedět v bahně a vodě. I když je správné, že sbratřování nepatří na frontu, nic neuděláš, my chceme rychle mír.*“²⁶²

«Bolševizací» trpěl nejvíce Západní a Severní front, kdežto Jihozápadní a Rumunský až tak zasaženy nebyly. Příčinou byla velká vzdálenost od velkých městských center a také dodávání rekrutů, u kterých převažovalo spíše nacionální cítění.²⁶³

Takto nám Brusilov potvrzuje zkaženost jednotek bolševickými hesly:

„*Jako nejvyšší velitel navštívil jsem celý Západní a Severní front, abych se přesvědčil, jaká jest tam situace, a shledal jsem, že obrana státu jest zde ve stavu značně horším než na Jihozápadním frontu.*“²⁶⁴

„*Pokud nestačíte zásobit armádu, tak potom není třeba bojovat, je třeba skončit to zlé dílo. Vy nás oblbujete, jak malé děti, že je třeba dobýt svobodu dětem a ano i našim vnukům. Nač je mi tedy svoboda, když mě zabijí. Já sám jsem ještě dítě a teď potřebuji svět a svobodu.*“²⁶⁵

Těmito slovy popisuje neznámý voják hořkou pravdu těchto dnů. A jelikož prosby nejsou vyslyšeny, na řadu přicházejí výhrůžky:

²⁵⁹ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace.* Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 3 – 89; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 401 – 402; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 126.

²⁶⁰ ČAADAEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 78 – 79.

²⁶¹ TAMTÉŽ, s. 88.

²⁶² TAMTÉŽ, s. 84 – 85.

²⁶³ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace.* Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 36 – 72.

²⁶⁴ *Vzpomínky na světovou válku a vlastní životopis. Vzpomínky a úvahy A. A. Brusilova*, s. 278.

²⁶⁵ ČAADAEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 84 – 85.

„Ostatně, pokud vy nevezmete naši prosbu, tak fronta bude chráněná částečně našimi kamarády a zbytek všichni půjdou do Ruska a nenecháme naživu ty, kteří odporují rozhodnutí o brzkém míru. Nám páni důstojníci říkají: ‚Kamarádi vojáci, pokud chcete bránit svobodu, tak je třeba aspoň jeden úder udělat a mluví se, že i svět tak udělá.‘ Pokud si však dáme říci a uděláme jeden dva útoky, tímto se nepřiblížíme k míru, jen znepokojíme nepřítele a on nás pobije.“²⁶⁶

Ruské vojáky znepokojovaly také špatné zprávy z domova o zhoršujících se životních podmínkách jejich nejbližších. Myšlenky své i svých spolubojovníků ve dnech před chystanou ofenzívou nám krásně vylíčil Ivaničkin z 25. Krasnojarského pluku:

„Přátelé, vy píšete a navrhuje pluku, ať útočí – a vesnice nám píše o chlebě. Přátelé, na co v tento čas teď myslíme? Právě na chleba a hladovějící vesnici!“²⁶⁷

V dalších dopisech nalézáme žádosti vládě, aby nevybírala tolik obilí od lidí na vesnici, nebo výčitky, že dopustila takové zvýšení cen. V jednom listu je dokonce v tabulce zaznamenáno srovnání cen výrobků a práce v průběhu uplynulých válečných let, z nichž pisatel vypočítává, o kolik se zvedla inflace. Nechybí ani narážky na «oblíbenou» milici a hlavně na její několikanásobně vyšší plat v týlu oproti žoldu vojáka.²⁶⁸

Revoluční nálady se nevyhnuly ani českému vojsku, i když zde se vesměs bouřili převážně ruští Čechové:

„Čekají nás tři volné dny, abychom se připravili do zákopů. Druhý prapor našeho pluku, sestávající hlavně z ruských Čechů, si odhlasoval, že do zákopů nepůjde, že prý nechce prodlužovat vojnu. V čele akce stál praporčík Sepjatý, neznající česky snad ani slovo. ‚Jen ať jdou, bagáni!‘ provázeli je při odchodu naši bráškové. Stala se však horší věc. Několik ruských Čechů z druhého praporu se před svým odchodem odebralo do zákopů finské gardové divize, kterou jsme měli vystřídat, a řekli vojákům, že prý jsme Rakušané, kterým se nedá tuze věřit, zda nepřeběhnou k nepříteli. Finové proto před námi zakopali patrony a ruční granáty, které nám měli při střídání předat, takže první noc v zákopech jsme byli vlastně bez střeliva.“²⁶⁹

²⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 78 – 79.

²⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 85 – 86.

²⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 78 – 79 a 86 – 88.

²⁶⁹ OPLETAL, Bedřich. *Anabáze hanáckého medika 1914 – 1920. Zápisky z velké války*. Ladislav Horáček – Paseka: Praha a Litomyšl, 1998, s. 74 – 75.

Český legionář František Macoun kromě líčení stejné situace se zakopáním munice vystihuje i úplnou demoralizaci ruské armády:

„Už když jsme prošli Krasnou, potkávali jsme houfy i celé prapory ruského vojska bez pušek, klidně se bavící a opouštějící frontu. Jaké bylo naše překvapení, když jsme na místě, kde jsme měli vystřídat celou divizi, našli jenom několik vojáků, kteří hned po našem příchodu odešli. Sháněli jsme se po střelivu a ptali se zbylých ruských vojáků, kde je munice. A ti nám zhurta odpověděli, že ‚těper svoboda, vojevát' něnada‘. Teprve když jsme na ně uhodili, prozradili nám, že munici zakopali.“²⁷⁰

Antonín Pernický vzpomíná na stav ruských zákopů, které čeští legionáři přebírali od Rusů:

„Několik dní před bitvou zaujal náš pluk bojové postavení v první linii po ruském a finském pluku. Zákopy, do kterých jsme se dostali, byly tak chatrné, že se po každém výbuchu granátu sesypávaly, takže jsme se museli dát rázně do jejich opravování. Byla to práce nekonečná, a proto jsme chtěli raději zaútočit na rakouskou linii a zmocnit se zákopů nepřátelských, které byly hotovou pevností.“²⁷¹

Během přípravy na ofenzívu Kerenskij nahradil nebo přeložil ty generály, kteří odmítali spolupracovat s Petrohradským sovětem a vojenskými výbory. Pro snadnější dosažení průlomu bylo připraveno početné dělostřelectvo a poprvé i nově zformovaná brigáda těžkých děl, která se zaměřila na jen šedesát pět kilometrů široký úsek fronty v Haliči, kde chtělo ruské velení vést hlavní úder. Novinkou mělo být zavedení revolučních praporů smrti. Tito placení dobrovolníci přísahali, že vždy uposlechnou rozkazů svých důstojníků, budou na čele každého útoku, nepřestanou bojovat až do zranění, nikdy neprozradí vojenské tajemství ani se nevzdají. Do zahájení ofenzívy jich ale bylo vycvičeno pouze malé množství. Nejpozoruhodnějším z těchto jednotek byl nevelký ženský prapor smrti pod velením Marije Bočkarevové, který v ofenzívě prodělal svůj první bojový křest a to dosti úspěšně.²⁷² Daleko více se však osvědčily úderné jednotky vytvořené z vojáků regulérních praporů a divizí na

²⁷⁰ JAKL, Tomáš a kol. *Zborov 1917 – 2007*. Ministerstvo obrany České republiky: Praha, 2008, s. 16.

²⁷¹ TAMTÉŽ, s. 15.

²⁷² O ženách v ruské armádě více pojednává výborná studie: STOCKDALE, Mellisa K. *"My Death for the Motherland Is Happiness": Women, Patriotism, and Soldiering in Russia's Great War, 1914–1917*. [online] [cit. 2011 – 06 – 24].

frontě. Jejich úkolem bylo otevřít cestu postupujícím vojskům, a proto byli jejich členové vycvičeni v používání granátů i kulometů včetně těch nepřátelských.²⁷³

Ofenzíva vypukla 16. června mohutnou dělostřelbou. Po dvou dnech ostřelování protivníkových zákopů nastoupila pěchota a zaútočila. Hlavní útok vedly jednotky Jihozápadního frontu směrem na Lvov, přičemž na Západním a Severním byly zahájeny podpurné akce. I přes lokální úspěchy byly však téměř všechny jednotky, které se zúčastnily prvních dvou dnů bojů, ve stádiu rozkladu. Vojáci hromadně odmítali postupovat dál a žádali vystřídání. Následkem byla největší vlna vzpour, jelikož zálohy v týlu na střídání nechtěly nastoupit. To způsobilo hromadné opouštění pozic a dezerce celých jednotek.²⁷⁴

Díky účasti českých vojáků v památné bitvě u Zborova máme z několika zdrojů zaznamenán poměrně podrobný popis chování ruských vojsk na tomto úseku fronty:

„Kolem nás zuří boj. Houfy ruských vojáků odcházejí dozadu nebo nečinně leží v úvozech, schůzují, zatímco vpředu hrstky věrných krvácejí a hynou. Důstojníci a členové vojenských komitétů je přemlouvají, div neprosí, aby šli zadržovat Němce. Mručení, ironické poznámky, nadávky. Jenom jakýsi oddíl s kulomety si dává říct.“²⁷⁵

Potíže s ruskými vojáky, kteří odmítali vystřídat unavená vojska, a i to, jak tato zpráva téměř rozložila český pluk, vzpomíná Bedřich Opletal:

„Mezi dobrovolníky způsobila tato zpráva velké rozjitření. Co prý si ti Rusové myslí, my přece utrpěli v boji tak velké ztráty, že znova do zákopů prostě nemůžeme. Kdyby důstojníci energicky nezakročili, došlo by možná i k výtržnostem, které by zastínily nedávné hrdinství. V naší rotě jsme vojáky nemuseli dlouho přemlouvat, protože byli vesměs svolní uposlechnout. V pluku bylo nakonec rozhodnuto, že kdo nechce splnit rozkaz, musí se ihned vzdát. Pokud vím, nevzdálil se nikdo. Šlo se s brucením, ale šlo se.“²⁷⁶

Jenže pluk měl problémy dostat se zpět z fronty na odpočinek a doplnit své stavy:

²⁷³ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 3 – 89; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 401 – 402; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 126.

²⁷⁴ Armija bez discipliny. *Russkaja žižň'*, 27. 8. 1963. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 27; WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 89 – 123; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 126 – 127; FIGES, Orlando, *C. d.*, s. 401 – 402.

²⁷⁵ JAKL Tomáš a kolektiv. *Zborov 1917 – 2007*. str. 69 – 70.

²⁷⁶ OPLETAL, Bedřich. *Anabáze hanáckého medika 1914 – 1920. Zápisky z velké války*. Ladislav Horáček – Paseka: Praha a Litomyšl 1998, s. 88.

„Pak přijde zpráva, že nás v noci vystřídají Rusové. Čekali jsme celou noc téměř do rozednění, ale Rusové nepřicházeli. Zase totiž řečnili a hlasovali, mají – li jít do zákopů. Teprve k ránu se našly nějaké dva pluky, které prohlásily, že zákopy sice obsadí, ale bojovat nebudou.“²⁷⁷

Pokračování útoků v dalších dnech mělo stejný výsledek a nepomohly ani hrozby střilet do ustupujících vojáků, ani podpora ofenzívy od některých vojenských výborů. Na obou podpůrných frontech bojující jednotky dokonce nezaznamenaly žádný podstatný úspěch.²⁷⁸

„Včera jsme byli náhle posláni sem, abychom obsadili zákopy, které ruští vojáci opustili. Obsadili jsme opuštěný úsek, chystali jsme obranu a hledali připojení na křídlech. Než vpravo a vlevo od nás nikoho. Sem tam hlouček nejvěrnějších, několik jednotlivců, a i ti odcházejí. Vojska není, všude pusto, prázdno.“²⁷⁹

Nepomáhaly ani plamenné výzvy ruských generálů jako například tento projev Kornilova k 8. armádě, kterou otiskly noviny *Reč*:

„Všechny vás vyzývám vpřed! Není žádného přešlapování, není ústup. Proto chci věřit, že od nynějška budoucnost vlasti je v rukou bojových orlů, u kterých je jen jeden směr jejich rozletu. Vpřed!“²⁸⁰

Když se spojená německo-rakouská vojska 6. července chopila iniciativy a zahájila protiútok, došlo k celkem snadnému prolomení ruských linií. Ústup se zvrhl v chaos, hromadnou dezerci a plenění.²⁸¹

„Němci všude nastupovali a ruské vojsko zachvátila touha po domově, začali zahazovat zbraně a říkali, že za buržoazii bojovat nebudou. Jedině kozáci nám zůstali věrni a s nimi jsme odráželi útoky Němců,“²⁸²

vzpomíná Antonín Pernický.

Stejně beznadějnou situaci hroutící se ruské fronty popisuje i Matěj Gibson:

²⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 89.

²⁷⁸ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 89 – 123; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 126 – 127; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 401 – 402.

²⁷⁹ JAKL, Tomáš a kol. *Zborov 1917 – 2007*, s. 65.

²⁸⁰ Prikaz glavnokomandujuščego 8 – oj armii. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 170.

²⁸¹ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 89 – 123; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 126 – 127; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 401 – 402.

²⁸² JAKL, Tomáš a kol. *Zborov 1917 – 2007*, s. 66.

„Ruští vojáci opouštějí frontu a my chodíme ze zálohy do zálohy, abychom ucpali díry, kterými by mohla vniknout «prušácká smrt». Kde je fronta? Ve skupinách i jednotlivě přicházeli z ní ti, jimž se nadojelo bojovat. Kdosi se jich ptá, kdo je vystřídal. ‚Čert ví! Snad naši, snad Němci,‘ byla odpověď. Marně prosí sestry Ruského červeného kříže odcházející vojáky: ‚Chraňte vlast, proboha!‘ ‚Pomozte!‘ Smích a někdy i hrubost jim odpovídá. V Jezerné vládne dokonalý chaos. Kozáci honí pěšáky nahajkami zpět do fronty, ale rozklad ruské armády je nezadržitelný.“²⁸³

Přestože se nepodařilo obklíčit žádnou ruskou divizi, Němci získali 42 000 zajatců. Jejich postup se ale zastavil v okamžiku překročení hranic Ruska, protože narazili překvapivě na tuhý odpor. Ztráty Rusů byly velké. Padlo několik set tisíc vojáků a bylo ztraceno území Haliče. Ale už srpnové operace německo-rakouských sil v Moldávii a Lotyšsku budou posledními boji ruských vojáků a poté zavládne na východní frontě klid zbraní.²⁸⁴

Tragédii hroučící se ruské armády velmi působivě vystihl a shrnul Jan Řehounek, toho času ležící raněný v lazaretu:

„Následky svobody dané ruským vojákům, jichž jsme se obávali, se dostavily. Vojáci odstraňují nepohodlné důstojníky, odřezávají jim nárameníky, týrají je a zabíjejí. Dřív než jdou do útoku, svolají schůzi a hlasují, jestli půjdou nebo ne. Důstojníci jsou úplně bezmocní, jen málo jich má ještě nějakou autoritu. Ruská armáda, která po nadlidském úsilí Kerenského šla do vítězného nástupu, který mohl přinést brzký konec války, již vlastně neexistuje. Jestliže před časem odcházeli z fronty jednotlivci, nyní utíkají celé části, zahazují nebo ničí zbraně, obnažují frontu, rozkrádají vojenské sklady, loupí a terorizují obyvatelstvo. To se dozvídáme z novin i od lidí, kteří do lazaretu docházejí. Myslím, že největší vinu na tomto neblahém stavu má právě Kerenský, jenž dal vojákům všechna práva a důstojníkům je vzal. Není divu, že se mstí vojáci, kteří za carské vlády byli zcela bezprávní.“²⁸⁵

²⁸³ TAMTÉŽ.

²⁸⁴ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 89 – 123; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 126 – 127; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 401 – 402.

²⁸⁵ ŘEHOUNEK, Jan. *Příběh legionáře. V zavšivené košili a se šrapnelem v těle kolem světa*. Jan Řehounek – Kaplanka: Nymburk, 2011, s. 45.

Proti vraždění důstojníků a hlavně vojenských komisařů se samozřejmě zvedla vlna odporu:

„Skoro každodenně k nám dojdou zprávy o vraždění důstojníků a případech hrubého násilí na nich. Toto nesmí dále trvat!“²⁸⁶

Jiný pisatel vysvětluje:

„Je třeba znát život důstojnictva. Vždyť on desítky let, začínaje od mlada, je vychováván pro disciplínu, která úplně leží na přinucení, na trestu. S momentem revoluce, kdy ruské armády přešly k nové disciplíně, kdy místo dřívějšího přinucení bylo navrženo občanské vědomí, na kádrech důstojnictva ležel těžký úkol, jaký nestál ani před jednou společenskou skupinou. Na frontě, mezi všeobecnou nedůvěrou, mezi bolševickými projevy, reorganizovat ruskou armádu.“²⁸⁷

Nejvíce rozhořčených ohlasů si vzbudilo zabití N. D. Sokolova, slavného spoluvůdce Rozkazu číslo jedna, vzbouřenými vojáky 703. Suramského pluku 2. Kavkazské granátnické divize:

„Navrhujeme okamžité odhalení přímých účastníků všech zločinů spáchaných v 703. regimentu, jejich zatčení a předání soudu, bez lítosti nebo shovívavosti. Nedovolíme a nemůžeme dopustit, aby lidé, kteří ubijí k smrti bojovníky za svobodu, nebyli ve svobodném Rusku potrestáni.“²⁸⁸

Zhroucení ofenzívy zasadilo Prozatímní vládě a jejím vůdcům včetně Kerenského smrtelnou ránu. Koalice stran, tak namáhavě udržovaná, se rozpadla. Velké rozdíly v politickém programu a myšlení vedly k trvalým rozporům mezi pravicovými kadety a Sovětem, složeným z různých socialistických frakcí, kde měli většinu menševici. Velké roztržky způsobila pozemková politika ministra zemědělství Černova z řad eserů, která byla napadána jako organizovaná konfiskace půdy statkářům. Sovět byl také kritizován za podíl na militantních demonstracích dělníků a vojáků. Konečnou rozbuškou v těchto vztazích se stala otázka autonomie Ukrajiny. Na protest proti vládnímu udělení celé řady práv této zemi podali ministři z řad kadetů demisi. To byl začátek konce Prozatímní vlády. A tím úplně posledním pomyslným hřebíkem do její rakve se stal neúspěšný pokus bolševiků

²⁸⁶ Dejstvitel'nymi členami sojuza mogut byt' vse oficery russkoj armii. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 165 – 170.

²⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 179 – 181.

²⁸⁸ STEINBERG, *C. d.*, s. 203 – 204.

o vojenský puč a násilné převzetí moci. Na rozdíl od minulých pokusů Lenina manipulovat s demonstrujícím davem, chtěl nyní použít přímo vojáky a dělníky, hlásící se k bolševikům, k vyprovokování ozbrojeného puče a jeho provedení pod vedením strany. V přípravě tohoto plánu mu pomohla i neuvážená aktivita vlády, která se snažila poslat zvláště radikální a bolševikům nakloněné jednotky petrohradské posádky na frontu. Porušila tím právo, které měli vojáci z Petrohradu zaručené díky své roli v Únorové revoluci, totiž právo obrany města proti kontrarevoluci. Jednotky tak nesměly být nasazeny na frontě a jakékoliv porušení tohoto práva zvedlo vždy bouře hněvu a způsobilo odmítnutí rozkazu k přesunu.²⁸⁹

Přímo ukázkový případ reakce jednotek na takový rozkaz k přesunu popisuje článek z *Pravdy* z 25. května. Za rozhořčené vojáky záložního praporu finských gardistů píše člen Petrohradského sovětu. Prapory, které se podle nich zúčastnily revoluce, mají být poslány pryč z Petrohradu, aby bránili pobřeží. Na místě má zůstat jen prapor složený z nováčků. Vojáci se oprávněně domnívají, že vláda se tak chce zbavit «obráců kontrarevoluce» a poslat je, jako rušivé elementy, mimo Petrohrad, což oni odmítají. Někteří vojáci se proto rozhodli rozkazu k přesunu neuposlechnout a chtějí vše vyřešit rozhodnutím Petrohradského sovětu.²⁹⁰

Podobná situace, ale s většími následky, nastala 3. července. Nespokojení vojáci 1. kulometného pluku, vyburcovaní Trockým a Lunačarským, vyšli ozbrojení do ulic města. Brzy se po jejich boku objevily ozbrojené Rudé gardy, složené z bolševických dělníků továren ve Vyborgu, a byli povoláni i námořníci z Kronštadt. Dva dny trvající nepokoje v Petrohradu hrozili občanskou válkou. I přes přítomnost ozbrojených sil v ulicích Petrohradu ale bolševici nedokázali převrat úspěšně dokončit a chopit se moci, což bylo velkou měrou způsobeno nerozhodností jejich vůdců včetně Lenina. Následně se na obranu vlády a Sovětu, jehož vůdci byli také jedním z cílů rozvášněného davu, postavily loajální vojenské jednotky. Ty byly proti bolševikům zburcovány letáky, které Lenina a stranu vinily ze spolupráce s Němci.²⁹¹

Na tomto místě je vhodné připomenout příběh praporčíka Jermolenka o jeho vyslání německou stranou jako agenta, o kterém již byla řeč. Jermolenkova výpověď, jejíž hodnověrnost je některými historiky zpochybňována, byla totiž hlavním důkazem letákové

²⁸⁹ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 123 – 127; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 402 – 413; HOLZER, Jan. *Politické strany...*, s. 31 a 196; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 127 – 129; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 26 – 27.

²⁹⁰ Gvardii finljandskij zapasnyj batal'on. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 147 – 148.

²⁹¹ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 123 – 127; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 402 – 413; HOLZER, Jan. *Politické strany...*, s. 31 a 196; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 127 – 129; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 26 – 27.

kampaně usvědčující Lenina a bolševiky. Vzhledem ke zhoubnému vlivu bolševického vůdce a propagandy strany na vojáky v zákopech je překvapující, že vláda tento důkazní materiál nepoužila už dříve. Podle dokumentů z ruského archívu měli Rusové protokol z výsledku v rukou již od 28. dubna. Němci byli ale v myslí ruského vojáka přeci jen zakořeněni jako úhlavní nepřátelé a tak by jakákoliv odhalená spojitost s nimi bezpochyby těžce zasáhla bolševický program i je samotné, ne – li je úplně zahubila. Je zřejmé, že v tomto případě došlo k velkému podcenění vlivu Lenina a bolševiků a vláda se soustředila spíše na vnitropolitický boj proti vlivnějšímu soupeři – Petrohradskému sovětu.²⁹²

Během následujících dnů nastal doslova hon na bolševiky a německé agenty, spojený na některých místech s pogromy na Židy. Tato protibolševická kampaň byla navíc vyvolána v době, kdy Němci slavili na frontě úspěch s protiofenzívou, takže provázanost s petrohradským pučem se zdála být logickou. Na Lenina a dalších jedenáct bolševických vůdců byl 6. července vydán zatykač za zločin velezrady. V souvislosti s tímto pokusem o ozbrojený puč bylo uvězněno kolem osmi set členů strany a jejich příznivců. Také bylo zastaveno vydávání všech bolševických novin včetně *Pravdy* a jejich frontových verzí. Lenin uprchl v přestrojení do Finska. Na nějaký čas to znamenalo konec otevřeného vystupování bolševiků v Rusku, ale strana nezanikla. Zastal se jich totiž Petrohradský sovět, aby po procesu nedošlo k obvinění i jiných socialistických stran.²⁹³

I přes probíhající razie proti bolševikům, zatýkání jejich agitátorů na frontě a zakáz stranického tisku lze z dopisů, poslaných v průběhu července a začátkem srpna, velmi pěkně vystopovat nezmenšující se oblíbenost jejich hesel.²⁹⁴ Některé texty až překvapují tím, jak ukazují rostoucí popularitu bolševiků mezi vojáky v době, kdy se strana stáhla do ilegality a hrozil její zánik. Tento dopis je datován dva dny po vydání zatykače na její vůdce:

„My, vaši soudruzí na Jihozápadním frontu vás co nejskromněji prosíme, abyste reagovali na naši žádost a poslali nám program strany. Naneštěstí, je nás zde jen málo, ale doufáme, že naši soudruzí a i mnoho mužů, kteří stále vědí příliš málo, se k nám brzo připojí. Na základě toho potřebujeme program bolševické strany, jako ryby potřebují vodu nebo lidé potřebují vzduch. Čas míjí a my, vaši politicky

²⁹² SROV. FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 413; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 27; Pokazanija praporščika Ermolenko. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 57 – 58; Lenin, Ganeckij i K.. – špiony! In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 138. Figes ve své knize označuje praporčíka Jermolenka chybně jako nadporučíka. Je to možná chyba v překladu jeho práce nebo chybné přepsání, ale v pramenech, které jsem měl k dispozici, byl vždy uváděn jako praporčík.

²⁹³ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 112 – 123; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 413 – 418; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 129 – 130.

²⁹⁴ ČAADAJEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 92 – 93.

uvědoměli soudruzi, potřebujeme zasévat a sít a sít. Ještě jedna věc, drazí soudruzi, ptáme se, zdali máte ve své straně odborovou organizaci a jaké jsou členské poplatky. Také chceme oznámit, že dostáváme ve Stanislavově vaše stranické noviny jen s velkým úsilím, a proto se zřídkakdy dostaneme k vašim novinám Pravda, a když to zjistilo naše starorežimní vedení, jako staří faraoni, byli rozezleni a požádali nás, abychom takové noviny už nikdy nečetli.“²⁹⁵

Další list z počátku srpna vystihuje změnu postoje vojáků k bolševikům:

„My jsme dříve byli proti bolševikům, ale v současné době oni tak dlouho slibují, jako slibovala Prozatímní vláda v prvních dnech dát bídnému národu svobodu, takže teď nejsme proti nim.“²⁹⁶

Následující text nás nenechá na pochybách o tom, co vyžadovali od bolševiků jejich příznivci na frontě:

„Prosíme vás, svrhnete Prozatímní vládu a dejte veškerou moc Sovětu. Prosím, odstraňte Kerenského. On, stvořitel železné disciplíny, nemůže být panovník Ruska a jeho funkce může být tak pasák vepřů.“²⁹⁷

Pod dojmem červencových událostí a rozpadu koalice podal dosavadní předseda vlády Lvov 7. července demisi a svým nástupcem zvolil Kerenského. Z této doby je dopis vojáků 22. železničního praporu reagující na bolševický pokus o puč v Petrohradu:

„Dále vyjadřujeme nesouhlas se všemi soudruhy a politickými stranami, směřujícími úmyslně či neúmyslně ke kontrarevoluci a anarchii, jako jsou bolševici a černosotněnci jednající pod vlajkou bolševismu, ti kteří se snaží ustanovit všechny druhy republiky, kteří stojí za ozbrojenými demonstracemi, kteří stojí za terorem a násilím proti svobodným občanům. Žádáme Prozatímní vládu a zástupce Sovětu, aby se usnesly na nejpřísnějším opatření proti všem shora uvedeným stranám a jednotlivcům. Pokud bude třeba, jsme připraveni podpořit ministra Kerenského a Prozatímní vládu všemi dostupnými prostředky. Žádáme Prozatímní vládu, aby přemístila všechny vládní a politické instituce a pokud bude možné i obranné jednotky, z Petrohradu do Moskvy – srdce Ruska, které je opravdu Ruské (a ne napůl německé) město a politicky více respektované. Žádáme ministra války, aby nechal všechny jednotky se svobodně vyjádřit o válce

²⁹⁵ STEINBERG, C. d., s. 200 – 201. Faraon bylo hanlivé označení pro carskou policii.

²⁹⁶ ČAADAJEV, O. N. (ed.). C. d., s. 110.

²⁹⁷ TAMTÉŽ, s. 108 – 109.

*a politice, a pokud se ukáže, že většina je na straně Lenina a jeho příznivců, jsme ochotni se podříditi většině, uznat je jako autoritu a nechat je vést Rusko jakkoli uznají za vhodné. Ale pokud bude většina na straně našeho soudruha bojovníka za svobodu Kerenského, což znamená na naší straně, potom se musí bez reptání podříditi většině a pokud ne, všichni kdo neuznají právo většiny, budou označeni za nepřátele svobody, revoluce a rodné vlasti, za lokaje starého režimu a Viléma a budou nejpřísněji potrestáni těžkou prací a vyhostěním z Ruska.*²⁹⁸

Tři týdny bude v Rusku trvat bezvládí, než bude utvořen program nové koalice, což bude labutí písní Sovětu v aktivní politice. Po tom co totiž zapudil opětovnou nabídku davu k převzetí moci, přestože se za těmito pobídkami skrývali bolševici, ztrácí Sovět trvale na své popularitě. Svazky s ním zpřetrhá nejen Kerenskij, ale i ostatní socialističtí ministři z jeho řad, kteří 25. července zasednou v nové vládě jako nestraníci.

Už v této době obliba Kerenského u vojáků znatelně poklesla.²⁹⁹ Jednání o možném složení vlády v čele s Kerenským a diskuze poslanců Dumy, jak zachránit Rusko, byla ale kritizována už od počátku jednání:

*„To bude další vězení anarchistům a spor s bolševiky o odstranění anarchistů z Durnovovy vily, o významu Státní dumy, úctě Rodzjankovi a tak dále. Nezapomeňte ministři a všichni další. Car by vás vyhnal na Sibiř nebo posadil do vězení, my vás posadíme na bajonety. Melete jazykem, jako kráva ocasem. Nám není třeba krásných slov, my chceme mír. Prosíme vás o zveřejnění v novinách, na jakých základech Provizorní vláda vydává otrocké zákony bez souhlasu národa.*³⁰⁰

„Co nám dala Duma za deset let?“ ptá se voják řečnický a ihned si také odpovídá: *„Jednu válku.*³⁰¹

Odchod socialistických ministrů do vlády přispěl k demisi hlavy Petrohradského sovětu Ceretěliho a samotný orgán byl přestěhován na méně prestižní působiště do Smolného paláce. Přesto si na politiku zachová značný vliv.³⁰²

Vyčítavých slov od vojáků se dostalo i Sovětu:

²⁹⁸ STEINBERG, C. d., s. 201 – 202.

²⁹⁹ ČAADAEV, O. N. (ed.). C. d., s. 95 – 96.

³⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 104 – 105.

³⁰¹ TAMTÉŽ, s. 113 – 115.

³⁰² WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace.* Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 112 – 123. C. d., s. 413 – 418; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 129 – 130.

„Slyšíme z týlu, že pracujete proti svým přátelům. Dovolené zrušili, provize zrušili, nyní vypracujete trest smrti proti svým přátelům. Vymysleli útok, vy jste to podepsali a my nezklamali – pobili nás, že v rotách zůstalo šest až osm lidí. Psali jste, že udělíme Němcům úder a on potom podá ruku míru všem národům, ale vše vychází naopak. Ne, přátelé, nyní už toho nebude, abychom opět byli potravou pro děla.“³⁰³ nebo „Armáda otočí své zbraně na toho, kdo pomáhá nastolit dřívější poměry. Prozatímní vláda nesmí bez vašeho rozhodnutí vydávat nějaké rozkazy. Dalším požadavkem je uzavření míru a ukončení války.“³⁰⁴

Brzy po svém zvolení začíná Kerenskij pracovat na uklidnění situace a upevnění pořádku. Následující slova jsou z jeho projevu 8. července:

„Nařizuji obnovit ve vojsku disciplínu a projevit revoluční moc v plné míře, kdy se nezastavuje při spasení armády ani před použitím ozbrojených sil. Rozklad armády nebude dovolen. Nyní je nutno vypátrat a odebrat z části armád všechny trestné živly a hlavní cesty tisku a propagace, které kážou neposlušnost moci a neuposlechnutí bojových rozkazů. Ve shodě s předpisy Prozatímní vlády od 6. července všichni důstojníci, vojáci a jiné branné hodnosti budou moci být potrestáni za vlastizradu.“³⁰⁵

Odvolává vrchního velitele ozbrojených sil generála Brusilova a nahrazuje ho Kornilovem v naději, že obnoví disciplínu ozbrojených sil a zastaví německý útok. Kornilov funkci přijímá za podmíněk, že budou zavedeny reformy směřující k obnovení autority důstojníků a disciplíny. Jsou tedy vydána nařízení, která na frontě zavedou trest smrti s polními soudy, rozpuštění vzbouřených jednotek, omezení pravomocí vojenských výborů a zákaz shromažďování.³⁰⁶

Takto hřimal Kornilov, ještě jako velitel Západního frontu, nad výkony svých nešťastných vojáků v polovině července:

„Šílenství, nepoctivost a zrada některých částí sedmé a jedenácté armády se vepíše do historie svobodné ruské armády na černé stránky, které se nezapomenou na věky věků. Ruská armáda neznala podobnou potupu a nenesla takovou hanbu

³⁰³ ČААДАЕV, O. N. (ed.). C. d., s. 96 – 97.

³⁰⁴ ТАМТЭЖ, s. 97 – 98.

³⁰⁵ Приказ армии и флоту. In ПАНОВ, А. И. (ed.). C. d., s. 171.

³⁰⁶ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 123 – 183; FIGES, Orlando. C. d., s. 418 – 425; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 130 – 131; KENEZ, Peter. C. d., s. 27.

*a ostudu od začátku své existence. Naše staré plukovní prapory nikdy nepadali tak nízko v ruku otců a dědů. V pokračování těchto zamračených strašných dnů pouze bojové hrdinství pěších pluků, těch zbývajících, kteří věří svému dluhu vlasti, všech úderných a samostatných praporů, všech obrněných oddílů, všech dělostřeleckých, kozáckých a jezdeckých částí, vydrželo náporu nepřítele a zkalilo satanskou radost německého císaře Viléma.*³⁰⁷

Avšak ruský voják měl válčení už doslova plné zuby:

*„Neumíráme zde za zájmy Anglie, za průlivy Miljukova, za kolonie Francie? Všechny vaše šlechetné řeči o míru celého světa zůstanou jen prázdným slovem? Je v Petrohradě dostatek kozáků, dělostřelectva a junkerů? Kdy se předpokládá, že naše armáda vstoupí do Berlína? Kdy Kerenskému vyřiznou jazyk? Chce svobodu slova, to je třeba, proč potom nechvátají synové k matkám od pluků, které Kerenskij rozpustil a popravil? Máte málo kozáků v Petrohradě? To u nás v kuchyni je spousta nepotřebných, můžeme vám je poslat.*³⁰⁸

Nejvyšší trest byl udělován za zradu, dezerci, útěk z bitvy, odmítnutí bojového rozkazu, útoku na důstojníky i spolubojovníky, agitace k neuposlechnutí nadřízeného, únosu a banditství.³⁰⁹ Netřeba ani dodávat, že zavedení trestu smrti zdvihlo bouřlivé debaty a to i na dopisním papíře. Na odpor proti jeho zavedení se postavilo nesčetné množství názorů.³¹⁰ Našli se ale i takoví, kteří okamžitě souhlasili:

*„Každému je již jasné, že manipulace s politicky neuvědomělými lidmi v týlu a v armádě je škodlivá a jsou nutná rázná opatření a jakékoliv porušení těchto opatření bude vnímáno jako zrada vlasti. Toto musí být upřednostněno před svobodou. Za této situace u nás nesmí být žádné ohrožení od politické strany, které by hrozilo pádem Ruska. Jak můžou probíhat jakékoliv diskuse o trestu smrti a disciplíně, když všude kolem nás je svéhlavost a svévolnost? Nechte několik zrádců viset a zachráníte tak tisíce od velezrady, nepřítele a anarchie.*³¹¹

Jiní navrhovali dokonce jeho rozšíření:

³⁰⁷ Prikaz generala Kornilova. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 171 – 172.

³⁰⁸ ČAADAJEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 93 – 94.

³⁰⁹ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 123 – 127.

³¹⁰ ČAADAJEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 106 – 107.

³¹¹ STEINBERG, C. d., s. 206.

„A proto žádáme, aby byl trest smrti zaveden i pro zrádce vlasti, kteří již prodali polovinu Ruska a dodnes nebyli potrestáni, i přesto, že svobodný lid již více než jednou požadoval jejich potrestání. Znovu zdůrazňujeme, aby tito opovrženíhodní utlačovatelé lidu, počínaje rodinou Romanovců a jejich lokaji Suchomlinovem, Stürmerem, Protopopovem, Frederiksem a jinými, byli potrestáni. Také by měli být potrestáni zrádci revoluce, jako například Puriškevič a Meslennikov.“³¹²

Polní soudy byly navrženy tak, aby se urychlené řízení mohlo konat na místě i s vykonáním rozsudku. Soudy měly ale spíše symbolický než praktický význam, ostatně nebylo ani technicky možné střílet takové množství lidí.³¹³

Už tak se však jejich činnost neobešla bez nepokojů či vzpour a každý velitel si přál mít raději klid:

„V zásadě nebylo lze za války ničeho namítat proti tomuto požadavku, ale byla otázka, kdo bude vykonávat tyto rozsudky. V tom období revoluce, jež jsme tehdy prožívali, bylo těžké najít členy polního soudu a vykonavatele jeho rozsudků smrti, protože by byli ihned zabiti a rozsudky by zůstaly nevykonány, což by znamenalo definitivní zničení zbytku disciplíny.“³¹⁴

Tak se například chycení dezertéři vraceli bez trestu zpět k jednotkám, což způsobilo jen další nepokoje a demoralizaci. Také rozpouštění vzpurných jednotek a rozdělování mužstva mezi jiné prapory a divize se nesetkávalo se žádoucím účinkem, přispívalo to naopak k nakažení i do té doby disciplinovaných oddílů. Nejúčinnějším opatřením se stalo systematické vyhledávání bolševických agitátorů a jejich zatýkání, což se následně projevilo celkovým uklidněním situace.³¹⁵

Těmito slovy vyhrožoval Svaz důstojnických delegátů všem agitátorům, uvědomuje si toto smrtelné nebezpečí pro armádu:

„Dvě velká zla pronikají do důstojnictva – bolševismus a demagogie. Hlavní výbor rozhodně oznamuje, že důstojníky, jak ty zaslepené, tak bolševické, bude do konce dnů pronásledovat připomínka jejich zločinecké práce. Síly svazu jsou dosti

³¹² TAMTÉŽ, s. 204 – 206.

³¹³ WILDMAN Allan K., *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press, New Jersey 1987, str. 133 – 41.

³¹⁴ *Vzpomínky na světovou válku a vlastní životopis. Vzpomínky a úvahy A. A. Brusilova*, s. 280.

³¹⁵ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 123 – 183; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 418 – 425; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 130 – 131; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 27.

³¹⁵ ČAADAJEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 105.

veliké, aby uskutečnil tyto výhružky a nic je nezmírní do samých posledních minut existence těchto důstojníků. ³¹⁶

Často se objevovaly reakce proti zákazu bolševických novin. Toto nařízení bylo stíháno opravdu tvrdou kritikou. Někteří viděli v omezování svobody tisku počínající kontrarevoluci, jiní začátek cenzury.³¹⁷ Vrchní velení a mnozí důstojníci ze selhání ofenzívy a paniky ustupujících vojsk obvinili, nutno říci že většinou neprávem, vojenské výbory s politickými komisaři. Následovalo omezení jejich pravomocí mimo schválené předpisy, zákaz schůzování na frontě a navíc se výbory dostaly pod kontrolu a cenzuru. Tak byla znemožněna jejich spolupráce s velením při udržování chodu a nálad armády. Již brzy se ale výbory opět postaví do opozice proti „kontrarevolučnímu“ důstojnictvu.³¹⁸

Tento zákaz stihl zavést Brusilov ještě před svým odvoláním:

„Proto kategoricky zakazují všelijaké schůze a celkové shromáždění částí vojska v oblastech, podřízené veliteli armády v průběhu bojových akcí. V případě zjištění takových shromáždění je pokládat za nezákonné, směřované proti vlasti a svobodě a násilně rozptýlit zbraněmi. Tento zákaz se považuje za bojový rozkaz a nepodléhá žádnému znehodnocení. ³¹⁹

Ani omezení práv vojenských výborů se neobešlo bez bouřlivých protestů:

„Ale běda vám! I přesto, že budeme muset pokračovat v boji až do zimy, pokud tu nebude mír, tak pozor, neukážeme vám žádné zabrané území, žádné vítězství a žádné odškodnění. Nemyslete si, že disciplína umlčí vojáky. Píšete s vyplazeným jazykem, že voják je připraven a bude souhlasit se vším. Mikuláš říkával to samé, ale fungovalo to právě naopak – dělníci ho sesadili a vojáci udělají to samé i vám. Lžou vám, a vy lžete ostatním – ve zkratce, lžete o svobodě a podobných věcech. Vyhnali jsme jednu bandu nastrčenou carem a teď se tam usadila další, v čele s Kerenským. Tady máte názor vojáků. Řeknete si, že je to provokativní psaní. Ne, já jsem váš přítel, ale varuji vás, jděte a rozhlédněte se kolem sebe a uvidíte

³¹⁶ Officerstvo i razval armii. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 176 – 179.

³¹⁷ ČААДАЕВ, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 101 – 106; STEINBERG, C. d., s. 204 – 206.

³¹⁸ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace.* Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 123 – 183; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 418 – 425; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 130 – 131; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 27.

³¹⁹ Boevoj prikaz verchnogo glavnokomandujuščego o vospreščeenii sobranij v rajonach dejstvujuščej armii v period boevych dejstvij. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 172.

*všechny vojenské výbory, které již nemohou udělat nic. Vzali jste jim jejich sílu, protože se postavily za vojáky.*³²⁰

Našli se i tací, kteří skrz noviny bili na poplach a vyzývali k povznesení upadajícího vlivu vojenských výborů a k volbám do nich:

*„Abychom posílili svobodu, pamatujte si, že v jednotě je naše síla, zorganizovali jsme se a vytvořili výbory, které hlídají naše zájmy. Ale aby tyto výbory zůstaly tím, čím by měli být, potřebujeme k nim zaujmout jiný postoj, potřebujeme v ně věřit a podporovat je. Nejsou to četníci, které si najali naši utlačovatelé, aby nás hlídali, ale jsou to ochránci, které jsme si najali my, aby nás chránili před houfem tyranů. Čelíme novým volbám výborů na dalších šest měsíců a přesně v tuto chvíli vás žádáme, abyste ukázali více angažovanosti. Pamatujte si, že volbou svých vlastních zástupců jim dáváte vážnou a důležitou pozici, ve které budou chránit vaši svobodu a štěstí.*³²¹

Nakonec uveďme chladnou výhrůžku raněného vojáka, kterou pronáší i za své kolegy:

*„Uzavřeli jste nám mysl a zakázali schůze. Už nebudeme bránit frontu a zejména nebudeme poslouchat a plnit žádných rozkazů. Očekávejte krvavý boj!*³²²

I přes tyto změny ale Kornilov požaduje zavést další tvrdá opatření včetně trestu smrti pro civilisty v zázemí, čímž se dostává do rozepře s Kerenským. Ten musí respektovat i pozici Sovětu a hlavně základny jeho příznivců, kteří by se ostře postavili proti. Kornilovův nátlak na předsedu vlády tak brzy přeroste v osobní konflikt, jelikož se v očích Kerenského generál stane nebezpečným konkurentem.³²³

Během srpna se situace na frontě uklidnila. Vojáci se stáhli do sebe, lhostejně konali rutinní službu a různými způsoby zpomalovali vojenskou efektivitu.³²⁴

Nulovou morálku a žalostný stav ruské armády během srpna živě popisuje plukovník Choděv, toho času pomocný velitel pluku na kontrole posádek:

„Vidím takové věci, které se nedají ani popsat, takové do nebe volající nepořádky, že jsem byl jednoduše ohromený! V prostoru strážnice špína, strážní hrají karty

³²⁰ STEINBERG, C. d., s. 214 – 215.

³²¹ TAMTÉŽ, s. 215 – 218.

³²² ČAADAJEV, O. N. (ed.). C. d., s. 105.

³²³ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 123 – 183; FIGES, Orlando. C. d., s. 418 – 425; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 130 – 131; KENEZ, Peter. C. d., s. 27.

³²⁴ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 184 – 186.

a opijejí se. Všude jsou slyšet ostré nadávky. Návštěvníci, muži i ženy, volně procházejí. Stanovy jsou zapomenuté a dobu služby v hodinách nikdo nepoznal. Někdy dokonce strážní i odcházeli a na místě nechávali jen pušku. Když jsem se ptal velitele stráže, kde má vojáka, zněla odpověď: „Jen si odskočil!“³²⁵

Děni na frontě z pohledu «druhé strany» popisuje svědectví Bohuslava Holuba:

„Ruští soldáti se domnívali, že když oni udělali revoluci a svrhli cara, že totéž můžou učinit také Rakušané. Proto posílali vojákům na protější frontu různé revoluční výzvy, tištěné na rudém papíře. Zatím co Rusové postupně měkli, na straně rakouské a říšskoněmecké se prováděla organizovaná propaganda, která měla za účel rozložit v nejkratší době ruskou frontu. U každého pluku byl takzvaný propagační důstojník, jehož úkolem bylo rozmlouváním s ruskými vojáky vystihnout jejich náladu a poznat jejich bojeschopnost.“³²⁶

Zloba a pozornost ruských vojáků se obrátily proti vládě, která doposud nedokázala zajistit vytoužené ukončení války:

„Byli lidé, kteří na schůzi Státní dumy v minulém roce 1916 řekli, svěřte vládu do rukou socialistů, uzavřeme mír, který bude prospěšný celému lidu, a ukončíme tuto krvavou řež, díky které země pláče slzami krve nevinných lidí. A my jsme jim věřili, svěřili jsme jim naši důvěru a tito lidé započali novou žulovou vládu, udělali, co bylo třeba, svrhli výkonnou moc a zrádce. Ale běda, ukázalo se, že tito socialističtí příznivci se proměnili ve vlky v rouše beránčím, zabrali ty samé posty a infikovali se tou samou špínou jako starý režim. Jak se nám má nepřítel vzdát, když se u nich žije mnohem lépe než zde? Můžou se podřídít tomu otroctví, té vládě, co je v Rusku? Je to pro ně varovný příklad, že Rusko uvažuje o světovém blahobytu, zatímco ruský lid umírá hlady? Ne, raději jsou připraveni zemřít, než padnout do rukou neschopné vlády. Nynější vládcí si pro nás vysnili potrestání a tresty smrti, ale pro své příznivce, kteří zradili miliony nevinných, byl trest smrti odvolán a byla zesílena jejich ochrana, takže na ně nikdo nemůže zaútočit.“³²⁷

S opakující se pravidelností se v dopisech objevují prosby i výhrůžky vyžadující uzavření míru.³²⁸ Zde je z nich uvedeno jen několik vět:

³²⁵ VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *C. d.*, s. 286.

³²⁶ *Českoslovenští legionáři 1914 – 1920: Rodáci a občané okresu Jihlava*. Okresní úřad Jihlava – Státní okresní archiv v Jihlavě: Jihlava, 2001, s. 75.

³²⁷ STEINBERG, *C. d.*, s. 207 – 213.

³²⁸ ČAADAJEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 107 – 108 a 115 – 116.

„A tak soudruzi mír. Nechte nás žít naše životy, na které jsme už zapomněli v těchto třech letech války.“³²⁹

„Tento boj již přijde ohavný všem vojákům. Útokem nedocílíte míru a my vojáci odmítáme útočit a způsobovat další krveprolití. Jestli budete pokračovat ve válce, dovolíte Němcům vstoupit do Ruska a bude to pro nás jako Sibiř s Japoncem.“³³⁰

„Jak dlouho budeme ještě sedět v těchto zákopech? Kdypak bude tomu všemu konec? Opravdu Němcům, Rakušanům a Turkům ještě neomrzelo s námi bojovat?‘ Naši nejvyšší velitelé otevřeně říkají o válce, že ,když skončí dříve, stihnu si zasloužit jen podplukovníka a plukovníka nestihnu.‘“³³¹

Některé «mírové» dopisy se už tradičně neobešly bez výhrůžek:

„Nezastrašíte nás trestem smrti a železnou disciplínou. Ochutnali jsme sladké a už nechceme hořké. A jak se vyvlíknul Brusilov, ta krvežíznivá pijavice? Zaslouží si smrt a my ho stejně tak zabijeme.“³³²

„Pokud se tak nestane, věřte nám, vezmeme zbraně a odejdeme zachránit své otce, matky, ženy a děti od smrti hladem. A pokud je nemůžete zachránit vy, tak radši zemřeme s nimi v naší rodné zemi, než být zabítý, otráven nebo umrzlý někde jinde jako pes. Pamatujte, že všechny vaše výhrůžky trestem smrti a kázní a všechny výmluvy nebudou mít na nás žádný účinek. Už bude příliš pozdě.“³³³

Někdy autor v naději úplného zproštění služby popisuje svůj zoufalý zdravotní stav a vysoký věk:

„Já sám sloužím, mám už čtyřicet roků a byl jsem odstaven úplně od služby. Trpím špatným zrakem, mám katar žaludku, neslyším na jedno ucho a přece se nacházím ve válce. Mě za starého režimu prohlásili za zdravého a je nemocné.“³³⁴

Jindy líčí špatnou rodinnou situaci:

„Přátelé! Povězte, kde by mohli moji rodiče vzít obilí. Jsou už čtvrtý rok sami a bez chleba.“³³⁵

³²⁹ STEINBERG, C. d., s. 199.

³³⁰ TAMTÉŽ, s. 207.

³³¹ ČAADAEV, O. N. (ed.). C. d., s. 112 – 113.

³³² STEINBERG, C. d., s. 218.

³³³ TAMTÉŽ, s. 207.

³³⁴ ČAADAEV, O. N. (ed.). C. d., s. 82 – 84.

³³⁵ TAMTÉŽ, s. 94.

Vojáci tradičně, neboť převážně všichni byli rolníky, pečlivě sledovali události v zázemí. Objevila se i stížnost na zrušení dovolenek, kdy mohli vojáci jet domů a pomoci vesničanům organizovat věci a urovnávat spory s velkostatkáři. Většinou barvitě líčili svévůli bohatého vlastníka půdy a zastařování vesničanů.³³⁶ Jak již bylo zmíněno, od března a v největší vlně od května docházelo k samovolnému zabírání půdy bohatých vlastníků a takové dopisy měly poukázat na útisk prostého rolníka. Byly psány většinou příznivci bolševiků. Jiní, jen po zaslechnutí nějaké fámy týkající se půdy, bombardovali vládu prosbami o zákaz jakékoliv aktivity, protože vojáci na frontě byli znevýhodněni. Jejich myšlení často doslova zachvacovala utkvělá představa, že i dezertéři jsou na tom lépe, jelikož si mohou nashromáždit polnosti, kolik chtějí, zatímco oni sedí v zákopech.³³⁷

Konečně začátkem srpna rozhodla vláda vyhlásit na 12. listopad volby do Ústavodárného shromáždění. Posledním pokusem získat podporu národa a usmířit levice s pravicí bylo svolání státní konference 12. srpna do Moskvy. Na ni byli pozváni i zástupci zemstev, průmyslu a dalších skupin, ale jediným výsledkem byla ztráta popularity Kerenského a vyhocení konfliktu s Kornilovem.³³⁸

Levicový komentář k této konferenci nám zachovaly noviny *Proletarij*:

„Moskevská porada – to je provedená kontrarevoluce v celoruském měřítku, bojovná přehlídka kontrarevolučních sil «přecházející od slov k činům». Vláda Kerenského se objevila v Moskvě, aby se veřejně a slavnostně opřela o kontrarevoluční buržoazní blok a objasnila záchranu svých zájmů – záchranu «celé země». ‚Čas slov uplynul,‘ prohlašuje rty kontrarevoluce generál Kaledin. Buržoazie od miljukovských slov přechází ke «kozáckým činům», ona stahuje vojsko, vytahuje jej vpřed, nařizuje jím útočit – vyhlašuje ultimáta. ‚Armáda musí být mimo politiku,‘ říká Kaledin, následuje zákaz dělnických novin na frontu, zákaz shromáždění a už dává armádu «mimo politiku», čili už se pokouší udělat prostředkem politiky Svaz důstojníků a jiné kontrarevoluční organizace. ‚Všechny sověty a výbory musejí být zrušeny,‘ prohlašuje Kaledin, ministerstvo vnitra se chystá na Sovět dělnických a vojenských delegátů a vojenské výbory jsou de facto

³³⁶ ČAADAJEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 98 – 101.

³³⁷ TAMTÉŽ, s. 110 – 111.

³³⁸ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 184 – 202; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 425 – 433; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 131 – 135; HOLZER, Jan. *Politické strany...*, s. 196; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 27.

*zrušené už nyní. ‚Deklarace práv vojáka bude přezkoumána,‘ chce Kaledin, ale právo na trest smrti chce už nyní.*³³⁹

V srpnu provádějí Němci ofenzívu na Severním frontu a do rukou jim 21. srpna padá Riga. O pár dní později se Kerenskému naskytne příležitost ke zničení svého rivala a možnost pozvednout svou popularitu jako obránce revoluce. Využívá zmateného jednání bývalého prokurátora Svatého synodu V. N. Lvova s Kornilovem o dalším osudu země a na základě nedorozumění při komunikaci hlavního štábu armády s Petrohradem je Kornilov v noci na 27. srpna obviněn z přípravy kontrarevoluce a zbaven velení.³⁴⁰ Ministři ještě ten den odstupují z vlády a z Kerenského tak učiní diktátora. Kornilov pod dojmem, že Kerenskij je v moci bolševiků, kteří provedli další puč, nařídí III. jízdnímu sboru přesunout se do Petrohradu na obranu vlády. Tento rozkaz povede k neoprávněnému obvinění Kornilovova ze zrady a z pokusu převzít moc. Kerenskij se prohlašuje novým vrchním velitelem a za náčelníka svého štábu si vybírá generála Alexejeva. Až po oznámení jeho domnělé zrady v tisku se Kerenskému podaří generála skutečně vyprovokovat k odporu a Kornilov si získá sympatie několika vysokých důstojníků většinou z „jeho“ Jihozápadního frontu. Vše ale končí okamžikem, kdy jednotky jízdního sboru na vyzvání Sovětu a ubezpečení, že bolševický puč nehrozí, složí zbraně. Den nato 1. září přebírá Alexejev Stavku a Kornilov je zatčen.³⁴¹

*„Příliš miluji svůj národ a dávno znám všechny jeho přednosti a vady. Viděl jsem, že ani jedna strana neslibuje toho, co mu slibují bolševici – okamžitý mír a dělení půdy. Bylo mě jasné, že celá vojenská masa nutně se připojí k bolševikům a že každá politika diktatury jen usnadní jejich vítězství. Ostatně vystoupení Kornilovova to jasně dokázalo a vyvolalo pouze zabíjení důstojníků a všemožné řádění.*³⁴²

Ačkoli byla do aféry zapojena jen hrstka důstojníků a neproběhly ani žádné střety sil, došlo díky ní ke spojení výborů, politických komisařů a vojáků do jednoho tábora proti domnělé kontrarevoluci celého velení armády. Mobilizace mas probíhala na všech frontách a svou velikostí několikanásobně předčila už tak zanedbatelně malý potenciál vzbouřených

³³⁹ Generaly na parade kontrevoljucii. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 181 – 182.

³⁴⁰ Poměrně podrobný popis Kornilovovy aféry nám zanechal jeden z jeho účastníků – generál Denikin. DENIKIN, A. I. *Očerki rusknoj smuty: Bor'ba generala Kornilova. Avgust 1917 g. – April' 1918 g.* Nauka: Moskva, 1991, s. 7 – 117.

³⁴¹ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace.* Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 184 – 202; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 425 – 433; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 131 – 135; Četvrtýj god vojny (1917 g.). In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 296 – 298; HOLZER, Jan. *Politické strany...*, s. 196; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 27.

³⁴² *Vzpomínky na světovou válku a vlastní životopis. Vzpomínky a úvahy A. A. Brusilova*, s. 284.

sil. Výbory a političtí komisaři zjistili, že po snaze utlumit jejich činnost najednou opětovně nabývají svých práv. Krize tak napomohla k vyřešení sporů o rozsahu jejich činnosti. Zatčení řady vysokých a některých oblíbených důstojníků znamenalo také konec podpory armády Kerenskému, což se později ukáže jako důležitý fakt. V konečném součtu tak na vystoupení Kornilovova nejvíce doplatili armádní důstojníci, proti nimž jako představitelům kontrarevoluce se zvedla silná vlna odporu. Stovky jich byly během září uvězněny nebo zabity pro sympatizování s Kornilovem a tím tedy i se starým režimem.³⁴³

Smutně proslulým se stalo ubití důstojníků, podezřelých ze spolupráce s Kornilovem, rozvášněnými vojáky v silně bolševickém Vyborgu. Stalo se tak 29. srpna a později se tomuto incidentu dostalo názvu «vyboržská krvavá lázeň».³⁴⁴ Na tomto místě nechme promluvit očitého svědka:

„Zde ve Vyborgu, kde první dny revoluce uplynuly bez kapky krve, kde se neodehrály žádné spory ani skandály, kde monarchie byla odstraněna mírumilovnými prostředky, vše se obrátilo: krev se rozlila na Aboském mostě a zbarvila vlny v zálivu do ruda. Můj Bože, jaký to byl pohled! Nedokážu popsat, čím vším jsem ten den prošel. Přímo před mýma očima se zjevil horor, který mě opravdu vyděsil a způsobil bolest mého srdce. V souladu s rozhodnutím armádního výboru vyborgské posádky, tři generálové a jeden plukovník byli zajati. Uvěznili je v hlavní strážnici blízko mostu. Malá skupina vojáků, kteří se tam shromáždili, se začala zvětšovat. Vojáci nejdříve diskutovali, ale pak požadovali, aby jim byli vydáni zajatí muži jako zrádci svobody a vlasti. Výbor schválil opatření jako prevenci odvety, delegáti začali přijíždět v automobilech, snažíce se přesvědčit a přemluvit soudruhy vojáky, ale ti je neposlouchali a dokonce zapomněli na to, že vložili svou víru členům Sovětu. Náhle se dav zvedl a pronikl do strážnické budovy. Zajatí muži byli taženi a vláčeni ven jeden za druhým, byli bití do tváří a do hlav, náhodně pěstmi, nohama a pažbami zbraní. Všichni prosili o milost, ale nebyl tam nikdo ze soudruhů, kdo by mohl. Bylo žalostné vidět, jak byl generál Vasilijev vláčen přes chodník: byl zalitý krví, nic nežádal a nechal je přes sebe překračovat. Vlekli a nesli je na most, kde je hodili

³⁴³ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 202 – 223; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 425 – 433; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 135 – 137; *Čeivertyj god vojny (1917 g.)*. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 296 – 298. HOLZER, Jan. *Politické strany...*, s. 196; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 27.

³⁴⁴ Vyborgskaja „krovavaja banja“. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 187 – 192.

*do vody. Celkem vzato, asi dvanáct mužů přežilo, z nich většina byla nevinná, za co se, soudruzi, stydíme. Nyní jsme se pošpinili neodstranitelnou skvrnou. Obávám se, že chtějí rozdrtit Kornilova s jeho lokaji a oslabit je, ale touto cestou se ničeho nedosáhne. Pro nás je to potupa a ostuda.*³⁴⁵

Některé jednotky navíc prostřednictvím výboru prohlásily všechny Kornilovovy rozkazy a nařízení z nich vzešlá za neplatná. Daleko větší poškození Kerenského v očích prostých vojáků způsobil jeho Rozkaz číslo 907 z 1. září 1917, kterým potvrzoval předešlé rozkazy, zakazoval zatýkání důstojníků jinými než vládními orgány a rušil všechna rozhodnutí vojenských výborů, která vzešla při zvláštních situacích. Pro vojáky byl však rozkaz důkazem jeho spiknutí s Kornilovem, jehož účelem bylo zavedení trestu smrti, další omezení vojenských organizací a navrácení autority důstojníkům. V mysli vojáka se ho tak Kerenskij snažil ještě více spoutat a navrátit ho pod kontrolu „starého režimu“. Politicky Kornilovova aféra předznamenala pád Kerenského, který ztratil významnou podporu liberálů s konzervativci a nezlepšila se ani jeho pozice u Sovětu a jeho voličů, o kterou tak usiloval. Stranou, která Kornilovovým pučem získala nejvíce, byli překvapivě bolševici. Nejenže jim vyplněná hrozba kontrarevoluce, kterou předpovídali, získala opět sympatie, ale jejich Rudé gardy byly Kerenským znovu vyzbrojeny k obraně Petrohradu proti Kornilovovi. V konečném důsledku tak Kornilovova aféra připravila půdu a prostředí pro události, které již brzy vypuknou a uvrhnou Rusko do občanské války.³⁴⁶

Vzhledem k budoucím událostem vyslovuje někdy koncem srpna v rozhovoru s důstojníky vskutku prorocká slova generál Paškovský:

*„Rusko buď potupně zahyne pod vedením těchto neschopných vládců, nebo bude v rukou bolševiků. A v tomto druhém případě, jak podle vás odolá? Nevím, já nejsem politik, já jsem voják. Ale jinou sílu, která by mohla vyvést zemi ze slepé uličky, upřímně povím, že nevidím.*³⁴⁷

BOLŠEVICKÝ PODZIM

Události, které následovaly krátce po Kornilovově aféře, daly bolševikům novou naději. Dělníci petrohradských továren a vojáci se počali od Sovětu řízeného svým ústředním

³⁴⁵ STEINBERG, C. d., s. 219 – 220.

³⁴⁶ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace.* Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 202 – 223; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 425 – 433; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 135 – 137; Četvrtýj god vojny (1917 g.). In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 296 – 298. HOLZER, Jan. *Politické strany...*, s. 196; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 27.

³⁴⁷ V officerskoj srede. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 182 – 184.

výborem odklánět a k jeho politice zavládla nedůvěra. V polovině září získali bolševici volební vítězství v dělnických sekcích dvou nejvýznamnějších sovětů v zemi, v Petrohradu a Moskvě. Při volbách do městských zastupitelstev si byli rovnocennými soupeři jen kadeti, kteří těžili z výhody jediného reprezentanta majetnějších tříd. Socialistické frakce zaznamenaly velký úbytek hlasů, což bylo zapříčiněno mimo jiné nezájmem řady potencionálních voličů o volby. Strategie bolševické strany předat veškerou vládní moc do rukou Sovětu a převzít jeho řízení se tak začala uspokojivě naplňovat. Lenin si uvědomoval, že v očích většiny obyvatel představuje Sovět revoluční orgán a zidealizovaného představitele vlády lidu. Dělníci si od Sovětu slibovali příležitost kontrolovat továrny, rolníci možnost vládnout půdě, vojáci rychlý mír. Proto bylo jasné, že pouze tento orgán si v zemi získá nějakou autoritu, a tak takticky využil svých bolševických dělníků a jejich práva na místa v řídicím orgánu. Výsledkem bylo, že poté co byla dělnická sekce spojena s rolníky a vojáky, získali bolševici v sovětech po celé zemi místa v ústředních výborech, přestože ve shromáždění zastávali jen zlomek míst. Takto se podařilo získat i místa v Petrohradském sovětu a tak byl 31. srpna schválen bolševický návrh jeho politického programu. Ten odsoudil dosavadní smírnou politiku s vládou a vyzval k vytvoření vlády Sovětu. I přes odpor ústředního výboru byl tento program potvrzen a 25. září získali bolševici v tomto řídicím orgánu čtyři křesla ze sedmi. Trockij, již propuštěný z vězení, se stal jeho předsedou a petrohradský sověť se tak nezadržitelně dostal do vleku bolševické politiky.³⁴⁸

Doslova mezinárodní ostudu si Rusko vysloužilo na přelomu srpna a září, když u ruských jednotek na západní frontě ve Francii vypukla vzpoura. Nepokoje byly následkem bolševické propagandy a zachvátily zejména první pluk. Vojáci odmítli jít do učebny se slovy, že „*studovat nemá význam, protože jsou rozhodnutí už více nebojovat*“. I přes prosby a výhrůžky stále odmítali odevzdat zbraně a dokonce si začali dovolovat na francouzské vojáky. Bylo jim oznámeno nařízení Prozatímní vlády o odvolání českých vojsk z Francie, nicméně rebelové vytrvale odmítali odevzdat zbraně. Navečer 1. září byly pro rebelující tábor přerušeny dodávky, jenže povstalci měli zásoby potravin a tak mohl mít tento počín jen morální charakter. Toho dne bylo vzbouřencům předáno také rozhodnutí výboru o použití dělostřelectva při odmítnutí složit zbraně. To se také stalo, i když bylo použito jen pár granátů pro výstrahu. Dne 4. září byla ale palba obnovena, což vedlo k houfnému vzdávání se povstalců. Poslední zbytky tábora byly dobyty až ráno 6. září. Tento incident si na obou

³⁴⁸ FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 433 – 438; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 137; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 27 – 28; HOLZER, Jan. *Politické strany...*, s. 31.

stranách vyžádal deset mrtvých a asi padesát raněných a ze vzbouřených jednotek byl zatčen osmdesát a jeden voják.³⁴⁹

Ruskou armádu držela v zákopech už jen naděje na brzký mír. Požadavek ukončení války před příchodem zimy se v dopisech vojáků vládě a Sovětu stává doslova povinnou frází.³⁵⁰

S příchodem chladnějšího počasí počaly vojsko tížit obavy z další zimy v zákopech a z nedostatku teplého vybavení i zásob. To vyvolávalo u vojáků značně úzkostnou náladu a vojenské výbory byly jejich žádostmi doslova zavaleny. V období léta žila armáda výlučně z místních zdrojů, které byly ale už vyčerpané, takže jakékoliv přerušení jejího zásobování by pro ni mohlo být smrtelné.

Katastrofální podmínky, především co se týče zásobování jednotek na frontě, se objevují ve větším množství dopisů:

„Přátelé, dáváme zde na frontě za deset cigaret jeden rubl a za trochu tabáku tři rubly. Chléb nám vůbec nedávají, fasujeme jen kusy sucharů i shnilé a plesnivé. A takovou polévku co nám tady vaří, by u nás ani jeden pes nežral.“³⁵¹

„My, vojáci na frontě, jsme v zákopech už více než tři roky. Zde na frontě je šílený hlad. Dostáváme 1 funt chleba a 5 zolotniki masa. Chodíme v hadrech jako žebráci. V noci sedíme u ostnatých drátů, v napětí, po dobu šesti hodin. Ztratili jsme poslední střípky zdraví, zatímco doma naše rodiny jsou hladý.“³⁵²

I přes tyto podmínky se dezerce držela na normální míře, neboť vojáci v očekávání ukončení války nechtěli obdržet statut dezertéra a postihy z toho vyplývající.³⁵³

Odmítání autority důstojníků a útoky proti nim, vyhrocené Kornilovovým pučem, pokračovaly však dále v nezmenšeném množství, takže se v prvních podzimních dnech armáda utápěla v celkovém odmítání disciplíny a nepokojích.³⁵⁴ Ostatně příklady uvedené na následujících řádcích by nám alespoň částečně měly přiblížit atmosféru tohoto konfliktu:

„Cestou do Kozlova s námi ve vagónu druhé třídy jel zástupce Sovětu dělnických a vojenských delegátů, zřejmě jakýsi dělník. Zpočátku se mluvilo mírně. Potom se

³⁴⁹ Volnenija v russkom otrjade vo Francii. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 195 – 197.

³⁵⁰ ČAADAJEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 120 – 138.

³⁵¹ ČAADAJEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 137.

³⁵² STEINBERG, *C. d.*, s. 231 – 232. Jeden funt je 0,41 kg, pět zolotniki asi 20 gramů.

³⁵³ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 224 – 234.

³⁵⁴ STEINBERG, *C. d.*, s. 230 – 231; Rasstrel generalov. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 184; Oficery o svoem položenii. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 199 – 200.

rozhovořil náš «poslanec». Všechno, říká, jde u nás dobře a národ se dobře postavil k převratu, jen prokletí důstojníci silně brzdí práci. Tuhle se stala pro «poslance» nečekaná věc, když náš kapitán vstal a takovou mu vlepil mu facku, že odletěl na opěradlo pohovky. „Jak se opovažuješ, ty kanále, mluvit o «prokletých důstojnících», když my všichni proléváme krev za vlast a tisíce nás leží v hrobě? A ty jsi bojoval? V jednom kuse ses v týle válel!“ Poslanec byl velmi uražen tou fackou, ale když uviděl, že se soucitu nedočká, začal se omlouvat: „Promiňte, pane důstojník, nepřemýšlel jsem a řekl. První popřemýšlej a potom mluv!“ Další cesta do Kozlova už proběhla klidně.³⁵⁵

„17. září praporčík Molčanov, když se zastal chudého invalidy, který si stěžoval na nepřiměřenou cenu za cigarety, byl brutálně zbit vojáky – prodejci. Praporčíka, který se při lynčování dvakrát pokusil o sebevraždu svou zbraní, zachránili až francouzští vojáci a dav.“³⁵⁶

„V divadle ‚Trojická komedie‘ se odehrál velký skandál. Během představení komedie ‚Carské hříchy‘ jeden z diváků v uniformě důstojníka nahlas zaprotestoval proti zesměšnění cara. V odpověď na to v divadle shromáždění vojáci začali křičet a vyhrožovat násilím všem důstojníkům v sále. Někteří z důstojníků vyskočili z míst a ohradili se proti neopodstatněnému obviňování důstojnictva z monarchistického citění. Na obou stranách byly vytaženy zbraně. Publikum v panice opustilo sál. Pouze díky rychlému zásahu několika osob se rozhostil klid a představení mohlo dál pokračovat.“³⁵⁷

Pro lepší posouzení této nenávisti uveďme několik příkladů kritiky důstojníků od prostých vojáků:

„Prodávali nás, krev naši proléváli, odsuďte je během dvaceti čtyř hodin, jak to oni dělali za starých časů. A rozsudek: useknout jim hlavu a nechat je sežrat červy, to postačí pro takovou pakáž! Prostě je zastřelte, víc není co s nimi dělat.“³⁵⁸

„Vaše práce přátelé – vyměňte celý velitelský sbor a převážnou část velení našeho gardového sboru. Vpředvečer dobrodružství generála Kornilova se k nám dostali

³⁵⁵ 4 – ja Moskovskaja škola praporščikov. In PANOV, A. I. (ed.). C. d., s. 281 – 293.

³⁵⁶ Protesty oficerov. In PANOV, A. I. (ed.). C. d., s. 192 – 195.

³⁵⁷ Stolknovenie meždu soldatami i oficerami. In PANOV, A. I. (ed.). C. d., s. 199.

³⁵⁸ ČAADAJEV, O. N. (ed.). C. d., s. 119.

řeči, že se má jet do Rigy, do Finska, ale nakonec velení řeklo, že nejsme kompletní, potom že pojedeme, až odcestuje i čtyřicátý sbor. Z toho lze usuzovat, že celý velitelský sbor plně souhlasil s Kornilovem. Mnohé výbory nemají tušení, proč vůbec existují. Chci dokázat, že se to u nás dělá stejně, jako dříve. Je jasné, že vojenské zkušenosti jsou ve společné práci, ale ne ve zlatě nárameníků. Každý důstojník se učí, během toho obdrží zlaté nárameníky a potom už sklouzne do obvyklého způsobu – spát, čistit si nehty a pít šampaňské. V rotách a plucích dělají práci všichni vojáci, ale velitelský sbor žije jen pro podpis na rozkazu.³⁵⁹

Tyto texty názorně demonstrují, jak na důstojníky dopadala kolektivní vina za puč generála Kornilova.

Těžké represe v červenci sice mnoho vzbouřených jednotek přivedly k poslušnosti, ale trvání tohoto stavu záviselo na mnoha okolnostech, například na oblíbenosti důstojníků, délce pobytu v první linii, četnosti střídání na pozicích, obětech, dodávce potravin a v neposlední řadě na vystavení vlivům německé a bolševické propagandy.³⁶⁰

Díky vojákům z 259. Ol'gopol'ského pluku na Rumunském frontu se zachoval text propagačního letáku, který Němci posílali k ruské první linii:

„Přátelé ruští vojáci. Nabízíme vám bratrskou ruku. A navrhuje vám jedno ze dvou: skončit tato bratrovražedná jatka nebo bojovat bez konce. Svou ofenzívou jste nám způsobili velké ztráty na lidech.“³⁶¹

Generál Brusilov se i po letech bude prostého vojáka zastávat:

„Dobře znám ruského vojáka a neobviňuji ho za to, že v armádě se ukázal rozklad. Voják nebyl vinen, že zničili disciplínu a popletli mu hlavu ve víchru všemožných idejí, že mu dlouho nedávali náležitého vzdělání a duchovního rozvoje a potom najednou navalili na jeho plece taková práva, jejichž hranic nijak nemohl chápat. Voják si představoval, že otázka války a míru závisí na jeho rozhodnutí a že jeho moc nezná hranic. Povinností mu žádných neuložili, což může být lepšího. V důsledku toho se stal důstojník těžce zkoušeným mučedníkem a armáda, jako síla hrozná nepříteli, přestala existovat.“³⁶²

Většina důstojníků, jako například Něvzorov, měla ale na vojáka jiný názor:

³⁵⁹ ČAADAEV, O. N. (ed.). C. d., s. 132 – 134.

³⁶⁰ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 224 – 234.

³⁶¹ ČAADAEV, O. N. (ed.). C. d., s. 132.

³⁶² *Vzpomínky na světovou válku a vlastní životopis. Vzpomínky a úvahy A. A. Brusilova*, s. 286 – 287.

„Disciplína, založena při původním výcviku, u všech zůstala v jejich duši. Jen bylo třeba předvést tvrdou ruku a on se opět stal dobrým vojákem. Tahle důsledná ruka však u nás chyběla.“³⁶³

Zvláštní stav vzbouřených jednotek u námořnictva, který se v ničem nepodobal situaci v armádě, nám ve svém projevu osvětluje ministr námořnictva Dmitrij Nikolajevič Verderevskij:

„Zdalo by se, že za uplynulých sedm měsíců se podařilo ustanovit potřebný pořádek. Ve skutečnosti to není pravda. Rozpory mezi veliteli a námořníky, stejně jako mezi velitelským sborem armády a vojáky, mají v loďstvu více tragický a specifický charakter. Lze rozpustit pluk a namísto něho vytvořit jiný. Ale rozpustit posádku válečné lodi, která si osvojila náročné ústrojí, není možné. Proto je třeba chránit jako oko v hlavě a najít takové prostředky, které nerozkládají posádku, ale sjednocují v jediný celek důstojníků a námořníků, protože bez pohody v loďstvu, bez společné práce, nelze dosáhnout bojeschopnosti loďstva.“³⁶⁴

Záložní jednotky byly už tradičně nevyycvičené, neukázněné a nakažené radikálními myšlenkami a jejich příchod na frontu vyvolal jen další obtíže. Došlo ke zpolitizování vojáka a v jeho mluvě se objevila slova jako «kornilovec», «buržoazie», «kompromitující socialisté», «koaliční systém vlády» a často diskutované téma «Kerenskij».³⁶⁵

Ten byl naprosto neschopen události kontrolovat. Zároveň se s jeho zvětšující se izolací v očích většiny obyvatel stával jen dalším «panovníkem». To přineslo již zmiňovaný těžký pokles jeho popularity. Od září začala Rusko zachvacovat jedna vlna stávek za druhou, každá další mohutnější než předešlá, brojící proti nezaměstnanosti a pokračující inflaci. Docházelo k násilnému obsazování továren, lynčování jejich vedení, rabování v ulicích a i k pogromům na Židy. Téměř žádná stávka se neobešla bez krvavých střetů Rudých gard s vládní milicí.³⁶⁶

Inflace těžce zasáhla život vojáka. Zajímavý dopis, poslaný ze shromáždění důstojníků 190. pěšího záložního pluku, nás mezi jiným informuje také o jejich žoldu. Hlavní služné důstojníka činilo měsíčně 60 rublů, příspěvek na byt 7 rublů 46 kopějek a přídavek za aktivní službu 70 rublů, takže jeho celkový měsíční plat byl 142 rublů 46 kopějek. Pokud byl

³⁶³ 4 – ja Moskovskaja škola praporščikov. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 281 – 293.

³⁶⁴ Iz reči morskogo ministra D. V. Verderevskogo. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 199.

³⁶⁵ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 224 – 234.

³⁶⁶ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 234 – 255; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 434 – 443; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 28.

důstojník demobilizován, dostával 67 rublů 46 kopějek, což odpovídalo platu bez příspěvku za aktivní službu.³⁶⁷

Ani venkov na tom nebyl lépe. Rolníci přestali čekat, až začne vládou už půl roku slíbená pozemková reforma, a rozeběhlo se další kolo násilí proti pozemkové šlechtě. V polovině září byla svolána Demokratická konference, aby vyřešila politickou krizi v zemi. Vzhledem k budoucím událostem představovala zároveň poslední možnost ke sloučení socialistických frakcí pod jedním programem – předat moc do rukou Sovětu. Ale ani po čtyřech dnech jednání nedošlo k žádné dohodě. Poslední promarněná šance převzít moc Sovětem znamenala další odliv sympatií k jeho politice. Vojáci nyní velmi bedlivě sledovali dění na politické scéně a v možné koalici socialistických stran viděli naději na ukončení války.³⁶⁸

Náhlé zpolitizování vojska dokazuje i následující dopis:

„Myslíte si, že vojáci jsou neznalí, že je můžete oklamat. Tedy, vojáci mohou být neznalí, protože byli umlčeni bajonetem a nebylo jim povoleno říct nic jiného než ‚Ano, pane‘ a ‚Ne, pane‘, ale nyní, když máme svobodu projevu a svobodu shromažďování, když se shlukujeme do skupin, diskutujeme tuto záležitost nebo onu, jsme schopní si představit, kdo chystá oprátku na krk vojákům.“³⁶⁹

Neúspěch Demokratické konference vyvolal velmi rozhořčené reakce a u některých byl následován příklonem k bolševikům.³⁷⁰

V mnoha dopisech se zrcadlí těžká frustrace vojska z tehdejší vládní politiky: *„Páni poslanci, co tam děláte? Na co jste tam? Proč stále nic neprovádíte? Což vy spíte?“³⁷¹*

„Kolik bylo radosti a veselí, že nyní rychle bude konec války. Uplynulo šest měsíců od revoluce a žádného výsledku jsme nedosáhli, to je konce války. Všichni jsme viděli a poznali, za koho nás považovali za starého režimu a nyní zjišťujeme, že i teď vojáka honí a utiskují hůře než dobytek. A to je zásluha naší koaliční vlády, která ani trochu nezměnila válku a lupičské plány cara Nikolaški. Jestli jste

³⁶⁷ Material'noe položenie oficerov. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 198.

³⁶⁸ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 234 – 255; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 434 – 443; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 28.

³⁶⁹ STEINBERG, C. d., s. 225 – 226.

³⁷⁰ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 234 – 255; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 434 – 443; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 28.

³⁷¹ ČAADAJEV, O. N. (ed.). *C. d.*, s. 118 – 119.

vymysleli, že je potřeba na nás zavést trest smrti, tak musí být první popraveni všichni Suchomlinové, Kornilovové a Kaledini. ³⁷²

Na frontě se začaly objevovat «zaručené» zprávy týkající se politiky v zázemí, vyvolané nedostatkem informací, načež docházelo téměř vždy ke spontánním reakcím nebo dokonce bouřím. V této době se ve větším množství objevuje nový fenomén – rady vojáků vládě. Ty měly různé podoby, od návrhů na řešení mezinárodní situace, vznik a organizaci pořádkové milice až po zemědělské postupy. ³⁷³

„Co jsou tam za nepokoje? My přesně víme, jaké nepokoje. Nechtějí jít na vojnu, tak to je – a hle vaše postupy, vy je uklidňujete. Pošlete vojsko na ně a vyžeňte je na frontu. Neposloucháme velení, ale proč mám uposlechnout, když nechci bojovat? ³⁷⁴

Již tradičně voják pozorně sledoval zprávy z domova nebo se stal přímým účastníkem podzimního dění na vesnici při své dovolence. ³⁷⁵ Nabyté dojmy se pak objevovaly v dopisech Sovětu a vládě:

„U nás bydlí stará vrchnost, zemští náčelníci, přišel jsem se podívat na soud. Přátelé, soudí podle starých zákonů! ³⁷⁶

„Dokdy budeme bojovat a trpět? Doma dostávají denně dva funty obilí na pracující sedmičlennou rodinu starých i mladých a v současné době jsou v Rusku stávkové ne pro peníze, ale kvůli hladu. Noviny u nás v Blagověščensku říkají, že Spojené státy americké dali Rusku půjčku 275 miliónů a mír se neuzavře do té doby, dokud se všechny peníze neprobojují. ³⁷⁷

„Přátelé, u nás je nyní obilí málo a kde je, platí deset rublů za pud černého chleba. Přátelé, jak budeme žít příští rok, když je země nezasetá. Armáda ročně potřebuje dvacet milionu pudů obilí a nyní je ho pouze šest nebo dokonce čtyři. Přátelé, válka musí pokračovat – mnozí říkají a s čím budeme pokračovat, pokud je obilí málo. Přátelé, vydejte nějaké nařízení, aby byla země zasetá. ³⁷⁸

³⁷² TAMTÉŽ, s. 136.

³⁷³ TAMTÉŽ, s. 122 – 123 a 134 – 138; STEINBERG, C. d., s. 220 – 230.

³⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 134 – 136.

³⁷⁵ TAMTÉŽ, s. 120 – 124, 139 – 140 a 154 – 155.

³⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 116.

³⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 117.

³⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 122.

„Přátelé, naše nová vláda nařizuje vesnicím vykonat volby do volostního zemstva a také připravit volby do ústavodárného shromáždění. A koho může vesnice vybrat do volostního zemstva, pokud v ní zůstaly jen ženy, malé děti, buržousti a ti, kteří se vyhýbají vojenské službě?“³⁷⁹

Když eseri s menševiky později zahájili jednání s kadety o složení budoucí vlády, došlo k přehodnocení bolševické strategie. Lenin začal nyní věřit, že jedinou možností k uchopení moci v Rusku je ozbrojený puč. Dne 25. září byla jmenována nová koaliční vláda v čele s Kerenským, která ale měla jen překlenout období do provedení voleb do Ústavodárného shromáždění.³⁸⁰

Mezitím byly vojenské výbory na frontě zaplaveny prací, neboť připravovaly a dohlížely na volby do Ústavodárného shromáždění. Nejednalo se ale pouze o tisk volebních lístků nebo organizaci voleb, ale musely také vojákům zajistit informace o politických stranách a jejich programech.³⁸¹ Avšak ne všude se podařilo vojáky dostatečně informovat, jak dosvědčuje stížnost v následujícím dopisu:

„My, zranění vojáci, dohromady čtyřicet mužů, se nyní zotavujeme v ošetřovně, která byla založena v Azovsko – Donské komerční bance. Všichni pocházíme z nevzdělané vrstvy a prakticky jsme byli všemi zapomenuti. Nikdo nás nepřijde navštívit nebo rozsvítit naše neznalé duše. Je to skoro osm měsíců od té doby, co dlouho očekávaná svoboda přišla do Ruska, ale většina z nás s touto skutečností zatím nebyla obeznámena. Zkrátka nejsme schopni pochopit smysl stranických záležitostí, nemáme žádný z jejich programů a nevíme, koho máme následovat. Nemáme knihy, nemáme nic. Vše, co slyšíme, je pár slov od našeho ředitele pana Basiase, který nás částečně informoval o revoluci. Tady na ošetřovně máme hlavního doktora, pana Vertera, který si myslí, že je potupné, aby s námi mluvil. Je tu také šestnáct zraněných úředníků, kteří jsou ale pro nás cizí a my s nimi nedokážeme navázat hovor, protože námi opovrhují. Přátelé! Prosíme vás! Napište nám a přijďte nás navštívit osobně se svými soudruhy. Přineste nám své slogany, přijďte nás navštívit, čekáme na vás, pošlete nám vaše mluvčí. Zasejte

³⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 123 – 124.

³⁸⁰ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 234 – 255; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 434 – 443; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 28.

³⁸¹ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 255 – 285.

semínko do našich srdcí, pošlete nás správnou cestou, po které můžeme nerušeně jít. ³⁸²

Současně probíhaly vojenské sjezdy, jejichž úkolem bylo zvolit delegáty pro kongres sovětů připravovaný na polovinu října. Tyto aktivity si vyžádaly veškerou pozornost výborů, které již nebyly schopny udržovat dohled nad vojáky a hlavně nad bolševickou agitací. Až do svého konce byly totiž převážně protibolševicky naladěné a věrné Sovětu. Mnoho bolševiků na frontě, kteří unikli v červenci a srpnu zatčení, se po Kornilovově puči opět vynořilo a začalo mezi jednotkami provádět agitaci. ³⁸³

Generál Brusilov ve svých pamětech vysvětluje, proč měli bolševici u vojáků takový úspěch:

„Přáním i chápavosti vojáků vyhovovalo to, co hlásali bolševici. Naprosto je nezajímala internacionála, komunismus a podobné otázky, osvojili si z toho pouze následující eldorádo pro příští svobodný život – uzavřít ihned mír za každou cenu, zabavit celé majetné třídy, ať přísluší k jakémukoli stavu, všechnen majetek a zničit statkáře a pány vůbec. Jejich další naděje spočívaly v tom, že nebude žádné vrchnosti a že nikdo nebude povinen platit daně. Každý si může žít, jak chce a to je vše. O Rusko se nikdo nestaral, ba ani na ně nemyslí. ³⁸⁴

Zvýšený vliv bolševiků na vojáka se odráží i v dopisech vyzývajících k předání moci do rukou Sovětu. ³⁸⁵ Za všechny uveďme jeden příklad, ve kterém jsou vysvětleny i důvody k provedení tohoto aktu:

„Každý další den pokračování koaliční vlády, která byla ustanovena za zády lidu, s využitím všech triků, prostřednictvím usmiřovacích machinací vůdců, kteří nenaplnili naděje lidí, nese zemi blíž ke zkáze. Země potřebuje pevnou, demokratickou autoritu založenou na lidech a jim odpovědnou. Pouze taková demokratická autorita může zajistit řádné svolání Ústavodárného shromáždění a ochránit ho od všech pokusů jej sabotovat nebo zničit. Pouze tento druh autority umí provést opravdová opatření v boji proti kompletnímu ekonomickému kolapsu a přivést nás blíže k míru. Ve jménu mužů, kteří tolik trpí v zákopech, ve jménu mužů, kterým se nejasně rýsuje hrozný přízrak čtvrtého zimního tažení, které

³⁸² STEINBERG, C. d., s. 234.

³⁸³ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace.* Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 255 – 285.

³⁸⁴ *Vzpomínky na světovou válku a vlastní životopis. Vzpomínky a úvahy A. A. Brusilova,* s. 274 – 275.

³⁸⁵ ČAADAJEV, O. N. (ed.). *C. d.,* s. 126 – 127.

*podryje všechnu naši energii a úplnost našeho revolučního zápalu, vyzýváme Sovět, aby přebral veškerou moc do svých vlastních rukou a dal Rusku jeho dlouho očekávaný revoluční rozkaz.*³⁸⁶

Bolševická propagace byla namířena i proti výborům, které zakrátko začaly pociťovat ztrátu autority a důvěry vojáků:

*„My už nemáme sílu ustát proti takovým mechanickým a strojovým jatkám. Už jsme ztratili svoje zdraví, pokazila se naše krev, ve spánku se ti zdá, že letí granát nebo letadlo – vyskakuješ a křičíš. U nás na frontě udělali plukovní a sborový výbor, ale kdo v něm je? Důstojníci, a ne mužstvo. Jak se objeví nějaká důležitá práce, jedou k vám do Petrohradu hlasovat, jak oni potřebují a vytřou nám zrak.*³⁸⁷

Výsledkem bylo odstranění jediné kontroly a ochrany proti hromadným vzpourám. Většinou menševici a esei ve vojenských výborech, kteří toto nebezpečí značně podcenili, tak v polovině října náhle čelili ztrátě vlivu v těchto organizacích. Bolševičtí agitátoři, kteří byli denně v přímém styku s masou lidí a jejich potřebami, se nyní začali prosazovat.³⁸⁸ Bylo to jejich velkým vítězstvím, které se odrazilo i v nárůstu ohlasů na bolševiky v dopisech vojáků.³⁸⁹

Až do poloviny října neměli bolševici kromě Kronštadu, Vyborgu a některých místních sovětů žádnou základnu své moci. Až v době těsně předcházející říjnovému puči převzali formální kontrolu nad strukturou výborů na Severním a Západním frontu. Na těch ostatních se jim podařilo získat alespoň bezpečné základy podpory v armádních sjezdech. Společné velení menševiků a eserů tak bylo odstraněno nebo neutralizováno.³⁹⁰

Počátkem října se započaly přípravy bolševiků na ozbrojené převzetí moci. I když byli vůdcové strany v názorech na jeho provedení nejednotní, Lenin prosadil svou. Mezitím však došlo k prozrazení tohoto plánu veřejnosti, takže i Lenin pochopil, že nyní zbývá jediná možnost – udělat převrat dříve než zasedne všeruský sjezd sovětů. Doufal, že případný zásah vládního vojska nebude brán jako snaha «kontrarevolučních» sil rozehnat tento sjezd a že občané s vojáky povstanou na obranu Sovětu. Ve svém plánu využil Vojenského revolučního

³⁸⁶ STEINBERG, C. d., s. 232 – 233.

³⁸⁷ ČAADAJEV, O. N. (ed.). C. d., s. 135 – 136.

³⁸⁸ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace.* Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 255 – 285.

³⁸⁹ ČAADAJEV, O. N. (ed.). C. d., s. 132 a 146 – 147.

³⁹⁰ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace.* Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 255 – 285.

výboru, který vznikl v důsledku zpráv o německém vylodění v řížském zálivu. Jeho úkolem měla být obrana Petrohradu před případným útokem Němců, a přestože byl ovládnán bolševiky, zachovával si zdání orgánu Sovětu. Možnost odvelení na frontu vedla ke vzpouře vojáků petrohradské posádky a ti projevíli svou důvěru právě výboru, který nad nimi tedy převzal velení.³⁹¹

Dne 23. října obsadili vojáci Petropavlovskou pevnost, jejíž děla chtěli využít k ostřelování města, a o dva dny později již bylo centrum Petrohradu kontrolováno vojáky posádky, Rudými gardami a námořníky z Kronštadu. Vládní jednotky města byly až ostudně slabé a nečinné.³⁹²

Prakticky bezbranná Prozatímní vláda kromě Kerenského byla zatčena a uvězněna do kobek pevnosti. Celý Říjnový puč byl ve skutečnosti událostí nevelkého rozsahu a proběhl většinou bez povšimnutí obyvatel města. Požehnání tomuto převzetí moci přišlo brzy ráno 26. října od sjezdu sovětů, jehož zasedání unáhleně opustili menševici s esery, a nechali tak jednání v rukou bolševiků. Toho rána byla vyhlášena sovětská moc, která slíbila lidem půdu, chléb a mír, a vláda nad Ruskem přešla do rukou Rady lidových komisařů, v jejímž čele stál Lenin.³⁹³

„Petrohradská posádka a proletariát hroučící se vlády Kerenského povstává proti revoluci a národu. Převrat a odstranění Prozatímní vlády byl uskutečněn bez kapky krve. Petrohradský sovět dělnických a vojenských delegátů slavnostně vítá provedení převratu a přiznává, nadále do svolání vlády Sovětů, moc Vojensko-revolučnímu výboru a informuje o tom armádu na frontě a v týlu. Vojensko-revoluční výbor povolává revoluční vojáky ostražitě sledovat chování velitelského sboru a ti, kteří se přímo a otevřeně nepřipojí k provedené revoluci, musí být okamžitě zatčeni jako nepřítel. Program nové vlády Petrohradského sovětu vidíme v okamžité nabídce demokratického míru, v okamžitém předání půdy pomeščiků rolníkům, v předání celé moci sovětům a v poctivém svolání Ústavodárného shromáždění. Vojáci – za svět, za chléb, za půdu, za lidovou moc.“³⁹⁴

³⁹¹ FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 443 – 465; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 137 – 147; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 28.

³⁹² Приказы по Петроградскому военному округу. In PАНОВ, А. И. (ed.). *C. d.*, s. 201 – 202.

³⁹³ FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 443 – 465; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 137 – 147; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 28.

³⁹⁴ Воззвание Военно – революционного комитета ко всем армейским комитетам армии, всем советам солдатских депутатов о победе октябрьского восстания. In PАНОВ, А. И. (ed.). *C. d.*, s. 203 – 204.

Kerenskij po útěku z Petrohradu rozložil svůj štáb v Gatčině a požádal o pomoc armádu, jejíž síly by mohly pomoci zvrátit nepříznivý vývoj situace na jeho stranu. Ale velení armády mu tuto pomoc odmítlo, stejně tak i vojenské výbory, jež byly částečně ovládnuty bolševiky. Nikdo nechtěl jít proti Petrohradskému sovětu z oprávněné obavy, že by to prostí vojáci považovali za kontrarevoluci a jednoduše by odmítli rozkaz vykonat. Kerenskij tak sklízel, co v armádě zasel Kornilovovou aférou. Jedinou jednotkou, která Kerenskému propůjčila své muže, byl paradoxně III. jízdní sbor, vojenská síla Kornilovovy aféry. Ale stejně jako před dvěma měsíci i tentokrát byl výpad proti městu neúspěšný. Jednotka byla ve svém postupu účinně zadržována jak železničáři, kteří bolševikům slíbili pomoc výměnou za jejich jednání s ostatními socialistickými stranami, tak probolševickými posádkami v pevnostech. Celé tažení se zvrhlo ve vyčerpávající boj, nutící sbor stále tříštit své síly.³⁹⁵

Ale i u bolševiků se vyskytly problémy, především s defetismem armádních sil, přestože petrohradský Vojensko-revoluční výbor vojáky na frontě plamenně vyzýval:

„Vojáci z fronty! Rozhodující slovo patří vám. Musíte okamžitě oznámit, že nejste za Kerenským, který prodlužuje válku a dává vám trest smrti, ale za sovětskou mocí, která nabídla bez otálení uzavřít mír a zrušila trest smrti. Vojáci z fronty, vaše rozhodnutí musíte potvrdit prací. Musíte pomoci posádkám v týlu, dělníkům a rolníkům rozmáčknout atentát Kerenského na revoluci a národ. Proto vám nařizujeme vyčlenit z vašeho sboru tak, abyste neoslabili frontu, svobodné oddíly, zajistili jim zkušené velení a vše potřebné a poslat je k Petrohradu a Moskvě, aby uhodili na kontrarevolucionáře z týlu. Vyšlete z vaší jednotky spolehlivou delegaci k vašim sousedům, aby je definitivně přitáhli na stranu dělnické a rolnické vlády.“³⁹⁶

Jak se ostatně ukázalo zanedlouho, kromě lotyšských střelců a kronštatdských námořníků se bolševici nemohli spoléhat na to, že by posádky pevností nebo Rudé gardy v měření sil obstály s bojovou jednotkou. Vyvrcholením tohoto tažení na Petrohrad byl ozbrojený střet v Pulkovu 30. října, který bolševici vyhráli jen díky protivníkovým odmítnutím dále bojovat po rozkladu jeho jednotek bolševickou propagandou. Oproti

³⁹⁵ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 285 – 307.

³⁹⁶ Обращение Петроградского военно – революционного комитета к солдатам действующей армии об организации сил для борьбы с контрреволюционными войсками Керенского – Краснова. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 209 – 210.

Petrohradu byla situace v Moskvě pravým opakem. Těžké boje byly předzvěstí počínající občanské války a skončily až 2. listopadu těsnou výhrou bolševiků.³⁹⁷

I Brusilov ve svých pamětech poznamenává, jak špatná situace byla v Moskvě:

„Abych nezapomněl, Děnikin se nezmiňuje o tom, že jsem za říjnového převratu byl raněn do nohy těžkým granátem, který mně ji důkladně rozdrtil. Toho dne přišli do mého zpusťšeného bytu námořníci a prohlásili, že na čísi rozkaz mne mají zabít, ale já byl již odnesen do sanatoria.“³⁹⁸

O konci těchto bojů a rozpuštění jeho školy nám podává působivé svědectví A. Něvzorov:

„Tu plukovník Rjabcev projeví své nepříliš hezké stránky, udělá cosi jako shromáždění a začne vyprávět junkerům, že domluví s bolševiky příměří. Všichni se zbraněmi se vrátíme do svých kasáren a budeme pokračovat ve vyučování, protože na frontu dodáváme důstojníky... Beze slov a zasmušile poslouchají junkeři Rjabceva, nevěří mu. Najednou se rozkřičel hlas nějakého junkera: ‚že posloucháte to h... ! Všechno si vymyslel. Prodá nás!‘ Na toto Rjabcev našel jen odpověď: ‚že se přáteli junkere tak hrubě vyjadřujete!‘ Dále ho poslouchat nechtěli. Ale bylo rozhodnuto, spoléhat na sliby Rjabceva, přespat zde a ráno jít do školy. Když jsme se probudili, očekávalo nás nepříjemné překvapení. Naproti hlavního vchodu stálo na pozici dělo a proti oknům kulomety, samozřejmě s obsluhou. Oklamal nás Rjabcev! A mnozí vyslovili přání jít na Don, kde už začínalo povstání proti bolševikům, ale jak tam dojít si nikdo nedovedl představit. Do budovy začali přicházet nějakí lidi s červeným obvazem na rukávě. Říkají, jsme komisaři! Dostali jsme rozkaz odevzdat pušky a kulomety. O něco později důstojníci odevzdat revolver... A nakonec, navečer odevzdat i chladné zbraně. Tak nás odzbrojili úplně. Čekat nebylo na co, bylo třeba prchat. Nadřízení školy rozdávají nějaké peníze. Obdržel jsem i já čtyři sta rublů. Pozdě večer si píšu propustku pro chození po ulici. Právo na to nemám, samozřejmě, žádné, ale, vzhledem k černé noci a pologramotnosti hlídky, píšu a sám i podpisuji. Tak se

³⁹⁷ Vooružennoe vystuplenie junkerov v Moskve. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 274 – 281; 4 – ja Moskovskaja škola praporščikov. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 281 – 293; Listovka voenno – revoljucionnogo komiteta k soldatam i revoljucionnym oficeram o predanii generala Kornilova voenno – revoljucionnomu sudu. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 202; Protokol zasedanija Moskovskogo VRK. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 206; TAMTĚŽ, s. 233 – 234; WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 285 – 307.

³⁹⁸ *Vzpomínky na světovou válku a vlastní životopis. Vzpomínky a úvahy A. A. Brusilova*, s. 296.

celá naše škola rozběhla v tuto noc. Avšak třetí škola zůstala do rána, a když je pošlou do kasáren, junkeři mají mnoho nepříjemností. Hodně z nich bylo bito a existovali i ranění. Na druhý den mně oznámili, že skoro všichni junkeři se shromáždili ve škole. Vyhlašuji sebe za šéfa školy a určuji jednoho junkera mým adjutantem. Ptám se, kdo píše na stroji? Našel se takový. Začínám psát propouštěcí listiny takového druhu: ‚voják takový a takový, převelený k Čtvrté moskevské škole praporčíku jako obuvník (nebo jak je libo), propuštěn na dovolenou tehdy a tehdy.‘ Tisk, můj podpis, jako nadřízený školy a adjutanta. Každému junkerovi jsou vydány na cestu potraviny, kdo má potřebu, tak si vymění ošacení. Našli jsme peníze, zajistili se jimi, jak jsme stačili a opustili školu. Tak ukončila svoji existenci Čtvrtá moskevská škola praporčíků, která vychovala kolem dvou tisíc praporčíků.‘³⁹⁹

Počátkem listopadu neměli bolševici ještě stále armádu ve svých rukou. I přes ustanovení vojensko-revolučních výborů i na jiných frontách, které fungovaly zároveň s těmi dosavadními, zjistili bolševici ke svému údivu, že je pro tyto nové řídicí orgány těžké získat si hromadnou podporu.⁴⁰⁰

Staré výbory se stále těšily respektu vojáků, kteří chtěli s bolševiky spíše spolupracovat skrze tyto orgány, než je opustit a vyměnit. Političtí komisaři, stejně jako většina důstojníků, byli ohledně potřeby potlačit bolševický puč ve vzájemné shodě, ale všechna tato přání narazila na hlavní problém – odmítnutí ze strany vojáků. Následující týdny, kdy armáda setrvala v nečinnosti, byly vyplněny horlivým jednáním na mnoha sjezdech a schůzích, přičemž si bolševici pomalu získávali rozhodující většinu.⁴⁰¹

Petrohradskému sovětu se tak dostávalo slov podpory od stále většího počtu vojenských jednotek:

„Oznamujeme, že přestože nejsme všichni bolševici, všichni stojíme jako jeden muž za jednotným programem a budeme bez okolků následovat tu stranu, která bude rázně a vytrvale postupovat k dosažení daného cíle – nezávislosti všech

³⁹⁹ 4 – ja Moskovskaja škola praporščikov. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 281 – 293.

⁴⁰⁰ Prikaz No. 11 Voенно – revoljucionnogo komiteta Zapadnogo fronta ob otstranении P.s. Balueva ot dolžnosti glavnokomandujuščego armijami fronta i naznačenii na etu dolžnost' V. V. Kamenščikova. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 235 – 236. Prikaz Voенно – revoljucionnogo komiteta 12 – j armii o načale peregovorov o peremirii v rajone armii. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 237 – 238.

⁴⁰¹ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 308 – 378.

pracujících. Smeteme každého, kdo bude stát v cestě. Usnesení o míru, půdě a kontrole nad výrobou nám může být vyrváno pouze společně s našimi srdci. ⁴⁰²

„Rudý Petrohrade a vy, baltští námořníci! Srdce vojáků v zákopech dvanácté armády jsou s vámi! Jejich srdce, společně s vašimi, bijí na poplach, že můžeme ztratit vše, co je nám tak vlastní. Není cesty zpět – kupředu! V tomto svatém úsilí vás podpoříme všemi možnými prostředky, aniž bychom poškodili frontu. ⁴⁰³

Tento vývoj byl ale také úměrně závislý na vzdálenosti určité fronty od hlavního centra, takže je možné říci, že okrajové oblasti Ruska se většinou staly baštou antibolševických sil. ⁴⁰⁴

Vojáci 20. Sibiřského pluku varují:

„Pokračující občanská válka, kde konec bude v nedohlednu, zanechá naše vojsko na frontě v beznadějně pozici. Nad armádou se již rýsuje vidina smrti hladem a chladem. Duše každého vojáka se svírá hrůzou, když pomyslí na svou hladovějící rodinu. Zlost plní jeho srdce, když čte, že jeho otec, matka, žena a děti umírají v ohni té bratrovražedné války, umírají v zemi, kterou oni brání před nepřitelem svým vlastním tělem. Vojáci v zákopech ztrácejí srdce, stávají se deprimovanějšími a sklíčenějšími, když vidí, jak řídnou jejich řady a posily nepřicházejí. Považujeme občanskou válku a nedostatek posil, chleba, potravin, uniforem, vojenských zásob za nejzákeřnější bodnutí do zad a již déle nemůžeme zůstat lhostejnými svědky tohoto hloupého vraždění a anarchie. Proto požadujeme okamžité ukončení občanské války a nastolení revolučního pořádku v týlu. ⁴⁰⁵

Ale bratrovražedná válka už začala. Ve vzpomínkách a pamětech několika důstojníků na počátky občanské války se ukazuje její krvavý obraz. ⁴⁰⁶

Během dvou měsíců vydává nová moc celou řadu nařízení, která se dotknou života v armádě a zcela ji pozmění. Je tak například zrušen trest smrti či se všechna junkerská vojenská učiliště a školy praporčků zavírají a jejich posluchači jsou přeloženi do záložních pluků. Junkerům, kteří nevystoupili proti Sovětu neboli bolševikům, je vystaveno potvrzení.

⁴⁰² STEINBERG, C. d., s. 283 – 284.

⁴⁰³ TAMTÉŽ, s. 285 – 287.

⁴⁰⁴ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace.* Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 308 – 378.

⁴⁰⁵ STEINBERG, C. d., s. 284 – 285.

⁴⁰⁶ A. Stolypin. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 217 – 227; Vozpomínání junogo artilerijnskogo oficera o načale graždanskoj vojny. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 264 – 266; Prikaz No. 9 Voенно – revoljucionnogo komiteta 2 – j armii o porjadke razrešenija komandirovok i otpuskov officeram. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 252; Dekret o vybornom načale i ob organizacii vlasti v armii a Dekret ob uravnenii vsech voennoslužbaščich v pravach. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 256 – 258.

Na frontě se obnovuje celková svoboda agitace. Všechno mužstvo a důstojníci – revolucionáři, kteří byli uvězněni za tak zvané „politické činnosti“, jsou ihned osvobozeni. Bylo přistoupeno k volbám nového velení jednotek, upraven žold důstojníka, zmizelo veškeré staré označení hodností a vyznamenání na uniformách a stejně tak tituly. Na nový rok je pro rodiny důstojníků a úředníků dočasně přerušena výdej zboží ze zásobovacích skladů, aby nebyli odlišováni od ostatních obyvatel. Změny se nevyhnuly ani námořnictvu.⁴⁰⁷

Volby do Ústavodárného shromáždění, poslední záchvěv demokracie v Rusku, museli bolševici povolit, neboť se nechtěli zpronevěřit svému slibu. O skutečnosti, že volby představovaly pro některé vojáky doslova záchranu Ruska, svědčí i tyto dopisy: „*Požadujeme vytvoření jednotného socialistického ministerstva, složeného ze zástupců všech socialistických stran. Okamžité uzavření míru a svolání stanoveného Ústavodárného shromáždění.*“⁴⁰⁸

*„Ať žije revoluční socialistická autorita v podobě Vojenského revolučního výboru a následně všech sovětů. Pouze tento druh autority může přinést mír, půdu zemědělcům, kontrolu nad výrobou a vést zemi vzhůru do té doby, než bude ustanoveno Ústavodárné shromáždění. Ať žije plná dohoda mezi socialisty všech stran.“*⁴⁰⁹

Nejvíce hlasů získali ve volbách eseri, které volili většinou rolníci, druhé místo obsadili bolševici volení především vojáky a další strany za nimi již výrazně zaostávaly.⁴¹⁰ Tyto výsledky, kromě počtu hlasů pro bolševiky, potvrzuje ve svých pamětech i husar ze Sumského pluku:

*„Plukovníkovi Govorovi se povedlo opatřit výsledky hlasování pluku do Ústavodárného shromáždění. Osmdesát pět procent bylo pro Esery. Zřejmě všichni prostí vojáci hlasovali za ‚půdu‘ slibovanou touto stranou. Dvanáct procent bylo za kadety – zřejmě důstojnictvo a jednotlivci z mužstva, tři procenta pro jiné strany a bolševici nedostali ani jeden hlas.“*⁴¹¹

⁴⁰⁷ Ob otmene smertnoj kazni. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 206 – 207; O prekraščennii proizvodstva v oficieri. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 241; O vybornosti lic komandnogo sostava i ob otmene činov i otličij. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 253; Priostanovka vydači pajka iz intendantstva oficerskim ženam. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 259 – 260; O demokratizacii flota. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 359 – 366; Dekret o vybornom načale i ob organizacii vlasti v armii a Dekret ob uravnenii vseh voennoslugaščich v pravach. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 256 – 258.

⁴⁰⁸ STEINBERG, C. d., s. 283.

⁴⁰⁹ TAMTÉŽ, s. 284 – 285.

⁴¹⁰ FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 465 – 487; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 145 – 162; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 28 – 30; HOLZER, Jan. *Politické strany...*, s. 196.

⁴¹¹ Revoljucija. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 68 – 76.

Bolševici ale okamžitě prohlásili volby za zmanipulované a zahájili zastrašovací kampaň proti svolání a činnosti Ústavodárného shromáždění. Poslanci strany kadetů byli i přes svou imunitu zatčeni a jako «kontrarevolucionáři» skončili v Petropavlovské pevnosti. Brzy se k nim ostatně připojili i vůdcové eserů, menševiků a dokonce rolnického sovětu. Toto bylo počátkem bolševického teroru. Již 12. prosince oznamoval Lenin ve svém prohlášení, že plnou náhradou tohoto «buržoazně demokratického» shromáždění je sovětská moc, což se také stalo politikou strany. Výsledek tohoto štvání proti Ústavodárnému shromáždění na sebe nenechal dlouho čekat. První den zasedání Ústavodárného shromáždění v Taurickém paláci 5. ledna 1918 byl také posledním. V brzkých ranních hodinách 6. ledna byli poslanci bolševickými vojáky doslova vyhnáni ven, palác byl zavřen a ještě týž den vyšel dekret, který Ústavodárné shromáždění rozpustil.⁴¹²

O tom, že se tato událost neobešla bez rozvášněných hlasů z fronty, svědčí za všechny i následující dopis:

„Lenine, ty mizero! Co to sakra děláš? Jak dlouho budeš ještě ponižovat ruský lid? Díky tobě možná zabijí i další bývalé ministry patřící k eserům, protože je nazýváš kontrarevolucionáři a dokonce i monarchisty. A ty, vůdce bolševického gangu, najatém buď Mikulášem II. nebo Vilémem, tu máváš tvou propagandou pogromů. Lotře! Čert tě vem i s těmi, kteří tě slepě následují – Rudou gardou, úředníčky, kteří když byli povoláni do vojenské služby, všichni se schovali v továrnách. A nyní zabíjejí nejenom kadety, ale prakticky i svého vlastního otce způsobem, kterým vojáci v roce 1905 zabíjeli své vlastní nebo stejně tak, jako policie a četníci zabíjeli v 1917. Přesně takoví jsou. Neusilují o myšlenky socialismu, neboť jim nerozumí (kdyby jim rozuměli, takhle by se nechovali), ale protože jsou dobře placeni, jak v Rudých gardách, tak v továrně. A tak tě následuje celý proletariát Ruska, početně je jich méně, než těch, kteří jsou proti tobě, ale jsou pouze fyzicky nebo spíše technicky silnější než je většina. A toho ty zneužíváš, když jsi rozpustil Ústavodárné shromáždění, tak jako Mikuláš II. rozpustil Státní dumu. Zdůrazňuješ, že se tam shromažďovali kontrarevolucionáři. Lžeš, lotře! Nebyl tam jediný kontrarevolucionář, a pokud byl, tak jste to byli vy, bolševici, což jsi dokázal svými činy, když jsi zneužil přínosy revoluce. Zavíráš noviny, i ty socialistické, zatykáš socialisty, pácháš násilí a podvádíš lidi. Slíbil jsi

⁴¹² FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 465 – 487; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 145 – 162; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 28 – 30; HOLZER, Jan. *Politické strany...*, s. 196.

*mnoho, ale nic jsi nedodržel. Vy jste zrádci! Nakonec, i kdyby zvolili černosotněnce, byla by to vůle lidu a vy nemáte právo jít proti většině a její vůli.*⁴¹³

Jednou z prvních záležitostí, kterými se Lenin začal zabývat, bylo ukončení války. Dekret o míru měl tyto snahy potvrdit, ale v podstatě neznamenal nic jiného než výzvu spojencům k ukončení války. Přestože se ohledně jednání s Němci zvedl uvnitř strany odpor, Lenin věděl, že bez armády nemají bolševici na vybranou a musí uzavřít mír. Vyčerpaná armáda by se totiž při dalším pokračování bojů mohla postavit i proti nim.⁴¹⁴

Tyto obavy potvrzují i dopisy z fronty, ve kterých vojáci pokračovali s žádostmi i hrozbami o nastolení míru v neztenčené míře.⁴¹⁵ Zdá se, že jim bylo naprosto jedno, kdo zrovna drží opratě moci:

*„Starejte se na jakémkoliv základě uzavřít mír, protože sami vidíte, že u nás je všeho nedostatek a my sedíme v zákopech bosí, hladoví a bez oblečení. Nepřítel neochabuje a ještě dělá nátlak.*⁴¹⁶

*„A pokud nebyla fronta již kompletně opuštěna, tak je to proto, že začalo mírové vyjednávání. Jakékoliv opoždění a raději ani nemluvě o přerušení mírových jednání, byť i jen na okamžik, bude mít ty nejkatastrofičtější a nejbolestivější následky.*⁴¹⁷

*„Soudruhu Lenine! Již tomu jsou čtyři celé dny, kdy jsme naposled viděli chléb, chodíme tu nazí a bosí. A přesto stále nenastal mír a ani není v dohledu. Soudruhu Lenine, opravdu ses chopil moci, abys mohl protahovat válku na další tři roky? Soudruhu Lenine, kde je tvoje svědomí, kde jsou věci, které jsi slíbil. Mír, chléb, půda a svoboda za tři dny? Slíbils to všechno, jenom aby ses chopil moci? A co pak? Ale ne, ty nechceš plnit své povinnosti. Jsou to všechno lži. Chopil ses otěží, tak teď řid', a pokud to nedokážeš, tak jdi k čertu! Jsi bastard, který by nás rád zaprodal Němcům. Ne, nás neprodáš a nezapomeň, že my Sibířané jsme všichni odsouzení.*⁴¹⁸

⁴¹³ STEINBERG, C. d., s. 291 – 292.

⁴¹⁴ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace.* Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 379 – 405; FIGES, Orlando. C. d., s. 504 – 517; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 146 – 173; KENEZ, Peter. C. d., s. 28 – 30.

⁴¹⁵ ČAADAEV, O. N. (ed.). C. d., s. 151 – 152.

⁴¹⁶ TAMTÉŽ, s. 149 – 150.

⁴¹⁷ STEINBERG, C. d., s. 289 – 291.

⁴¹⁸ TAMTÉŽ, s. 292 – 293.

Mír s Němci by bolševikům poskytl čas, aby konsolidovali svou mocenskou základnu, obnovili ekonomiku a vybudovali novou armádu. Vojáci provedli vlastní demobilizaci, houfně se vraceli domů a tak se ruská armáda začala rozpadat. Na venkově se pak vojáci účastnili tažení proti statkářům a patřili zde k nejradikálnějšímu.⁴¹⁹

„Tu zimu 1917 – 18 ruští vojáci, jak už jsem zmínil, hromadně opouštěli frontu a cestou domu kradli, loupili a co měli, prodávali – výstroj i zbraně,“⁴²⁰

popisuje svědek rozpadu ruské fronty český legionář Josef Dufka.

Dne 13. listopadu požádal Trockij o příměří a o tři dny později se do Brestu Litevského, sídla německého vrchního velení, rozjela delegace vyjednávat o podmínkách míru. Generál Nikolaj Nikolajevič Duchonin, v té době prakticky vrchní velitel armády, se snažil těmito iniciativám zabránit a odmítl i jednání o příměří. Nikolaj Vasiljevič Krylenko, bolševický lidový komisař pro válku, ale Duchonina zbavil velení a zaujal jeho místo. Tragickou tečku za životem tohoto generála udělali vojáci, kteří se Duchonina zmocnili a zavraždili ho, dávaje mu za vinu Kornilovovův útěk. Až 2. prosince byli Rusové přinuceni přijmout jednoměsíční příměří, ale další jednání o míru bylo úmyslně protahováno.

Mezitím byla vytvořena Rudá armáda, která měla představovat ozbrojenou moc nové bolševické vlády. Stalo se tak po návrhu Krylenka 15. ledna 1918. Během ledna byly také upraveny výcvikový řád a podmínky vstupu do armády, školení nových důstojníků, do jejichž struktur bylo začleněno i námořnictvo.⁴²¹

Tento krok se ale v armádě nesetkal s požadovaným ohlasem:

„S ohledem na telegram od vrchního velitele o formování Rudé armády považujeme za nezbytné vyjádřit, že formace mocné nové armády, tak jak její sestavení požaduje vrchní velitel je nemožné pro zemi a armádu, které jsou krajně vyčerpané krutými podmínkami této tři a půl roků trvající války a krveprolití.“⁴²²

V období kolem Vánoc navázala mírové rozhovory s Němci také ukrajinská Centrální rada. Tato jednání vyvrcholila 24. ledna 1918 vyhlášením Ukrajinské lidové republiky, nacož

⁴¹⁹ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 379 – 405; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 504 – 517; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 146 – 173; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 28 – 30.

⁴²⁰ DUFKA, Josef. *Přál jsem si mít křídla: Vzpomínky hluckého legionáře z let 1915 – 1920*. Tomáš Ježek – Ottobře 12: Velehrad, 2002, s. 56.

⁴²¹ O sozdanii revoljucionnoj narodno – socialističeskoj armii. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 260; O raboče – krest’janskoj Krasnoj armii. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 366; O kursach po podgotovke komandnogo sostava raboče – krest’janskoj Krasnoj armii. In PANOV, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 370 – 373.

⁴²² STEINBERG, *C. d.*, s. 289 – 291.

bolševici reagovali útokem na Kyjev a jeho obsazením.⁴²³ Na pokraji porážky řešili Ukrajinci situaci dohodou s Němci a tak se 9. února stal z Ukrajiny fakticky německý protektorát. Německá vojska zahajují 18. února obsazování země a vytlačují bolševická vojska.⁴²⁴

Na tento ústup z Ukrajiny vzpomíná český legionář Alois Holzmann:

„Už 29. ledna 1918 objevili se ve stanici první bolševické vlaky. Byly naplněny k prasknutí. Bolševici a mezi nimi ženy. Všichni ověšeni puškami, revolvery, šavlemi, bombami a většina neuměla s tím zacházet. Zemlžáci se navěsili na lokomotivy a vagony jako vosy, když se už nedostalo na ně místa uvnitř vagonu a všichni měli jedno přání: domů, domů, na ródinu. Kolik jich přišlo při této jízdě o život se ani nezjistí. Často jsme nad jejich bezhlavostí i plakali. Prý ustupovali před Němci. Byl to divný ústup. Jelikož jsme chránili nádraží i město, nepustili jsme je ani ven z vlaku. Byli by nám všechno rozkradli a rozbili.“⁴²⁵

Svůj pohled na stejné události popisuje i Dufka:

„Pluky šli pěšky, poněvadž nebylo možno sehnat potřebné vlaky s lokomotivami, neboť všechno sebrali Rusové a jeli s tím domů. Jelo jich spousty. Všechny vlaky byly přeplněné. I na střeších a náraznicích seděli – kde se jen kdo mohl zachytit. Od ruských vojáků, ať už to byli dezertéři z fronty, nebo sloužící v Rudé gardě, kupovali jsme zbraně a šaty a s dobrým výdělkem jsme je občanům civilním prodávali. Rusové, co utekli z fronty, potřebovali peníze na útratu a jídlo, aby se mohli vrátit domů, obzvláště ti, kteří to měli daleko. Tak co mohli, kradli a prodávali, a když už neměli co prodat ani ukrást, tak se dali najmout do Rudé armády, kde pak dělali to samé.“⁴²⁶

Ještě tu noc na 19. února přijímá Lenin porážku a osobně Němce informuje o bezpodmínečném přijetí jejich podmínek. Dne 3. března je tak v Brestu Litevském konečně podepsána mírová smlouva, kterou Rusové přicházejí o většinu svého evropského území,

⁴²³ Kievskie rasstrely. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 266 – 269.

⁴²⁴ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace.* Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 379 – 405; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 504 – 517; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 146 – 173; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 28 – 30.

⁴²⁵ *Českoslovenští legionáři 1914 – 1920: Rodáci a občané okresu Jihlava.* Okresní úřad Jihlava – Státní okresní archiv v Jihlavě: Jihlava, 2001, s. 76.

⁴²⁶ DUFKA, Josef. *C. d.*, s. 57 – 60.

přírodního bohatství a průmyslu. Tato ztráta je tak velká, že co se týče velikosti území a státního hospodářství, klesá Rusko na svou úroveň v 17. století.⁴²⁷

To znamenalo také naprostý konec carské armády, která se však rozpadla již před podpisem míru. Jako symbolický epilog těchto událostí poslouží popis posledních okamžiků Sumského husarského pluku:

„Plukovník Nějelov přivezl standartu do Moskvy, když jí napřed odřezal od dřívka. Uskutečnilo se shromáždění důstojníků, kteří se nacházeli v Moskvě, kvůli vyřešení problému, kde a jak uchránit tuto zástavu. Časy byly neklidné. Moskva patřila k centrále antibolševických organizací či skupin a skoro všichni důstojníci pluku byli členem některé z nich. Uchovávat standartu za takových podmínek v bytě důstojníka bylo riskantní. Po dlouhém průzkumu a posuzování jsme našli vyhovující místo. Šetrně jsme ji položili do jednoduché dřevěné bedny a každý v řadě za sebou vbíjíme do víka hřebíky. Ten těžký a smutný obřad proběhl v plném mlčení narušovaném pouze údery kladívka. Vilenkin nevydržel a skrz tichý pláč pronesl: ‚Nemohu slyšet údery kladívka. Slávu pluku zatloukáme do rakve‘ a zakrývá si tvář rukama, odešel z místnosti. Byl zabit poslední hřeb. Podplukovník Govorov a štábní setník Sokolov odnesli standartu. Zbývající poodešli k oknu a vyprovázejí slzami svou plukovní zástavu, němou svědkyni minulé slávy imperátorského Ruska, kterou na jednoduché moskevské káře odváží zachránit pro budoucí pokolení husarů. Sumskij husarský pluk tak přestal existovat.“⁴²⁸

⁴²⁷ WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army. The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987, s. 379 – 405; FIGES, Orlando. *C. d.*, s. 504 – 517; PIPES, Richard. *Dějiny ruské...*, s. 146 – 173; KENEZ, Peter. *C. d.*, s. 28 – 30.

⁴²⁸ Revoljucija. In PANOVA, A. I. (ed.). *C. d.*, s. 68 – 76.

ZÁVĚR

Práce *Ruská armáda a revoluce, 1917 – 1918* vychází z vybraných písemných svědectví reflektujících dění v ruské armádě v období mezi Únorovou revolucí a vlastním rozpadem armády v zimě 1917 – 1918. Pohled na reakce přímých svědků nad událostmi ruské politické scény jsou tak ústředním motivem předkládaného textu. Hlavním cílem bylo ukázat, na základě reflexe myšlenek ruského důstojníka a vojáka, vývoj politického myšlení, názorů, přesvědčení a konečně i každodenního života na frontě první světové války. Práce se tak snaží poodhalit vnitřní myšlenkový svět ruského vojáka na pozadí dramatických událostí v Rusku, a tím zaplnit bílá místa v moderní české historiografii, která se touto problematikou zabývá jen okrajově.

Rozhodující momenty Únorové revoluce jsou prezentovány z několika různých pohledů. „Předvečer revoluce“ byl charakterizován stále větším napětím a demonstracemi. Použité prameny umožňují nahlédnout do atmosféry pouličních bojů a násilí a do prostředí různých jednotek Petrohradského vojenského okruhu. Zajímavým aspektem jsou rozdílné reakce mužstva na probíhající revoluční dění. Některá svědectví přibližují i průběh revolučních událostí v Moskvě. Prameny podkrývají počínající práce vojenských sekcí revolučních organizací (Prozatímní vlády, petrohradského i moskevského sovětu) a jejich první legislativní kroky. Nedílnou součástí úvodní kapitoly jsou komentáře vysokých důstojníků vztahující se k abdikaci cara Mikuláše II.

Další pasáž této práce pojednává o aktivních jednotkách na frontě po abdikaci panovníka a složení nové Prozatímní vlády. V této kapitole je ve značné míře použita korespondence, kterou začali vojáci posílat od začátku března jak vládním úřadům, tak redakcím některých novin. Můžeme tak sledovat vyhrocené vztahy mezi důstojníky a prostými vojáky v kontextu udělení práv občanů pro všechny bez výjimky, negativní dopad *Rozkazu číslo jedna* na ztrátu autority důstojníka i případy odmítání daného stavu věcí samotnými důstojníky. Práce zdůrazňuje začínající problémy nové vlády s udržení pořádku na frontě a její tápání ohledně dalšího pokračování ve válce, což zvedlo vlnu bouřlivých ohlasů. Podařilo se nahlédnout i do některých důležitých kauz, které hýbaly frontou. Sem patří zejména všeobecné uvolnění disciplíny, odmítání poslušnosti, sbratřování s nepřítelem, nárůst dezerce, problémy se zásobováním nebo rozladěnost vojáků zaviněnou nepříznivými zprávami z domova. Sledovali jsme i první nesmělé kroky bolševiků ve snaze dostat svůj politický program do podvědomí frontových jednotek prostřednictvím tisku. V tomto případě se práce mohla opřít o odtajněné materiály, které dokazují, že Prozatímní vláda hrubě

podcenila vliv bolševické agitace na myšlení vojáka. Závěr práce seznamuje s tím, jak velkým problémem bylo přesvědčit vojáky o nutnosti chystané ofenzívy a přibližuje práci agitátorů z řad členů vlády, důstojnictva či vojenských komisařů.

Hlavním tematem další kapitoly je reakce vojáků na nepodařenou červnovou ofenzívu ruské armády. Velkou měrou se zde objevují vzpomínky českých účastníků těchto bojů a jejich výstižné komentáře potvrzující celkovou demoralizaci, ztrátu bojeschopnosti a počínající rozklad ruské armády v létě 1917. Práce rovněž pojednává o neúspěšné snaze bolševiků uchopit moc na začátku července, což bylo jednou z hlavních příčin jejich pronásledování. Prameny a korespondence dosvědčují, že dopad těchto odvetných opatření na členy strany či jejich sympatizanty na frontě nebyl až tak velký, jak se všeobecně míní. Sledujeme nálady vojáků a jejich přechod od revolučního nadšení k trvalé únavě z dlouhých válečných útrap, což odstartovalo novou vlnu požadavků na ukončení války. Závěr této pasáže je věnován druhé hlavní události léta 1917 – puči generála Kornilova. Toto ozbrojené vystoupení vrchního velitele ruské armády bylo zlomovým bodem nejen pro politickou scénu Ruska, ale mělo rovněž zásadní dopad na armádu. Rozboru těchto událostí je v této práci věnována zvláštní pozornost.

Poslední kapitola představuje doslovný hon na důstojníky, který vznikl díky generálovi Kornilovovi a jeho puči. Prameny dokázaly vcelku věrně přiblížit období po srpnu 1917, které nechvalně proslulo výbuchy nenávisti proti důstojnické třídě. Práce se také vrací k bolševikům, a k jejich opětovnému získání vlivu a sympatií vojáků. Je zde popsán jejich cílevědomý boj proti politickým oponentům ve výborech, rozsáhlá agitace na frontě a také příklon velké části vojáků na jejich stranu ještě před Říjnovým pučem. Jeho průběh v Petrohradu a v Moskvě jsme měli možnost sledovat očima několika svědků, stejně jako formování protibolševického odporu a začínající boje občanské války.

Práce se dále zabývala snahou bolševiků převzít pod svou moc i dosavadní vojenské orgány. Toto úsilí však vyznělo naprázdno, jak dokazují zmínky v některých pramenech. Jsou zde popsány i první legislativní kroky nové vlády, které vedly k částečnému rozložení staré armády. Prameny také přibližují ohlasy vojáků na novou vládu a zjištění, že ani tato změna režimu nepřinesla bezprostřední řešení požadavků frontového vojáka. V závěru této práce máme možnost sledovat rozpad a zánik staré ruské armády, jakožto důsledku bolševického vyjednávání o ukončení války s Němci v Brestu Litevském. Na základě několika svědectví je poukázáno na totální chaos, který postihl zemi v souvislosti s hromadným opouštěním pozic na frontě.

V celkovém shrnutí tak byly v novém světle představeny známé i méně známé skutečnosti z politické scény Ruska a jeho ozbrojených sil. Také byly vyzdviženy hlavní problémy, které doprovázely armádu i politiky v průběhu sledovaných měsíců. Mohli jsme sledovat snahu vlády o udržení bojeschopnosti fronty, ale také úmyslný rozklad válečného úsilí prostřednictvím bolševické propagandy. Ucelený obraz o celkové situaci na frontě se podařilo sestavit zásluhou pisatelů, kteří dokázali nejen za sebe, ale často i za své spolubojovníky popsat na stránkách svých dopisů převládající marasmus na frontě, mínění vojáků, jejich žádosti, hněv a obecnou skepsi nad důsledky první světové války v Rusku.

RESUMÉ

This work concerns the Russian Army between years 1917 and 1918. In Russia during the 'February Revolution' the old regime collapsed. This event, and the following changes to Russian society, had an impact on the officers and soldiers in trenches during the first world war. The formation of a new form of liberal Government collided with the specific conditions of Russian Army. The democratization of the society was an inevitable cause of the soldier's and officer's confrontation of their newly obtained civil liberty with the military law and a aspiration to be part of the changes in the rear with the duty to hold the position against the enemy. The army's masses got politicised and became an active part of Russian politics. The unsustainable situation evoked a massive calling for peace which was rejected by the government's policy of further cooperation with the allies. On the political scene, appeared Bolsheviks with an attractive programme of a speedy end of the war and further changes to society. The planned and unplanned disintegration of the fighting capacity took place its democratic structure was threatened and a few political fractions got into a fight. These incidents led to the violent power seizure by Bolsheviks during the October putsch and the following peaceful conclusion in Brest Litevsk. Consequently, the original Russian Army dissolved.

Compare to the rest of the Russian people the Russian Army had its specific demands towards the new government. Officers and soldiers also shared a different view of the matters from the civil sector. All of it reflected in the correspondence between the front and rear and also in the written memoirs or comments of the participators themselves. The main content of this work consists of selected parts from the sources of Russian Army and presents the life and the thoughts of the Russian soldier and his reaction to the significant political events of that period.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Publikované prameny

Edice dokumentů

ČAADAEV, O. N. (ed.). *Soldatskie pis'ma 1917 goda*. Gosudarstvennoe izdatel'stvo: Moskva – Leningrad, 1927.

Českoslovenští legionáři 1914 – 1920: Rodáci a občané okresu Jihlava. Okresní úřad Jihlava – Státní okresní archiv v Jihlavě: Jihlava, 2001.

PANOV, A. I. (ed.). *Armija i politika: Oficerskij korpus v političeskoj istorii Rossii. Dokumenty i materialy 1917 – 1919 gg*. Tom. 2. Ejdos: Moskva, 2002. ISBN 5-93810-027-5.

STEINBERG Mark D. (ed.). *Voices of Revolution, 1917*. Yale University Press: New Haven – London, 2001. ISBN 0-300-09016-1.

VOLOBUEV, P. V. et al. (eds.). *1917 god v sud'bach Rossii i mira. Fevral'skaja revoljucija: Ot novych istočnikov k novomu osmysleniju*. Institut rossijskoj Istrii: Moskva, 1997. ISBN 5-201-00624-8.

Paměti

DENIKIN, Anton Ivanovič. *Očerki ruskkoj smuty: Krušenie vlasti i armii. Febral' – sentjabr' 1917 g*. Nauka: Moskva, 1991. ISBN 5-02-008582-0.

DENIKIN, Anton Ivanovič. *Očerki ruskkoj smuty: Bor'ba generala Kornilova. Avgust 1917 g. – April' 1918 g*. Nauka: Moskva, 1991. ISBN 5-02-008583-9.

DUFKA, Josef. *Přál jsem si mítí křídla: Vzpomínky hluckého legionáře z let 1915 – 1920*. Tomáš Ježek – Ottobre 12: Velehrad, 2002. ISBN 80-86528-08-1.

JAKL, Tomáš a kol. *Zborov 1917 – 2007*. Ministerstvo obrany České republiky: Praha, 2008. ISBN 978-80-7278-462-2.

Lavr Georgievič Kornilov. Život a dílo velkého atamana. Knihotiskárna „Družiny čsl. legionářů:“ Praha, 1923.

OPLETAL, Bedřich. *Anabáze hanáckého medika 1914 – 1920: Zápisky z velké války*. Ladislav Horáček – Paseka: Praha a Litomyšl, 1998. ISBN 80-7185-168-X.

ŘEHOUNEK, Jan. *Příběh legionáře: V zavšivené košili a se šrapnelem v těle kolem světa*. Jan Řehounek – Kaplanka: Nymburk, 2011. ISBN 978-80-903783-8-4.

STEPUN, Fedor. *Byvšee i nesbyvšeesja*. Aletejja: Sankt – Peterburg, 2000. ISBN 5-893229-195-6.

STEPUN, Fedor. *Iz pisem praporščika – artilerista*. Vodolej: Tomsk, 2000. ISBN 5-7137-0134-4.

Vzpomínky na světovou válku a vlastní životopis. Vzpomínky a úvahy A. A. Brusilova. „Orbis“ a „Čin“: Praha, 1929.

Literatura

FIGES, Orlando. *Lidská tragédie: Ruská revoluce 1891 – 1924*. BETA – Dobrovský a Ševčík: Praha – Plzeň, 2000. ISBN 80-86278-74-3. ISBN 80-7291-006-X.

FULLER, William C. *The Foe Within: Fantasies of Treason and the End of Imperial Russia*. Cornell University Press: Ithaca – London, 2006. ISBN 978-0-8014-4426-5.

GOLOVIN, Nikolaj Nikolajevič. *Rossijskaja kontrrevoljucija v 1917 – 1918 g: Zaroždenije kontrrevoljucii i pervaja jeja vspyška*. Illjustrovannaja Rossia: Talline, 1937.

GOLOVIN, Nikolaj Nikolajevič. *Vojennyje usilija Rossii v Mirovoj vojne*. Kučkovo pole: Moskva, 2001. ISBN 5-86090-067-8.

HOLZER, Jan. *Politický systém Ruska: Hledání státu*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno, 2001. ISBN 80-85959-97-6.

HOLZER, Jan. *Politické strany Ruska: Hledání identity*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno, 2004. ISBN 80-7325-032-2.

KEEGAN, John. *První světová válka*. BETA – Dobrovský a Ševčík: Praha – Plzeň, 2003. ISBN 80-7306-062-0. ISBN 80-7291-070-1.

KENEZ, Peter. *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*. Cambridge University Press: New York, 1999. ISBN 0-521-31198-5.

KOŽINOV, Vadim Valerianovič. *Rossija. Vek XX-j: (1901 – 2001): ot načala stoletija do „zagadočnogo“ 1937 goda: opyt bespristrastnoho issledovanija*. Algoritm: Moskva, 2001. ISBN 5-9265-0033-8.

- PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*. Argo: Praha, 1998. ISBN 80-7203-081-7.
- PIPES, Richard. *Rusko za starého režimu*. Argo: Praha, 2004. ISBN 80-7203-559-2.
- Rossijskij voennyj sbornik. Oficerskij korpus ruskoj armii: Opyt samopoznaniya*. Vypust 17. Russkij Put': Moskva, 2000. ISBN 5-85887-076-7.
- STONE, Norman. *The Eastern Front 1914 – 1917*. Penguin Books: Harmondsworth, 1998. ISBN 0-14-026725-5.
- ŠVANKMAJER, Milan et al. *Dějiny Ruska*. Lidové noviny: Praha, 1996. ISBN 80-7106-216-2.
- VEBER, Václav. *Leninova vláda: (Rusko 1917 – 1924)*. Triton: Praha, 2003. ISBN 80-7254-356-3.
- VEBER, Václav. *Mikuláš II. a jeho svět, (Rusko 1894 – 1917)*. Karolinum: Praha, 2000. ISBN 80-7184-793-3.
- VOLKOV, S. V. *Russkij oficerskij korpus*. Voennoe izdatel'stvo: Moskva, 1993. ISBN 5-203-01334-9.
- WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army: The Old Army and the soldiers' Revolt (March – April 1917)*. Princeton University press: New Jersey, 1980. ISBN 0-691-05287-5.
- WILDMAN, Allan K. *The end of the Russian Imperial Army: The Road to Soviet Power and Peace*. Princeton University Press: New Jersey, 1987. ISBN 0-691-05504-1.

Internetové zdroje

- Internetová jazyková příručka. Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, 2008 [online] [cit. 2011-06-26]. URL: <<http://www.prirucka.ujc.cas.cz>>.
- Slovari i enciklopedii na Akademike. Akademik, 2000 – 2010. [online] [cit. 2011-06-26]. URL: <<http://dic.academic.ru>>.
- STOCKDALE, Mellisa K. *"My Death for the Motherland Is Happiness": Women, Patriotism, and Soldiering in Russia's Great War, 1914–1917*. [online] [cit. 2011-06-24]. URL: <<http://www.historycooperative.org>>.